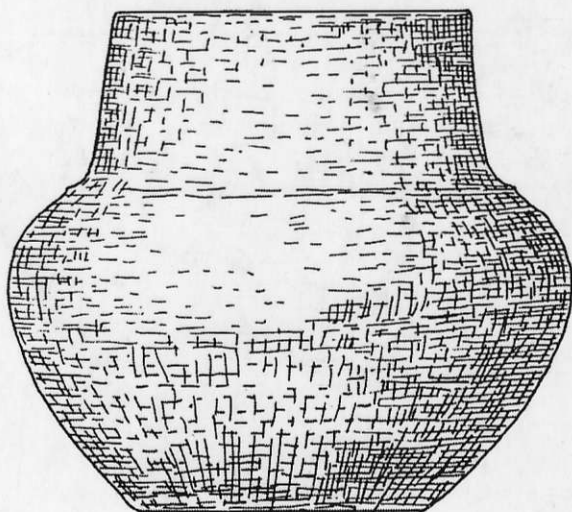

JANUSZ CZEBRESZUK, MARCIN IGNASZAK, JÓZEF ŁOŚ

**OSADNICTWO
WCZESNEJ KULTURY ŁUŻYCKIEJ
W NARKOWIE GMINA DOBRE
STANOWISKO 9**

**Źródła do studiów nad prahistorią Kujaw
Nr 13**

Redaktorzy:

Aleksandra Cofta-Broniewska

Aleksander Koško

Sekretarz redakcji:

Janusz Czebreszuk

Rysunek na okładce wykonała Małgorzata Gorączniak

Praca współfinansowana przez: Komitet Badań Naukowych (DOT nr T-271/313),
Poznańskie Towarzystwo Prehistoryczne, Fundację UAM i Radę Gminy Dobre.

Copyright ©Autorzy

Printed in Poland

ISBN 83-85795-13-8

ISSN 1231-0107

Skład:

PSO Sp. z o.o.

Osiedle Stefana Batorego 8/4

60-687 Poznań

Spis treści

Wstęp	7
I. Specyfikacja cech wyrobów ceramicznych	11
I.A. Ceramika naczyniowa	11
I.A.1. Technologia	11
I.A.2. Mikromorfologia	14
I.A.3. Makromorfologia	18
I.A.4. Zdobnictwo	19
I.B. Ceramika nienaczyniowa	19
I.C. Zagadnienie homogeniczności źródeł	20
II. Organizacja przestrzenna osady	21
II.A. Charakterystyka obiektów nieruchomych	21
II.B. Struktura organizacji przestrzennej osady	31
III. Analiza chronologiczno-genetyczna	33
III.A. Chronologia osadnictwa ludności kultury łużyckiej w Narkowie	33
III.A.1. Chronologia względna	33
III.A.2. Chronologia bezwzględna	38
III.B. Geneza osadnictwa „łużyckiego” w Narkowie	45
IV. Osadnictwo ludności kultury łużyckiej w Narkowie — próba podsumowania	49
Zakończenie	53
Bibliografia	55
The Settlement of Early Lusatian Culture Population in Narkowo, commune of Dobrze, site 9. On the study of the Lusatian culture on the Polish Lowlands	60
Ryciny	65

Wstęp

Prezentowana praca jest monografią osiedla ludności kultury łużyckiej w Narkowie, gm. Dobrze, woj. wrocławskie, stanowisko 9, eksponującą uporządkowanie typologiczne, funkcjonalne, chronologiczne i genetyczne ogółu przedmiotowych jego pozostałości.

Materiały łużyckie z Narkowa były już kilkakrotnie przywoływane w literaturze przedmiotu, głównie w kontekście zagadnienia początków wzmiankowanego ugrupowania kulturowego na terenie Kujaw i Niżu Polski [Czebreszuk 1988a:209-11; 1989:209 i 212 oraz ryc. 4 — pomyłkowo podpisana jako Rybiny; 1996, Katalog, poz.1020; 1997]. W cytowanych pracach zespół z Narkowa uznawano za jeden z najistotniejszych dla odtworzenia genezy lokalnej — kujawskiej — odmiany kultury łużyckiej. W roku 1988 narkowskie materiały ceramiczne były przedmiotem pracy magisterskiej [Łoś 1988].

Miejscowość Narkowo znajduje się w centralnej części Kujaw (ryc. 1). Pod względem regionalizacji fizycznogeograficznej jest to obszar Wysoczyzny Kujawskiej (zwanej też Równiną Kujawską) — równiny pokrytej czarnymi ziemiami kujawskimi, wykształconymi na glinie zwałowej [Czebreszuk, Szmyt 1992:9-12; Szmyt 1996:82-83, t.d.l.]. Cechą charakterystyczną Wysoczyzny Kujawskiej jest jej segmentacja przez systemy biegnących wzdłuż osi wschód-zachód dolin subglacialnych, które w holocenie wykorzystane zostały przez cieki wodne. Należą do nich: na północy dolina Tążyny i Kanału Parchańskiego, na południu dolina Głuszyńska oraz w centrum, najbardziej rozbudowana i najdłuższa, dolina Bachorzy. Z omawianymi dolinami wiążą się zasadniczo odmienne, od znanego z wnętrza Wysoczyzny, typy krajobrazu: o rozbudowanej rzeźbie powierzchniowej, z bogatym systemem wód napowierzchniowych oraz z pokrywą gleb piaszczystych, często przekształconych przez działalność eoliczną. Stanowisko 9 w Narkowie znajduje się bezpośrednio na południe od doliny Bachorzy w obrębie jednej z największych na Wysoczyźnie Kujawskiej „wysp” piaszczystych, którą określono w literaturze mianem Piasków Krzywosądzkich [Czebreszuk, Makarowicz 1990:319; Czebreszuk, Szmyt 1992:10-13; Czebreszuk, Hildebrandt-Radke, Szmyt 1997].

Interesujące nas stanowisko usytuowane jest w centralnej części Piasków Krzywosądzkich (ryc.2), na którą składają się trzy układy wyniesień pokryte eolicznymi piaskami pokrywowymi (ryc.2:1), zwane potocznie „wydmami”: Dęby (umiejscowiona najbardziej na południe), Borowo (w centrum) i Narkowo (leżąca na północy). Pomiędzy nimi znajdowało się, osuszone aktualnie, jezioro Krzywosądz (ryc.2:2) wraz z systemem wodnym przepływającego przez nie bezimiennego cieku, dopływu Bachorzy. „Wydmę Narkowo”, na której zlokalizowane jest stanowisko nr 9, tworzą

piaski pokrywowe, o pierwotnym kształcie, bliskim wydmiem parabolicznej (ryc.2). W kategoriach topograficznych osada nas interesująca znajduje się w środkowej, siodłowo obniżonej części północnej odnogi „wydmy Narkowo” (ryc.3) i zajmuje w tym miejscu kulminacyjną partię wału. Morfologia bezpośredniego otoczenia osady jest skomplikowana i mogła być istotnym czynnikiem przy podejmowaniu decyzji o doborze miejsca pod osadnictwo, dlatego też wymaga szerszego omówienia. Kulminacja wspomnianego wału nie ma bowiem przebiegu jednostajnego. Jego przekrój wzdłużny (po osi północny zachód — południowy wschód, por. ryc.3) jest w pobliżu stanowiska skomplikowany. Na dwóch krańcach teren leży wyraźnie najwyżej, natomiast w kierunku stanowiska powierzchnia opada, a następnie ponownie lekko się podnosi tworząc niewielkie wypiętrzenie. To właśnie wypiętrzenie zajmuje centralna strefa stanowiska 9, związana z pozostałościami osadnictwa kultury łużyckiej. Osada była więc osłonięta od strony północno-zachodniej i południowo-wschodniej, a jednocześnie zajmowała teren wyniesiony względem bezpośredniego otoczenia (ryc.3).

Stanowisko nr 9 w Narkowie zostało odkryte w 1983 roku w ramach badań powierzchniowych prowadzonych przez ówczesny Zespół Badań Kujaw Katedry Archeologii UAM. W roku 1984 teren ten objęto weryfikacyjną prospekcją powierzchniową, której efektem było zaklasyfikowanie stanowiska do bardziej rozbudowanych badań. Prace wykopaliskowe na stanowisku prowadzone były przez 2 sezony, w latach 1984-85, w ramach programu poznania przełomu epok neolitu i brązu realizowanego przez ówczesną Katedrę Archeologii UAM, a koordynowanego naukowo przez prof. dr hab. Aleksandrę Cofta-Broniewską i prof. dr hab. Aleksandra Kośko. Pracami w terenie kierował Janusz Czebreszuk przy współudziale ówczesnych studentów: Małgorzaty Baranowskiej, Aleksandry Grześ, Włodzimierza Kubisia, Przemysława Makarowicza i Romana Rachmajdy. Finansowano je z funduszy programu naukowego „Wisła”, który miał na celu opracowanie naukowego kontekstu dla planowanej wówczas kompleksowej regulacji Wisły.

Eksplorację prowadzono w ramach wykopów o różnych wymiarach, dostosowanych do zasięgu osadnictwa. Ogółem zbadano 17 wykopów (numery I-XVII) o łącznej powierzchni 518,5 m² (ryc.3). Prace prowadzono metodą warstw mechanicznych (o miąższości 10 cm) dostosowanych do przebiegu warstw naturalnych. W celu dokładniejszej lokalizacji pozyskiwanych materiałów ruchomych wykopy podzielone zostały na mniejsze jednostki (najczęściej o wymiarach 2 x 2 m — por. ryc.4).

W trakcie badań wykopaliskowych w obrębie stanowiska wydzielone zostały dwie strefy: A, w ramach której założono wykopy III — XVII oraz B z wykopami I i II (ryc.3). Różniły się one zarówno sytuacją stratygraficzną jak i charakterem osadnictwa pradziejowego.

W strefie A (ryc.3) zaobserwowano bardzo prosty, znamionujący znaczny stopień zniszczenia (niwelacji), układ stratygraficzny, który składał się w zasadzie z warstwy gleby ornej (o miąższości 20-30 cm) i skały macierzystej w postaci piasków eolicznych. Jedynie w stropowych partiach piasków widoczne były pozostałości naturalnego profilu glebowego w postaci resztek poziomego podglebia. W omawianej

Tabela 1

Narkowo, gm. Dobre, stan. 9. Charakterystyka ilościowa materiałów kultury łużyckiej
 Narkowo, commune of Dobre, site 9. Quantitative description of Lusatian culture materials

Wykop	Warstwa naturalna			Warstwa mechaniczna								Objekt	Brak lok.	Suma
	I	I/II	II	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII			
I	90	101	65	6	16	69	107	37	15	6	-	-	11	267
II	1	2	7	1	-	-	3	5	-	1	-	-	3	13
III	341	51	75	198	143	70	40	15	1	-	-	8 (ob. 1)	20	495
IV	27	-	144	9	19	100	34	9	-	-	-	-	13	184
V	136	7	49	4	156	31	1	-	-	-	-	-	4	196
VI	66	74	9	66	64	6	2	10	-	1	-	-	4	153
VII	5	2	171	47	112	12	7	-	-	-	-	-	-	178
VIII	-	5	123	68	53	5	2	-	-	-	-	-	4	132
IX	3	18	73	3	57	33	1	-	-	-	-	-	-	94
X	1	-	87	4	26	13	31	-	14	-	-	6 (ob. 8)	1	95
XI	39	2	46	31	16	30	6	3	1	-	-	2 (ob.175)	2	91
XII	29	5	166	29	34	72	39	16	4	3	3	-	2	202
XIII	2	-	43	2	-	2	19	12	8	1	1	-	-	45
XIV	4	1	13	4	6	5	1	2	-	-	-	-	6	24
XV	10	1	6	4	8	3	-	2	-	-	-	-	-	17
XVI	21	43	102	6	18	46	59	23	12	2	-	6 (ob.175)	-	172
XVII	16	5	95	9	8	6	43	31	15	4	-	-	2	118
Suma	791	317	1274	491	736	503	395	165	70	18	4	22	72	2476

strefie zalegały materiały z epoki neolitu (kultura pucharów lejkowatych) i brązu (kultura łużycka).

W strefie B (ryc.3) natknięto się na bardziej rozbudowany układ stratygraficzny, w którym pomiędzy glebą orną (o podobnej miąższości jak w strefie A) a skałą macierzystą (piaski eoliczne), widoczna była jeszcze jedna warstwa (miąższości 40-50 cm), będąca zapewne wynikiem procesów stokowych. Przyczyną tych ostatnich mogła być zarówno działalność człowieka (niwelacja spowodowana uprawą) jak i czynniki naturalne (erozja wietrzna). Nieliczne obiekty odsłaniano tutaj w stropowym poziomie skały macierzystej (calca), a więc pod warstwą akumulacji stokowej. Wiązały się one wyłącznie z kulturą pucharów lejkowatych. Neolityczne materiały krzemienne z Narkowa były już przedmiotem wstępnej prezentacji w literaturze [Domańska 1995:63-65]. W obu wykopach, w warstwie znalezione zostały także materiały ceramiczne kultury łużyckiej (por. tab.1). Ich pozycja stratygraficzna: w humusie i warstwie spływowej, wskazuje jednakże, iż zalegały one tu na złożu wtórnym.

Mając na względzie powyższe uwagi oraz zakres tematyczny prezentowanego opracowania, skupimy się w dalszej jego części na strefie A. Należy w tym miejscu

ponadto podkreślić, iż strefa B badana była jedynie sondażowo (wykopy I i II o łącznej powierzchni 56 m²). Cały wysiłek eksploracji wykopaliskowej skoncentrowany był więc w strefie A.

Praca składa się z czterech rozdziałów, poprzedzonych wstępem i konkludowanymi zakończeniem.

Rozdział pierwszy zawiera analizę materiałów ruchomych, jednoznacznie związanych z kulturą łużycką. Do tej kategorii źródeł zaliczyć można jedynie ceramikę. Stan analityki innych masowych źródeł, konkretnie wyrobów kamiennych i krzemiennych, nie daje podstaw, by w sytuacjach wielofazowych stanowisk, usytuowanych na glebach piaszczystych, możliwe było wydzielenie zespołów „łużyckich”. Stąd też nieliczne zbiory kamieni i krzemieni nie zostały przez nas poddane analizie. Na stanowisku nie znaleziono natomiast żadnych przedmiotów metalowych.

Rozdział drugi obejmuje analizę obiektów nieruchomych, a jego głównym celem jest odtworzenie struktury zabudowy osady z epoki brązu. Rozdział trzeci dotyczy zagadnień chronologicznych i genetycznych osadnictwa ludności kultury łużyckiej w Narkowie. Jest on też próbą zarysowania szerszej problematyki, związanej z kwestią chronologii bezwzględnej tej kultury na Niżu Polskim, a zwłaszcza na Kujawach. Ostatni, czwarty rozdział jest podsumowaniem całej pracy i zawiera charakterystykę „łużyckiego” etapu osadniczego w Narkowie. Całości dopełnia bibliografia i ryciny umieszczone na końcu pracy.

W całej pracy przyjęto następującą zasadę cytowania miejscowości: przy pierwszym cytacie — nazwa miejscowości, gmina i numer stanowiska, przy każdym następnym cytacie — już tylko nazwa miejscowości i numer stanowiska. Ponadto poza konwencjonalnymi skrótami (np. „t.d.l.” — tam dalsza literatura) oraz przyjętymi w analityce ceramiki (por. rozdz.I), zastosowano tylko jedną formę skróconą z poziomu taksonomii archeologicznej: KŁ — kultura łużycka.

Autorzy pragną podziękować pani prof. Aleksandrze Cofta-Broniewskiej, panu prof. Aleksandrowi Koško oraz dr Marzenie Szmyt za pomoc i cenne uwagi w trakcie wszystkich etapów badań wykopaliskowych i opracowywania materiałów z Narkowa. Chcielibyśmy również podziękować państwu: prof. Markowi Gedlowi (Kraków), dr Józefowi Batorze (Nitra), dr Wojciechowi Blajerowi (Kraków), dr Elżbiecie Kłosińskiej (Wrocław) oraz dr Klarze Markowej (Nitra) za ich cenne opinie o materiałach z Narkowa.

I. Specyfikacja cech wyrobów ceramicznych

Istotne poznawczo cechy ceramiki zostały przez nas przedstawione za pomocą systemów opisu, opracowanych przez grono badaczy Kujaw [Kośko 1979; 1981; Czebreszuk 1987; 1996]. Obejmują one technologię, morfologię oraz zdobnictwo. Ogół schematów analitycznych dla początków epoki brązu podsumowano ostatnio w dysertacji J. Czebreszuka [Czebreszuk 1996]. Na tej właśnie wersji oparta jest analityka naszej pracy. Istotną część rozdziału I stanowi materiał ilustracyjny. Prezentujemy w nim większość ceramiki posiadającej cechy istotne taksonomicznie (ryc. 5-23).

I.A. Ceramika naczyniowa

Zespół źródeł ceramicznych, pozyskanych na stanowisku, liczył 2476 fragmentów, w większości bardzo zniszczonych, o niewielkich zazwyczaj rozmiarach (tab. 1).

Do szczegółowej analizy zakwalifikowano 1409 fragmentów ceramiki (tab. 2). W zbiorze tym znalazły się wszystkie okazy istotne taksonomicznie (tj. posiadające dwie nie uszkodzone ścianki boczne oraz odpowiednio dużą powierzchnię).

I.A.1. Technologia

W dotychczasowej literaturze przedmiotu technologia nie odgrywała zazwyczaj istotnej roli w wieloaspektowej analizie ceramiki KŁ. Opisowy charakter prezentacji cech technologicznych, preferowany w opracowaniach źródłowych, ma najczęściej formę luźnej narracji operującej specyficznymi dla poszczególnych autorów kategoriami jakościowymi, co w sumie nie umożliwia jakichkolwiek zabiegów intersubiektywizacji czy porównań. Dlatego też w swej analizie opieramy się na systemie wypracowanym i stosowanym w badaniach kujawskich społeczności z interstadium epok neolitu i brązu [Czebreszuk 1996:12-29]. Charakteryzuje go duża dokładność makroskopowych obserwacji, przekazywanych w kategoriach ilościowych. Daje to możliwość porównań zespołu z Narkowa z innymi. Niestety, jak dotąd dysponujemy tylko jednym zespołem KŁ [Korzecznik, gm. Kłodawa, stan.14; por. Czebreszuk 1990], który był badany z zastosowaniem postulowanych zasad. Przeprowadzone w tym miejscu analizy mają więc charakter przyszłościowy. Perspektywicznym celem winno być przeniesienie analityki technologii ceramiki KŁ z poziomu jakościowo

Narkowo, gm. Dobre, stan. 9. Charakterystyka technologiczna ceramiki kultury lużyckiej
 Narkowo, commune of Dobre, site 9. Technological description of Lusatian culture pottery

Nr tt II stopnia	Ilość fragmentów	Frekwencja procentowa
1	16	1,14
2	37	2,63
4	35	2,48
5	7	0,50
6	50	3,55
7	7	0,50
8	354	25,12
9	41	2,91
10	28	1,99
11	267	18,95
12	44	3,12
13	3	0,21
15	179	12,70
16	43	3,05
17	75	5,32
18	13	0,92
19	12	0,85
21	54	3,83
23	27	1,92
24	31	2,20
25	10	0,71
26	29	2,06
27	4	0,28
28	9	0,64
30	34	2,42
Suma	1409	100,00

U w a g i: definicje typów technologicznych II stopnia wg J. Czebreszuk 1996, s.18-21, tab.5.
 N o t e: definitions of 2nd degree technological types foll. J. Czebreszuk 1996, p.18-21, Tab.5.

— opisowego na poziom ilościowo — porównawczy. Na ten moment przyjdzie nam jednakże jeszcze poczekać. Dopiero po przeanalizowaniu w podobny sposób grupy innych zespołów KŁ powstanie stosowne pole porównań, a więc zaistnieje możliwość pełniejszego wykorzystania danych technologicznych w analizie chronologicznej czy genetycznej.

Wyniki analiz technologicznych dokumentują tabele 2 i 3. Pierwsza z nich prezentuje udział poszczególnych typów technologicznych II stopnia (ttIIs) w zespole

Tabela 3

Narkowo, gm. Dobre, stan. 9. Analiza frekwencji cykli i grup technologicznych w zbiorze ceramiki kultury łużyckiej na tle porównawczym

Narkowo, commune of Dobre, site 9. Frequency analysis of cycles and technological groups in the assemblage of Lusatian culture pottery against a comparative background.

Makrocykl	I				II						
Cykl	Ib				IIa				IIb		IIc
Grupa technologiczna	A	B	C	D	E	F	G	H	J	K	
Ilość fragm. ceramiki	34	-	-	16	179	-	47	362	198	107	466
% ceramiki w cyklu	3,5				41,7				21,7		33,1
Rybiny 14	0				78,8				0,5		20,7
Goszczewo 14	0				38,1				41,6		20,3
Babia 6	10,6				18,0				70,7		0,7
Opoki 14	0				24,2				23,5		52,3
Korzecznik 14	0				20,8				19,3		59,9

U w a g i: wyniki analiz ze stanowisk Rybiny 14, Goszczewo 14 i Opoki 14 – wg Czebreszuk 1996; Babia 6 – wg Makarowicz 1995; Korzecznik 14 – wg Czebreszuk 1990.

N o t e: results of analyses of sites Rybiny 14, Goszczewo 14, and Opoki 14 foll. Czebreszuk 1996; Babia 6 foll. Makarowicz 1995; Korzecznik 14 foll. Czebreszuk 1990.

ceramiki z Narkowa. Z przedstawionych informacji wynika, iż zdecydowanie dominuje ceramika, zawierająca jako domieszkę tłuczeń kamienny o barwie niejednorodnej (tIIIs 1-17). Zwraca uwagę nikły udział naczyń, przy produkcji których domieszkę schudzającą stanowił tłuczeń o barwie białej i różowej (odpowiednio: tIIIs 18-22 oraz 23-29). Odnotowano także równowagę w ilości pojemników cienkościennych oraz średnio i grubościennych. Dominującym sposobem wykańczania powierzchni naczyń było gładzenie.

W tabeli 3 przedstawiono natomiast efekt kumulacji poszczególnych tIIIs w większe jednostki systemu — grupy, cykle i makrocykle technologiczne [definicje — Czebreszuk 1996:22-25, Tab.6]. Z punktu widzenia interpretacji archeologicznej istotna jest ilość naczyń (lub ich fragmentów) zaliczonych do poszczególnych cykli i makrocykli. Zespół z Narkowa zawiera 96,5% źródeł utożsamianych z makrocyklem II („postwstęgowym”), charakteryzującym struktury kulturowe datowane na okres epoki brązu. W jego obręb wchodzi trzy cykle technologiczne — IIa, IIb i IIc (ilość źródeł w nich występujących wynosi odpowiednio: 41,7; 21,7 i 33,1 %), których wzajemne zależności opisują specyfikę zespołu. W przypadku Narkowa dominuje ceramika wykonana przy zastosowaniu tłuczni grubo- (cykl IIa) i średnioziarnistego (cykl IIc), przy czym udział tego ostatniego jest mniejszy. Zdecydowanie najmniej naczyń wytwarzano dodając domieszkę drobnoziarnistą (cykl IIb).

Z uwagi na komentowane uprzednio ubóstwo porównywalnych materiałów KŁ, w tabeli 3 zestawiliśmy dane z Narkowa z wynikami analiz kilku zbliżonych chronologicznie zespołów, zaliczanych do horyzontu trzcinieckiego, a pochodzących z Rybin, gm. Topólka, stan.14 [Makarowicz 1989], Goszczewa, gm. Aleksandrów Kuj., stan.14 [Czebreszuk 1987], Babiej, gm. Rzgów, stan.6 [Makarowicz 1995] i Opok, gm. Aleksandrów Kuj., stan.7 [Andrałojć, Woźniak 1988] oraz jednego zespołu KŁ z Korzecznika, stan.14 [Czebreszuk 1990]. Na podstawie przedstawionych informacji można stwierdzić pewne podobieństwo zespołów z Narkowa, Goszczewa, Opok, Rybin i Korzecznika. Przejawia się ono w postaci braku (Rybiny, Goszczewo, Opoki, Korzecznik) lub śladowym udziale (Narkowo) naczyń wykonanych w technologii charakterystycznej dla makrocyklu I. Już jednak frekwencja receptur wchodzących w skład makrocyklu II jest w każdym z analizowanych przypadków inna, co ogranicza wartość dostrzeżonej wcześniej zbieżności.

I.A.2. Mikromorfologia

Niemierzalne cechy naczyń są w naszej pracy zilustrowane dwojako: opisowo i graficznie w przypadku krawędzi wylewu i den oraz tylko graficznie w przypadku nówek pojemników. Podkreślić należy, iż w całym zespole nie stwierdziliśmy żadnego egzemplarza naczynia, które posiadałoby uchwyty w formie uch.

I.A.2.1. Krawędzie wylewów

Analizie poddaliśmy 175 fragmentów naczyń zawierających informacje o ukształtowaniu wylewu. Jej podstawą był interkulturowy schemat zaproponowany przez A. Kośko [Kośko 1981:32-33]. Wyniki badań prezentuje tabela 4. Zdecydowanie największy procent zbioru stanowią krawędzie rozszerzone (typy ścianek od 17 do 64), wyraźny jest także udział okazów prostych (typy ścianek od 1 do 8). W przypadku zwieńczeń dominują typy „e” (półkoliste=łukowate nieograniczone) i „k” (ścięte poziomo).

W celu uzyskania wyników porównywalnych z innymi stanowiskami, uogólniliśmy obserwacje stosując schemat grupowania typów ścianek i zwieńczeń zaproponowany przez J. Czebreszuka [Czebreszuk 1996:33-38]. Wynikiem tych procedur są wartości liczbowe zaprezentowane w tabeli 5. Za ich pomocą można doszukać się pewnych tendencji, charakteryzujących poszczególne zespoły. Wysoki współczynnik liczbowy charakteryzuje krawędzie proste o zwieńczeniu typu „e” i „h” (łukowate obustronnie ograniczone) na stanowiskach w Narkowie stan.9, Rybinach stan.14, Opokach stan.7 i Goszczewie stan.14. Podobnie wysokie wartości osiąga on dla takiego samego ukształtowania ścianek ze zwieńczeniami typu „i” (skośnie ścięte do

Tabela 4

Narkowo, gm Dobre, stan. 9. Zestawienie typów krawędzi wylewów
Narkowo, commune of Dobre, site 9. List of lip edge types

Typ	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	Razem
1	1	-	5	7	10	-	1	1	-	-	14	-	39
2	1	-	3	1	3	1	-	-	-	-	1	-	10
3	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
9	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	3
10	1	2	1	-	21	-	-	-	-	-	1	-	26
17	-	1	4	7	13	2	-	-	-	-	9	1	37
18	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	1	-	3
19	-	-	1	1	3	-	-	1	1	-	1	-	8
25	-	-	1	1	1	-	-	-	-	1	4	-	8
33	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
41	-	-	1	-	-	2	-	-	-	-	-	-	3
42	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
49	-	-	-	5	11	-	-	-	2	-	3	-	21
50	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	4
51	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	4
57	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	2
58	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	3
Razem	4	3	19	22	75	5	1	2	3	3	37	1	175

wewnątrz), „j” (skośnie ścięte na zewnątrz), „k” (ścięte poziomo — proste) i „l” (facetowane) na wszystkich badanych stanowiskach. Inne współczynniki są różne dla wyników z poszczególnych stanowisk. Warto jednak podkreślić dość silne podobieństwo w wartości wskaźników pochodzących z Narkowa, stan.9 oraz Rybin, stan.14, Goszczewa, stan.14 i Opok, stan.7. Natomiast zespoły z Babiej, stan.6 i Korzecznika, stan.14 różnią się w sposób wyraźny od wszystkich pozostałych.

Dla uprawomocnienia zaprezentowanych powyżej wniosków dokonaliśmy przeliczeń współczynnika korelacji rangowej [Fletcher, Lock 1995:119-129] dla danych liczbowych z tabeli 5. Współczynnik korelacji jest najwyższy w relacjach krawędzi z Narkowa stan.9 ze znaleziskami z Goszczewa stan.14 ($r=0,656$), nieco mniejszy w relacjach z Opokami stan.7 ($r=0,617$) i Rybinami stan.14 ($r=0,518$), zdecydowanie niższy w zestawieniu z Babią, stan.6 ($r=0,399$) i Korzecznikiem, stan.14 ($r=0,184$). Przy 20 stopniach swobody można założyć istotny związek sposobu formowania krawędzi z Narkowa stan.9 oraz z Goszczewa stan.14, Rybin stan.14 i Opok stan.7. Hipotezę zerową o braku związku danych, we wszystkich trzech przypadkach, można odrzucić na poziomie 1% — oznacza to 99% pewność. Jedynie dla wartości z Babiej stan.6 i Korzecznika stan.14 współczynnik korelacji nie jest istotny statystycznie.

Narkowo, gm. Dobre, stan. 9. Współczynniki charakteryzujące strukturę krawędzi wylewów na tle porównawczym

Narkowo, commune of Dobre, site 9. Factors characterizing the structure of lip edges against a comparative background

Parametry materiałów z Narkowa 9			Zespoły porównawcze				
Typ krawędzi	Ilość	Ilość w %	Rybiny 14	Goszczewo 14	Opoki 7	Babia 6	Korzecznik 14
1	2	1,1	2,2	1,8	-	-	2,9
2	18	10,2	3,6	7,3	12,5	-	8,8
3	14	8,0	8,0	20,0	14,3	3,3	11,9
4	2	1,1	2,2	0,9	7,1	-	5,9
5	15	8,5	23,9	9,1	8,9	13,4	8,8
6	3	1,6	8,7	-	-	3,3	2,9
7	1	0,5	1,5	3,6	-	3,3	8,8
8	24	13,7	15,2	3,6	3,6	36,7	2,9
9	-	-	0,8	-	-	-	-
10	1	0,5	3,6	3,6	7,1	30,1	29,5
11	1	0,5	-	0,9	-	-	-
12	15	8,5	0,8	7,3	10,7	-	-
13	22	12,5	8,0	20,0	16,1	3,3	2,9
14	2	1,1	2,2	5,5	3,6	-	-
15	18	10,2	16,7	8,2	3,6	-	5,9
16	1	0,5	-	-	-	-	-
17	7	4,0	-	-	7,1	-	5,9
18	19	10,8	0,8	6,4	3,6	3,3	-
19	2	1,1	-	-	-	-	-
20	10	5,6	0,8	1,8	1,8	3,3	2,9
Suma	175	100	100	100	100	100	100

U w a g i: wyniki pomiarów ze stanowisk: Rybiny 14, Goszczewo 14 i Opoki 7 – wg Czebreszuk 1996; Babia 6 – wg Makarowicz 1995; Korzecznik 14 – wg Czebreszuk 1990.

N o t e: results of analyses of sites Rybiny 14, Goszczewo 14, and Opoki 7 foll. Czebreszuk 1996; Babia 6 foll. Makarowicz 1995; Korzecznik 14 foll. Czebreszuk 1990.

Zaobserwowane współczynniki korelacji mogą świadczyć o możliwych związkach określonych zespołów archeologicznych (im wyższa wartość „r” w przedziale od -1 do 1 tym większy związek), jednak charakter tych relacji może zostać zinterpretowany dopiero w przyszłości, kiedy będziemy dysponować dłuższą listą stanowisk opracowanych wg zasad analityki stosowanych w tej pracy. Aktualnie można jedynie wskazać na zarysowującą się prawidłowość, polegającą na przestrzennym zróżnicowaniu struktur krawędzi wylewów, odmiennych dla zespołów z Kujaw (Narkowo, stan.9, Goszczewo, stan.14, Opoki, stan.7 i Rybiny, stan.14) oraz regionu nad środkową Wartą (Babia, stan.6 i Korzecznik, stan.14).

Tabela 6

Narkowo, gm. Dobre, stan. 9. Specyfikacja den pojemników ceramicznych
 Narkowo, commune of Dobre, site 9. List of vessel bottoms

Typ	Ilość	Rycina
2c	1	17:21
3a	2	18:10; 21:15
3c	6	9:11; 10:15; 15:20; 17:19; 19:17,19
6c	1	5:14
7d	1	5:13
9a	1	10:11
9b	1	19:15
9c	2	12:9; 19:18
15c	1	11:11
18a	1	12:11
nieokr.	9	
Suma	26	

U w a g i: definicje typów wg Czebreszuk 1987, s. 208-210.

N o t e: type definitions foll. Czebreszuk 1987, pp. 208-210.

I.A.2.2. Dna

W materiałach narkowskich odnotowano łącznie 26 fragmentów den (bierzemy tu pod uwagę wyłącznie dna bez nóżek, por. dalej — część I.A.2.3.), których specyfikację przedstawia tabela 6. Opisano je przy pomocy schematu J. Czebreszuka [Czebreszuk 1987:208-210; 1996:38-39]. Jedyne 17 egzemplarzy posiadało pełny zestaw cech istotnych klasyfikacyjnie. Spośród nich większość (10 fragmentów) należy do den o prostym profilu (typy 2-6), 5 reprezentuje dna z przegięciem na zewnątrz (typy 7-9) pod kątem $\geq 90^\circ$, a 2 — z przegięciem na zewnątrz przy kącie mniejszym od 90° (typy 15 — 18).

I.A.2.3. Nóżki

Zespół z Narkowa zawiera 14 egzemplarzy naczyń na nóżkach. We wszystkich przypadkach były to naczynia na pustych nóżkach, należące do typu 1 wg J. Czebreszuka [Czebreszuk 1996:41]. Ze względu na duże zniszczenie większości egzemplarzy, co uniemożliwiało pełną klasyfikację typologiczną, zostały one udokumentowane rysunkowo (ryc. 8:10-14; 10:14; 11:12,14; 13:12; 18:9; 19:16; 23:2,4,5).

Narkowo, gm. Dobre, stan. 9. Specyfikacja cech makromorfologii wytworów ceramicznych
 Narkowo, commune of Dobre, site 9. List of macromorphological traits of vessels

Typ makromorfologiczny	Ilość	Ryciny
4,12	2	18:15,16
4,123	2	6:1,4
4,2	1	20:7
4,2?	1	20:9
5?	1	17:13
5,22	1	22:2
6?	1	15:19
6,11	2	6,5; 22:1
6,12	1	6:3
6,2?	3	15:17; 16:15,16
8,2	1	21:12
naczynia sitowate	max 11	8:2,3,4;11:8;12:12;15:2,11;17:2;19:14;21:5,8
naczynia na nóżkach	max 14	8:10-14; 10:14; 11:12,14; 13:12; 18:9; 19:16; 23:2,4,5
(w tym o pokroju misy)	(1)	(23:5)
Suma	max 41	

U w a g i: definicje typów wg Czebreszuk 1996, s.29n.

N o t e: type definitions foll. Czebreszuk 1996, pp. 29 ff.

Na marginesie warto zaznaczyć, iż większość znanych do tej pory naczyń na nóżkach pochodzi ze znalezisk grobowych. Naczynia te służyły wówczas do przykrywania popielnic, pełniły zatem funkcje przykrywki, a tzw. pusta nóżka była uchwytem [Gedl 1991; 1992].

I.A.3. Makromorfologia

Duże rozdrobnienie ceramiki z Narkowa ogranicza możliwość analizy form naczyń. Stosując zmodyfikowany przez J. Czebreszuka system opisu naczyń autorstwa A. Kośko [Kośko 1979; Czebreszuk 1996:29-32] wyodrębniliśmy w materiale za- bytkowym następujące formy: amfora bezucha (typ 5,22), misy (typu 4,12; 4,123 oraz ogólnie 4,2), wazy (typu 6,11; 6,12 i ogólnie 6,2), jak również garnki (typ 8,2). Dokładny przegląd informacji makromorfologicznych wraz z odnośnikami do rycin zawiera tabela 7.

Tabela 8

Narkowo, gm. Dobre, stan. 9. Specyfikacja cech zdobnictwa naczyń kultury lużyckiej
Narkowo, commune of Dobre, site 9. List of ornamentation traits of vessels

Lp.	Symbol ez ^a	Udział w wątkach ^a					Uwagi ^b
		pz	pzb	pzs	?	b	
1	M-180	1	3	2	55	1	1: M-180 2a: xM-180 - 59 egz (ryc. 7:21,22; 8:5,6,8,9; 10:9; 11:8,13, 16; 12:13; 13:13; 14:5; 15:7,8,10,18; 18:8,12; 19:2,7,8,11-13; 23:1,3) 2b: xM-180:2 - 3 egz (ryc. 19:9; 20:12; 21:10)
2	M-178				2		1: xM-178 2a: xM-178 - 1 egz (ryc. 12:8) 2b: xM-178:2 - 1 egz (ryc. 16:8)
3	E-55	1					1: E-55 2a: xE-55 - 1 egz
4	E-51 lub R-236	5					1: xE-51 lub xR-236 2a: xE-51 lub xR-236 - 5 egz (ryc. 14:7; 17:1,4,9; 16:14)

U w a g i: a - definicje elementów i wątków zdobniczych wg Koško 1981, s.34-35; b - „1” - układ na obwodzie naczynia, „2a” - udział w wątkach 1-elementowych prostych, „2b” - udział w wątkach 1-elementowych wielokrotnionych.

N o t e s: a - definitions of ornamentation elements and patterns foll. Koško 1981, pp. 34-35; b - „1” - a pattern on the vessel's circumference, „2a” - a share in simple one-element patterns, „2b” - a share in multiplied one-element patterns.

I.A.4. Zdobnictwo

Opisu zdobnictwa dokonaliśmy korzystając z założeń A. Koško [Koško 1981:34-42], a całość informacji zawiera tabela 8. Ilość fragmentów zdobionych w zbiorze ceramiki z Narkowa jest bardzo niewielka (67 sztuk). Wskaźnik intensywności zdobienia [Koško 1981:57-58] wynosi tutaj 2,70 i jest bardzo niski. Przeważa zdobnictwo plastyczne (zastosowane w 92,5% ornamentów), głównie w postaci poziomych listew plastycznych (M-180), a tylko w jednym przypadku — guzka (E-55). W technice rycia wykonano 2,9% zdobień — są to wyłącznie poziome linie ryte (M-178). Natomiast technikę odciskania zastosowano w 4,6% ornamentów, a były to duże dołki (E-51) lub odciski palca (R-236). Proste listwy plastyczne umiejscowione były najczęściej na zejściu szyjki i brzuśca lub na górnej części brzuśca.

I.B. Ceramika nienaczyniowa

Analizowany zespół źródeł ceramicznych zawierał tylko trzy egzemplarze zaliczone do tej kategorii. Są to dwa fragmenty przezślików glinianych o średnicy ok. 3 — 3,5 cm (ryc. 5:9,10) i jeden fragment przedmiotu glinianego („pałeczki”?) o

przekroju prostokątnym, szerokości ok. 0,5 x 0,6 cm i długości 1,2 cm (ryc. 5:6). Nie można wykluczyć, iż przedmiot ten jest związany z wytwórczością metalurgiczną (mógł być trzpieniem glinianym stosowanym w modelach wytapianych przedmiotów).

I.C. Zagadnienie homogeniczności źródeł

Badania wykopaliskowe na stanowisku 9 w Narkowie objęły jedynie centralną część osady łużyckiej. Na podstawie wyraźnego rozrzedzenia występowania materiałów łużyckich można ocenić, iż zasięg osady został określony jedynie w kierunku południowym i zachodnim (ryc. 4). W stronę północy i wschodu zasięg osady jest zapewne zbliżony do kształtu formy geomorfologicznej (ryc. 3). Z punktu widzenia struktury zabudowy badaniami wykopaliskowymi objęty został większy przestrzennie fragment osady. Materiały z badanej wykopaliskowo części można z dużym stopniem pewności uznać za próbę reprezentatywną w badaniu homogeniczności całego zespołu. W teście tym opieramy się na materiałach ceramicznych.

Planografię horyzontalną źródeł ruchomych w obrębie stanowiska cechuje centryczne uporządkowanie. Największa ich ilość znajdowała się w pobliżu domniemanych konstrukcji mieszkalnych KŁ, zmniejszając się powoli w kierunku granic obszarów objętych badaniami. Również rozmieszczenie materiału w pionie (stratygrafia wertykalna) charakteryzowało podobieństwo i równowaga rozkładu (por. tab. 1). Nie można bowiem na obszarze badanym wykopaliskowo wydzielić jakichkolwiek mniejszych przestrzennie stref, w ramach których materiały koncentrowałyby się bądź w I bądź w II warstwie naturalnej.

Argumentem poświadczającym homogeniczność badanej grupy źródeł jest także jej stylistyka. Praktycznie wszystkie zdobienia wykonane są w technice plastycznej (92,5%), a najczęstszym motywem są listwy umieszczane na przejściu szyjki w brzusiec, a także na górnej części brzuśca. Dystrybucja przestrzenna zdobnictwa (co uwidacznia materiał ilustracyjny z poszczególnych wykopów — ryc. 5-23) jest tożsama z rozprzestrzenieniem ogółu materiałów KŁ na osadzie. Skromny zestaw motywów zdobniczych jest dla zespołu z Narkowa cechą dystynktywną i prawdopodobnie świadczy o jego odrębności w stosunku do innych ugrupowań kulturowych na Niżu Polski. Podobna technika wykonywania zdobień pozwala sądzić, iż zostały one wykonane przez jedną wspólnotę ludzką.

Sumując przedstawione rozważania możemy stwierdzić, że zarówno na podstawie dyspersji i stratygrafii ogółu materiałów ceramicznych KŁ, jak również biorąc pod uwagę rozkład cech stylistycznych, najbardziej prawdopodobna do przyjęcia jest hipoteza o homogeniczności całości związanych z KŁ materiałów ceramicznych z Narkowa.

II. Organizacja przestrzenna osady

W trakcie badań wykopaliskowych odsłonięto 186 obiektów ziemnych stanowiących pozostałości zabudowy. Analiza materiałów ceramicznych wykazała, iż należy je przypisywać osadnictwu ludności kultury pucharów lejkowatych oraz KŁ. Tylko w trzech przypadkach posiadamy bezpośrednie dane umożliwiające jednoznacznie identyfikację kulturową źródeł nieruchomych: obiekty 1, 8, 175 zawierały w wypełniskach ceramikę KŁ. Powoduje to, iż interpretacja chronologiczno-kulturowa obiektów oparta jest w dużej mierze na obserwacjach ich kontekstu (relacje do planigrafii ceramiki, stratygrafia horyzontalna) oraz na ocenie charakteru wypełnisk. Procedura taka może być obciążona pewną dozą nieścisłości, dlatego też maksymalnie szeroki zakres opisu źródeł (tabele 9 i 10) ma pozwolić Czytelnikowi na weryfikację przedstawionych przez nas hipotez.

II.A. Charakterystyka obiektów nieruchomych

Wśród 186 obiektów (ryc. 24) wyodrębniono cztery typy funkcjonalne: (a) 153 dołki postłupowe, (b) 26 jam tzw. gospodarczych, (c) 6 jam określanych jako pozostałości po konstrukcjach mieszkalnych oraz (d) w 1 przypadku obiekt, który można określić jako fragment „warstwy kulturowej”.

a. Dołki postłupowe to najliczniejsza grupa źródeł nieruchomych na stanowisku. W żadnym z tych obiektów nie wystąpiły materiały ruchome, diagnostyczne dla identyfikacji kulturowej. Przyjąć w związku z tym należy, iż pewna ich część może być związana z wcześniejszym osadnictwem kultury pucharów lejkowatych. Zastosowano więc dwie uzupełniające się procedury, umożliwiające wyróżnienie dołków hipotetycznie związanych z zabudową osady KŁ: (aa) grupowanie pod względem charakteru wypełnisk; (ab) grupowanie na podstawie obserwacji stratygrafii horyzontalnej.

aa. Tabela 9 zawiera pełen opis wszystkich dołków postłupowych występujących na stanowisku. Jedyną istotną cechą różnicującą jest charakter warstw konsystencyjnych w wypełniskach obiektów. Ponieważ odnotowaliśmy bardzo dużą liczbę stanów, dla celów analitycznych konieczne stało się dokonanie generalizacji w ramach trzech grup — kategorii wypełnisk: „A”, „B” i „C”. Kategoria „A” odpowiada obiektom zawierającym w swych wypełniskach jako główny składnik frakcje próchnicze (czarne i brunatne). Kategoria „B” charakteryzuje się wyraźnym występowaniem próchnicy, przy dużym jednak udziale żółtego i białego piasku. Ostatnia grupa — „C” — jest identyfikowana na podstawie dużego przemycia warstw konsystencyjnych, a podsta-

Narkowo, gm. Dobrze, stan. 9. Specyfikacja źródeł nieruchomości: dołki postępowe
 Narkowo, commune of Dobrze, site 9. List of immovable sources: postholes

Nr obiektu	Wykop	Wyodrębniony w WM	Max wymiary (dł x szer x głęb) w cm	Kształt (plan płaski/profil) ¹	Charakter wypełniska	Warstwy konsystencyjne ²	Kategoria wypełniska ³
2	III	IV	16x16x18	K / Ni	jednorodne	Ic/Oa/Ia/VIIb/III/Od	A
3	"	"	27x24x14	Nr / Ni	"	"	A
4	"	"	20x20x20	K / Ni	"	"	A
5	"	"	26x20x10	O / Ni	"	"	A
6	"	V	20x15x?	O / ?	"	Ic//Ia//Oa/III/VIIb	A
9	"	"	22x22x10	K / Ni	"	Ic//Oa//Ia/III/VIIb	B
10	"	prof. E	?	zniszczony	?	?	?
11	"	"	?	"	?	?	?
12	"	"	?x?x20	? / T	"	Ic//Oa//Ia/III/VIIb	B *
13	"	"	?x?x20	? / T	"	"	B *
14	"	"	?x?x20	? / T	"	"	B *
16	"	V	26x26x10	K / Ni	"	Oa1/Ic/Ia(?)//VIIb/III	B
19	"	prof. W	25x ?x35	?/Ni	"	Ic//Oa//Ia/III/VIIb	B *
20	"	"	20x?x20	?/T	"	"	B *
22	"	V	26x16x28	O / T	"	Ic/Ib/Oa//Ia/VIIb/III/Od	A
24	I	VI	30x26x14	K / Ni	"	Oa/Oa1/Ic/III/VIIb	C
26	I	VI	30/26/10	K / Ni	"	"	C
27	III	I WN	40x40x10	K / Ni	"	Ic/Ib/Oa//Ia/VIIb/III/Od	A
28	"	"	?	? / Ni	"	"	A
29	I	VII	[po W] ?x45x30	O / Ni	"	Ic/Oa1/Ib/Oa/III/VIIb	B
30	"	"	[po W] ?x34x26	K / Ni	"	"	B
32	"	"	[po E] ?x36x15	O / Ni	"	Oa1/Ic/Oa/VIIb	C
34	"	"	36x36x10	K / Ni	"	Oa/Ic/Oa-Ib/VIIb	C
36	VI	III	25x25x20	K / Nr	"	Oa/Ic//Oa1//Ib/III	C
37	"	"	30x30x30	K / T	"	"	C
38	"	"	30x30x15	K / Nr	"	Ic/Ib/Oa//Ia/VIIb/III	A
39	"	"	10x10x18	K / Ni	"	Ic-Oa//Oa1/Ib/III	B
42	"	IV	35x35x15	K / Ni	"	Oa//Ic//Ib//Oa1/III	C
43	"	"	10x10x10	K / Ni	"	Ic/Ib/Oa//Ia/VIIb/III	A
45	"	"	25x25x?	K / ?	"	Oa//Ic//Ib//Oa1/III	B
46	"	II	20x20x?	K / ?	"	Ic/Ib/Oa//Ia/VIIb/III	A
47	"	"	30x20x?	O / ?	"	"	A
48	"	"	40x25x?	O / ?	"	"	A
50	V	IV	40x30x12	O / Ni	jednorodne	Oa1/Ic/Oa//Ib/III	C
51	"	"	40x35x10	Ni / Ni	"	Oa/Ic/Oa1/VIIb	C
52	"	"	?	zniszczony	?	?	?

Nr obiektu	Wykop	Wyodrębniony w WM	Max wymiary (dł x szer x głęb) w cm	Kształt (plan płaski/profil) ¹	Charakter wypełniska	Warstwy konsystencyjne ²	Kategoria wypełniska ³
54	"	"	20x20x16	K / Ni	jednorodne	Ic/Ib/Oa/Ia/III/VIIb	A
55	"	"	10x10x15	K / T	"	Oa1/Ic/Oa/VIIb/III	C
57	"	"	34x30x20	O / Ni	"	Oa/Ic//Oa1/VIIb	C
59	VI	prof. N	30x?x10	? / Ni	"	Ic//Ia/Oa/III	A *
60	"	"	15x?x10	? / T	"	Ic/Ib/Oa//Ia/VIIb/III	A *
61	"	"	15x?x10	? / T	"	"	A *
62	"	prof. S	15x?x40	? / Pr	"	Ic-Oa1-Oa//Ib/III	B *
63	"	"	?	zniszczony	?	?	? *
64	IV	V	40x30x15	O / T	jednorodne	Oa1/Ic/Oa/VIIb	C *
68	"	"	40x30x10	O / Ni	"	"	C
69	"	"	35x25x10	O / Ni	"	"	C
70	V	prof. N	18x?x10	? / Ni	"	Ic//Oa//Ia/III/VIIb	B *
71	"	"	20x?x25	? / T	"	Ib/Ic/Ia/Oa/III/VIIb	A *
72	"	"	15x?x15	? / T	"	Ic//Oa//Ia/III/VIIb	B *
73	"	"	30x?x20	? / Ni	"	Ib/Ic/Ia/Oa/III/VIIb	A *
74	"	"	20x?x20	? / Nr	"	Ic//Oa//Ia/III/VIIb	B *
75	V	prof. S	20x?x20	? / Ni	"	Ic//Oa//Ia-Ib/III/VIIb	B *
76	"	"	20x?x20	? / Ni	"	Ic//Oa//Ia/III/VIIb	B *
77	"	"	35x?x15	? / Nr	"	Ib/Ic/Ia/Oa/III/VIIb	A *
78	"	"	?x?x25	? / T	"	Ic//Oa//Ia/III/VIIb	B *
79	IX	III	30x30x30	K / Nr	jednorodne	Ic/Ib/Oa//Ia/III/VIIb	A
80	X	III	40x18x15	O / Nr	"	Oa-Ic	C
82	"	"	30x30x30	K / Pr	"	Ic/Oa/Ib//Ia/VIIb/III	B
83	"	"	40x35x10	O / Ni	"	Oa/Oa1/Ic/VIIb	C
85	X	IV	45x30x?	O / ?	"	Ic/Ia/Ib/Oa/III	A
87	X	III	20x20x20	K / Ni	jednorodne	Ic/Oa/Ib//Ia/VIIb/III	B
89	VIII	III	?x?x20	? / T	"	Ic/Oa1/Oa/Ib/III/VIIb	B
91	"	"	?x?x20	? / Ni	"	Ic/Oa//Ib//Oa1/III/VIIb	B
93	VIII	III	45x40x20	O / Ni	"	Ib/Ic/Oa1/Oa/III	A
94	VIII	III	45x40x25	O / Ni	"	"	A
95	"	"	25x25x10	K / Ni	"	"	A
96	"	"	30x25x25	O / T	"	"	A
97	"	"	30x30x15	K / Ni	"	"	A
98	"	"	30x25x18	O / T	"	Ic/Oa1//Ia/Oa/VIIb	A
99	"	"	15x15x?	K / ?	"	Ic/Ia/Oa/Ib/III	A
100	"	"	20x20x10	K / Ni	"	Ic//Ia/Oa//Ib/III	A
101	"	"	25x20x8	O / Ni	"	Ic/ Oa/Ib//Ia/III/VIIb	B

Nr obiektu	Wykop	Wyodrębniony w WM	Max wymiary (dł x szer x głęb) w cm	Kształt (plan płaski/profil) ¹	Charakter wypełniska	Warstwy konsystencyjne ²	Kategoria wypełniska ³
102	"	"	15x15x10	K / Ni	"	Ic/Ia/Oa/Ib/III	A
103	"	"	?x?x10	? / Ni	"	Ic/III/Oa/Ia/Ib	B
104	"	"	?x?x10	? / Ni	"	"	B
105	"	"	20x20x20	K / T	"	Ic/Oa/Ib/Ia/III/VIIb	B
106	"	"	?x?x20	? / T	"	"	B
107	VII	IV	15x15x15	K / T	"	Ic/Ib/Oa/Ia/VIIb/III/Od	A
108	"	"	10x10x12	K / Ni	"	"	A
110	"	"	20x15x15	O / Nr	"	"	A
111	"	"	20x20x15	K / Ni	"	Ic/Ia/Oa/III	A
112	"	"	25x25x10	K / Ni	"	"	A
113	"	"	10x10x30	K / Ni	"	Ic/Ib/Oa/Ia/VIIb/III/Od	A
114	"	"	15x15x15	K / Ni	"	Ic/Ia/Oa/III	A
115	"	"	?x?x15	? / T	"	Ic/Ib/Oa/Ia/VIIb/III/Od	A *
116	"	"	18x18x22	K / T	"	Ic/Ia/Oa/III	A
117	"	"	15x15x15	K / Ni	"	Ic/Ib/Oa/Ia/VIIb/III/Od	A
118	"	"	?x?x15	? / Ni	"	Ic/Ia/Oa/III	A *
119	"	"	20x20x25	K / Ni	"	Ic/Oa/Ia/III/Ib/Od	B
120	"	"	?	zniszczony	?	?	?
121	"	"	?x?x10	? / Ni	jednorodne	Ic/Oa/Ia/III/Ib/Od	B *
123	"	"	25x20x5	O / Ni	"	"	B
125	"	"	20x20x10	K / Ni	"	Ic/Ib/Oa/Ia/VIIb/III/Od	A
126	"	"	10x10x7	K / Nr	"	Ic/Ia/Oa/III	A
127	"	"	?x?x5	? / Nr	"	"	A *
128	"	"	30x25x10	O / Ni	"	"	A
129	"	"	?	zniszczony	?	?	?
130	"	"	20x20x20	K / Ni	jednorodne	Ic/Ia/Oa/III	A
131	"	"	15x15x10	K / Ni	"	"	A
132	"	"	10x10x10	K / Ni	"	"	A
133	"	"	13x10x8	O / Ni	"	Ic/Ib/Oa/Ia/VIIb/III/Od	A
134	"	"	25x20x?	O / ?	?	"	A
135	"	"	15x15x?	K / ?	?	"	A
136	"	"	10x10x?	K / ?	?	"	A
137	"	"	10x10x?	K / ?	?	"	A
138	"	"	5x5x?	K / ?	?	"	A
140	"	"	10x10x?	K / ?	?	Ic/Ib/Oa/Ia/VIIb	A
141	"	"	10x10x?	K / ?	?	Ic/Ia/Oa/III	A
142	"	"	10x10x?	K / ?	?	Ic/Oa/Ia/III/Ib/Od	B
145	"	prof. W	20x?x22	? / Ni	jednorodne	Ic/Oa/Ia/III/VIIb	B *

Nr obiektu	Wykop	Wyodrębniony w WM	Max wymiary (dł x szer x głęb) w cm	Kształt (plan płaski/profil) ¹	Charakter wypełniska	Warstwy konsystencyjne ²	Kategoria wypełniska ³
146	"	"	10x?x10	? / T	"	Ic//Ia/Oa//Ib//III	A *
147	"	"	15x?x35	? / Pr	"	"	A *
148	"	"	20x?x10	? / Ni	"	"	A *
149	"	"	15x?x40	? / Pr	"	Ic//Oa//Ia//III//VIIb	B *
150	"	"	20x?x10	? / Ni	"	"	B *
151	"	"	15x?x20	? / Pr	"	"	B *
152	"	"	20x?x15	? / T	"	"	B *
153	"	"	30x?x20	? / T	"	"	B *
155	"	"	20x?x20	? / Ni	"	Ic//Ia//Oa//Ib//III	A *
156	"	"	20x?x20	? / Ni	"	"	A *
157	"	"	15x?x25	? / Ni	"	"	A *
158	"	prof. N	15x?x25	? / T	"	Ic//Oa//Ia//III//VIIb	B *
160	"	III	?	zniszczony	?	?	?
161	III	prof. E	?x?x20	? / T	jednorodne	Ic//Oa//Ia//III//VIIb	B *
164	VII	IV	10x10x?	K / ?	?	Ic//Ia/Oa//III	A
165	VII	IV	30x15x?	O / ?	?	Ic//Oa//Ia//III//Ib//Od	B
166	X	prof. S	20x?x12	? / T	jednorodne	Ic//Oa//Ib//VIIb//III	B *
167	X	"	40x?x15	? / T	"	Ic//Oa//Ib//VIIb//III	B *
168	X	"	30x?x20	? / Ni	"	"	B *
169	X	"	35x?x20	? / Ni	"	"	B *
170	V	IV	?	zniszczony	?	?	?
171	XI	VI	30x25x15	O / T	jednorodne	Ic//Oa//III	C
173	"	"	45x35x15	O / T	"	"	C
174	"	"	?x40x40	O? / T	"	"	C
176	XII	VI	40x20x20	O / Ni	"	Oc-Oa1//Ic//VIIb	C
177	"	"	35x25x10	O / Ni	"	"	C
178	XII	VI	10x10x18	K / Pr	jednorodne	Oc-Oa1//Ic//VIIb	C
179	"	"	10x10x18	K / Pr	"	"	C
180	"	"	30x15x10	O / Ni	"	Oa-Oa1//Ic//VIIb	C
183	"	VII	20x20x15	K / Nr	"	"	C
184	"	"	15x15x15	K / Nr	"	"	C
185	"	"	30x25x20	O / Nr	"	"	C
187	"	"	20x20x10	K / Ni	"	"	C
188	"	"	25x20x10	O / Ni	"	Ic//Oa1	C
189	"	"	30x30x10	K / Ni	"	"	C
191	XIV	V	40x25x15	K / Ni	"	"	C
192	"	"	30x25x10	O / Nr	"	Oa1//Ic	C

Nr obiektu	Wykop	Wyodrębniony w WM	Max wymiary (dł x szer x głęb) w cm	Kształt (plan płaski/profil) ¹	Charakter wypełniska	Warstwy konsystencyjne ²	Kategoria wypełniska ³
194	XV	V	50x40x20	O / Nr	"	Oa1/Ic/Oa	C
195	"	"	25x25x10	K / Ni	"	"	C
196	"	"	30x30x20	K / T	"	"	C
199	XIII	IX	30x30x20	K / Nr	"	Ic/Oa/Ib/III	B
200	"	"	50x40x15	K / Nr	"	"	B

U w a g i:

¹ Ze względu na ograniczoną ilość miejsca przyjęto następujące oznaczenia kształtu wypełnisk: K - kolisty; O - owalne; Ni - nieckowate; Nr - nieregularne; T - trójkątne; Pr - prostokątne.

² Oznaczenia warstw konsystencyjnych: Ia - próchnica słabo zbielicowana (czarna); Ib - próchnica średnio zbielicowana (brunatna); Ic - próchnica silnie zbielicowana (szara); III - warstwa sperturbowana; Oa - żółty piasek; Oa1 - biały piasek; Od - orsztyń; VIIb - rozdrobnione węgle drzewne; „-” - warstwy w równowadze; „/” - przewaga jednej z warstw; „//” - silna przewaga jednej z warstw.

³ Gwiazdka oznacza obiekt zniszczony, zidentyfikowany na podstawie profilu wykopu, kategorie A-C - por. tekst.

Notes:

¹ Due to limited space the following designations of hole shapes have been adopted: K - circular; O - oval; Ni - trough-shaped; Nr - irregular; T - triangular; Pr - rectangular.

² Designations of consistency layers: Ia - slightly podsoled humus (black); Ib - medium podsoled humus (brown); Ic - strongly podsoled humus (gray); III - perturbed layer; Oa - yellow sand; Oa1 - white sand; Od - hardpan; VIIb - broken-up charcoal; „-” layers in equilibrium; „/” - domination of one layer; „//” - strong domination of one layer.

³ Asterisk (*) stands for a destroyed feature that has been identified following its excavation profile. Categories A - C - see text.

wowym składnikiem wypełnisk dołków jest jasnoszara próchnica i żółty bądź biały piasek.

W tym momencie należy wspomnieć, iż informacje dotyczące konsystencji (zwłaszcza barwy) obiektów z terenów pokrytych lekkimi glebami piaszczystymi mogą być efektem zadziaływania wielu czynników kulturowych i naturalnych, o charakterze zarówno depozycyjnym jak i postdepozycyjnym. Nader ważny jest niewątpliwie czas trwania procesów wymywania materii organicznej. Jednakże gleby lekkie cechuje duża przesiąkliwość, a przebieg procesów wymywania zależy w znacznym stopniu od ukształtowania terenu i pokrywającej go szaty roślinnej. Poza tym uwzględnić winniśmy również wpływ, jaki na różnicowanie się konsystencji obiektów może wywierać czas, w którym funkcjonowały one w strukturze przestrzennego zagospodarowania osady. Rzeczą ogólnie wiadomą jest fakt najintensywniejszej antropogenizacji tych jam, które podlegały zasypywaniu najdłużej. Wypływa stąd wniosek, iż zróżnicowane konsystencyjnie obiekty mogą odzwierciedlać kilka faz osadniczych na stanowisku. Z tego punktu widzenia najmniej zantropogenizowane winny być wypełniska obiektów, które zostały zasypane w krótkim odstępie czasu od swego wykopania. Z kolei najwyższy stopień antropogenizacji cechowałyby najmłodsze obiekty, których przechodzenie w stan depozytu źródłowego dokonywało się najdłużej, w związku z brakiem późniejszego osadnictwa w danym miejscu.

Tabela 10

Narkowo, gm. Dobre, stan. 9. Charakterystyka pozostałych obiektów nieruchomości
 Narkowo, commune of Dobre, site 9. Description of other immovable features

Nr obiektu	Funkcja	Max wymiary (dł x szer x głęb) w cm	Kształt (plan płaski/ profil)	Charakter wypełniska	Warstwy konsystencyjne	Rycina
1	wypełnisko konstrukcji mieszkalnej	270x120x60	Nr / Ni	jednorodne	Ic//Oa//Ia/III/VIIb	22
8	warstwa kulturowa? wypełnisko konstrukcji mieszkalnej?	425x150x10 225x100x30	Nr / Ni	kilkuwarstwowe	Ic//Oa//Ia/III/VIIb Ic//Ia/Oa/III/VIIb	25
18	jama gospodarcza	70x?x15	? / Ni	jednorodne	Oa1/Ic/III/Oa	-
40	"	70x40x20	O / Ni	"	Oa/Ic//Oa1/Ib/III	-
41	"	70x50x40	Nr / Nr	"	"	-
44	"	50x35x15	O / Ni	"	Oa//Ic//Ib//Oa1/III	-
53	"	45x?x22	? / Ni	"	Oa-Ic/Oa1//Ia-III/VIIb	-
58	wypełnisko konstrukcji mieszkalnej	?x185x30	Nr / Ni?	"	Oa1/Ic//Oa/VIIb	-
63	wypełnisko konstrukcji mieszkalnej?	140x?x15	? / Ni	"	Oa1-Oa/Ic//Ib/III	-
65	jama gospodarcza	65x40x25	O / Ni	"	Ic/Oa1//Oa/III/VIIb	26
66	"	50x45x20	K / Ni	"	"	26
67	"	60x50x20	Pr / Ni	"	Oa/Ic/Oa1/VIIb	-
84	wypełnisko konstrukcji mieszkalnej?	140x130x20	Nr / Ni	"	Ic/Ib/Oa//Ia/III	26
88	jama gospodarcza	65x40x20	O / Ni	"	Ic/Oa1/Oa/Ib/III/VIIb	26
90	"	?x45x22	O? / Ni	"	Ic/Oa//Ib//Oa1/III/VIIb	26
92	"	70x60x10	O / Ni	"	Ib/Ic/Oa1/Oa/III	26
109	"	20x50x10	T / Ni	"	Ic/Oa//Ia/III//Ib/Od	26
124	"	80x60x10	T / Ni	"	"	26
139	"	50x20x?	T / ?	?	"	-
154	?	110x?x20	? / Ni	"	Ic//Oa//Ia/III/VIIb	-
172	wypełnisko konstrukcji mieszkalnej?	?x250x30	Nr / Nr	"	Oa-Ic/III	-
175	jama gospodarcza	120x100x40	Nr / Ni	"	Ic-Oa1//VIIb/III	26
182	"	80x50x20	O / Ni	"	Oa-Oa1/Ic//VIIb	-
186	"	80x60x10	Nr / Ni	"	Oa-Ic/VIIb	-
190	"	80x80x10	K / Ni	"	"	-
193	"	70x50x10	O / Ni	"	Ic/Oa-Ib/VIIb/III	-
197	"	100x70x20	T / Nr	"	Oa1//Ic/Oa	-
198	"	70x40x20	O / Nr	"	Ic/Oa/Ib/III	-
203	wypełnisko konstrukcji mieszkalnej	220x130x40	Pr / Nr	"	Ic-Oa/VIIb/Ib/III	25
204	jama gospodarcza	?x80x25	? / Pr	"	Ic/Oa-Oa1/Ia-Ib/III	-

Nr obiektu	Funkcja	Max wymiary (dł x szer x głęb) w cm	Kształt (plan płaski/profil)	Charakter wypełniska	Warstwy konsystencyjne	Rycina
206	"	90x70x40	Pr / Ni	niejednorodne	Ic/Oa/VIIb: Ic/Oa1/Oa Oa1/Ic/Oa	26
207	"	130x100x30	Nr / Ni	dwuwarstwowe	Ic/Oa1/VIIb Ic/Oa	26
208	"	?x60x15	? / Ni	jednorodne	Oa/Ic	-

U w a g i: opisy warstw konsystencyjnych i kształt obiektów - por. tabela 9.

N o t e s: descriptions of consistency layers and feature shapes see Table 9.

Inne wyjaśnienie może odwoływać się do przesłanek funkcjonalnych. Dla przykładu, obiekty użytkowane gospodarczo (z zastosowaniem ognia, dla celów magazynowych itp.) oraz sytuowane w strefie intensywnego osadnictwa (dołki wchodzące w skład konstrukcji mieszkalnych lub gospodarczych) z reguły charakteryzują się wyższym stopniem antropogenizacji wypełniska.

Pomimo zarysowanych powyżej zastrzeżeń, można z pewną dozą prawdopodobieństwa przyjąć, iż propozycja naszej kategoryzacji „dołków” ma wartość chronologiczną — w tym przypadku obiekty kategorii „A” (cechujące się najsilniejszą antropogenizacją) byłyby najmłodsze i wiązałyby się z KŁ, natomiast obiekty kategorii „C” (o najbardziej przemytym wypełnisku) mogą być uznane za najstarsze, co preferowałoby ich interpretację neolityczną (odniesienie do kultury pucharów lejkowatych). Można tu jednak przytoczyć możliwą sytuację, w której jasna barwa dołków wiązała się z łużyckim etapem zasiedlenia (np. dołki posłupowe z najstarszej fazy zabudowy osady KŁ o zasypisku powstałym jednorazowo). Pośrednia grupa obiektów — „B” — mieściłaby w sobie źródła, przyporządkowywane do określonej kategorii na podstawie dodatkowych kryteriów (np. stratygrafia horyzontalna). W sumie więc należy powiedzieć, że jeśli dołki z kategorii „A” można z dużym stopniem pewności wiązać z osadnictwem łużyckim, to dla obu pozostałych kategorii sytuacja jest mniej klarowna i dopiero przy pomocy niezależnych informacji można byłoby bardziej jednoznacznie przyporządkować je kulturowo.

ab. Kumulacja jam o intensywnie próchnicznej konsystencji w północnej części stanowiska (ryc. 24) może sugerować szczególnie intensywne wykorzystanie tej części terenu przez społeczności KŁ (por. niżej punkt „b” i „c”). W sposób regularny układają się tam dołki 93,94,95,96,97,98 (wszystkie zaliczone do kategorii „A”). Na odcinku 5,5m wyznaczają one południowo-zachodnią ścianę budowli o konstrukcji słupowej, którą określamy mianem budynku I. Z dużą dozą prawdopodobieństwa można przyjąć, iż dłuższe ściany tej budowli przebiegały wzdłuż osi północny zachód — południowy wschód.

Bardziej skomplikowaną sytuację obserwujemy w centrum badanego obszaru, gdzie duże nagromadzenie dołków sprawia wrażenie chaosu. Także jednak i tutaj wykreślona w oparciu o lokalizację dołków 37, 71, 100 i 130 (wszystkie z kategorii „A”) prostokątna konstrukcja (tzw. budynek II) może być interpretowana jako pozostawienie

stosunek osadnictwa KŁ. Jej wymiary wynoszą w przybliżeniu 5,5 x 3m przy orientacji w kierunku wschód — zachód.

Kolejną konstrukcją (tzw. budynek III) wyznaczają dołki w wypełniskach kategorii „C” i numerach 194, 195 i 196. Jej układ jest zbliżony do pierwszej z opisywanych budowli. Jednakże w przypadku budynku III wypełniska obiektów są intensywnie przemyte i pod względem konsystencji powinny łączyć się z wcześniejszym (neolitycznym lub starszym-łużyckim — w sensie ewentualnej starszej fazy zabudowy KŁ) okresem użytkowania osady. Być może trzy dołki (nr 194, 195 i 196) oraz dwie jamy (nr 197 i 204) tworzą odrębną konstrukcję, której południowo-zachodnia ściana miała długość 4-4,5 m lub też są częścią większej (do której należą również dołki 191 i 192 oraz jama 193), o długości ściany bocznej wynoszącej 11-11,5 m i łączą się z osadą ludności kultury pucharów lejkowatych bądź KŁ. W tym ostatnim przypadku byłyby one pozostałością pierwszej fazy osadniczej KŁ, gdy ślady aktywności człowieka na powierzchni („warstwa kulturowa”) były niewielkie, co mogło powodować, że zasypiska dołków posłupowych posiadały jasną barwę.

Do omówienia pozostaje jeszcze jedna hipotetyczna budowla, zlokalizowana na południe od centrum osady (tzw. budynek IV). Jego kwalifikacja kulturowa może wzbudzać kontrowersje, ponieważ w części północno-zachodniej tego budynku występują dołki z grupy „B”, natomiast w części południowo-wschodniej — z grupy „C”. Interpretację można jednak oprzeć na obecności w jego bezpośrednim sąsiedztwie obiektu 175, w którego wypełnisku odkryto fragmenty ceramiki KŁ. Konsystencja wspomnianego obiektu odróżnia się od kategorii „A” lub „B” i jest podobna do koloru wypełnisk obiektów wyznaczających hipotetyczną budowlę. Być może stanowi ona efekt szybkiego zasypiania jamy. Jest to przesłanka pośrednia pozwalająca na przyjęcie hipotezy o możliwości utożsamiania także i tej ostatniej konstrukcji z osadnictwem ludności KŁ. Byłaby ona budynkiem o pierwotnych wymiarach ok. 7,5 x 5,5 m.

Reasumując, z osadnictwem „łużyckim” można wiązać ok. 120 dołków posłupowych, reprezentujących głównie kategorie „A” i „B”. Tylko niewielka ich część została zaliczona do kategorii „C”. Składają się na nią zwłaszcza dołki związane z konstrukcją słupową (tzw. budynek IV) posadowioną w sąsiedztwie obiektu 175.

b. Z łącznej liczby 26 „jam gospodarczych” 12 można z dość dużą dozą prawdopodobieństwa zaliczać do KŁ. Są to obiekty o numerach 65, 66, 88, 90, 92, 109, 124, 139, 175, 198, 206 i 207. Jama nr 175 zawierała w swym wypełnisku fragmenty naczyń KŁ. Kolejne trzy obiekty (88,90,92) są zapewne związane funkcjonalnie z konstrukcją mieszkalną ludności KŁ znajdującą się w północno-wschodniej części obszaru badanego wykopaliskowo (budynek I). Niewielkie jamy o numerach 109, 124, 139 tworzą także większy układ funkcjonalny w obrębie konstrukcji słupowej (budynek II) zaliczonej już wcześniej do fazy „łużyckiej” w Narkowie. Obiekt 198 znajduje się w bezpośrednim sąsiedztwie prawdopodobnego wypełniska konstrukcji mieszkalnej, oznaczonego numerem 203 (uznanej za prawdopodobnie związaną z KŁ — por. niżej punkt „c”) i zapewne tworzy z nim jeden układ funkcjonalny, co pozwala zaliczyć go do osady KŁ. Dwie jamy nr 206 i 207 posiadają skomplikowany

układ warstw konsystencyjnych z dużym udziałem próchnicy w zasypiskach. Cecha ta, łącznie z lokalizacją w pobliżu budowli zaliczanej do KŁ (budynek IV), pozwala datować je na epokę brązu. Dwie ostatnie jamy 65 i 66 zakwalifikowano do KŁ na podstawie cech konsystencji ich wypełnisk, najbliższych wcześniej określonemu jako „łużycki” obiektowi 88.

c. Określenie „domniemane wypełnisko konstrukcji mieszkalnej” dotyczy obiektów o nieregularnych kształtach w planie płaskim. Przeważnie były one wydłużone, a ich powierzchnia całkowita wynosiła 2 m² lub więcej. W Narkowie, stan.9 zidentyfikowaliśmy 6 tego rodzaju konstrukcji, w trzech przypadkach (obiekty 1, 84, 203) interpretując je jako półziemianki KŁ. Ich dokładny opis, wraz z odnośnikami do rycin zawiera tabela 10, dlatego w tej części pracy skupimy się wyłącznie na uzasadnieniu proponowanej kwalifikacji chronologiczno-kulturowej.

Obiekt 1 zawierał w wypełnisku fragmenty ceramiki KŁ, co pozwala na jednoznaczne łączenie go z osadą „łużycką”.

Trudniejsza jest natomiast identyfikacja „jam” 84 i 203. Obiekt 84 charakteryzuje się intensywnie próchniczną konsystencją wypełniska, w którego obrębie usytuowany był dołek postłupowy z kategorii „A”. Pewną przesłanką datującą jest także duża ilość fragmentów ceramiki z KŁ, zalegającej w jego bezpośrednim sąsiedztwie (ryc. 4). Wszystkie informacje skłaniają nas do przyjęcia wniosku, iż obiekt ów należy do najmłodszego etapu wykorzystania terenu stanowiska. Z mniejszą dozą pewności wniosek ten należy powtórzyć dla obiektu oznaczonego numerem 203. W jego wypełnisku zidentyfikowaliśmy dużą ilość silnie przemytej próchnicy z udziałem węgla drzewnych. Diagnostyczna może być w tym wypadku niewielka domieszka brunatnego piasku i podobieństwo konsystencyjne do obiektu 175, który zawierał ceramikę KŁ.

Trzy pozostałe konstrukcje (ob. 58, 63 i 172) nie zostały przez nas jednoznacznie zaklasyfikowane kulturowo. Ich wypełniska były bardzo mocno przemyte i znajdowały się w strefie o bardzo niskim nasyceniu materiałem zabytkowym KŁ.

d. Prawdopodobna pozostałość „warstwy kulturowej”, obserwowana w wykopach III, V, IX i X, została w trakcie badań określona jako obiekt nr 8. W jej obrębie zidentyfikowano fragmenty ceramiki KŁ (ryc. 23). Za kwalifikacją obiektu 8 jako pozostałości „warstwy kulturowej” przemawia jego nieregularny kształt, a także niewielka miąższość — ok. 10 cm. Mieści się ona w części stanowiska niezwykle intensywnie użytkowanej przez społeczności KŁ, o czym świadczy planigrafia materiału ceramicznego (ryc. 4). W niewielkim od niej oddaleniu znajdują się konstrukcje mieszkalne zaliczane do „łużyckiego” etapu zasiedlenia osady. Z oceny stratygrafii horyzontalnej można wysnuć wniosek, iż warstwa ta jest najprawdopodobniej reliktem pierwotnej powierzchni osady KŁ, a więc terenu, na którym skupiało się życie jej mieszkańców.

II.B. Struktura organizacji przestrzennej osady

Rekonstrukcja organizacji przestrzennej osady jest warunkowana przez kilka możliwych scenariuszy przebiegu procesów dziejowych na stanowisku w Narkowie.

a. Jako pierwszą należy rozważyć możliwość jednoczesowego użytkowania wszystkich obiektów nieruchomych przez społeczność KŁ. Możliwość takiej rekonstrukcji można dopuścić na podstawie obserwowanego braku zróżnicowania stylistycznego ceramiki łużyckiej.

Sposób funkcjonowania osady można odtworzyć na podstawie cech charakterystycznych konstrukcji mieszkalnych, przedstawionych we wcześniejszej części pracy (budynki I-IV). Zarysowany podział obiektów na trzy bądź cztery konstrukcje naziemne wykonane w technice słupowej, kilkanaście „jam gospodarczych” oraz trzy (do sześciu) domniemane wypełniska małych półziemiankowych obiektów mieszkalnych, może być podstawą dla zarysowania dwóch alternatywnych rekonstrukcji przebiegu procesów osadniczych na stanowisku.

aa. Najprostsza jest hipoteza zakładająca jednoczesowe i „jednorazowe” wykorzystanie wszystkich, omówionych w poprzedniej części pracy, elementów zabudowy osady.

ab. Według drugiej hipotezy możliwe jest niewielkie zróżnicowanie czasowe obiektów. Najwcześniejszy etap zasiedlenia wiązałby się z co najmniej trzema konstrukcjami półziemiankowymi (obiekty 1, 84 i 203). Dokumentują one, być może, okres wstępnej penetracji powierzchni przyszłej osady, podczas którego zamieszkałe byłyby minimum trzy małe półziemianki. Etap ten był prawdopodobnie krótki i szybko doprowadził do przeniesienia się na te tereny większej grupy ludności, która wzniosła znacznie większe od półziemiankowych naziemne konstrukcje słupowe.

Analogią może być w tym przypadku powstawanie osad ludności kultury trzcinieckiej w Małopolsce, poprzedzone przez etap obozowiskowy [Górski, Kadrow 1996].

Z drugim etapem osadniczym byłyby związane cztery obiekty wzniesione w konstrukcji słupowej: trzy mieszkalne (budynki I, III i IV) ustawione na linii północny zachód — południowy wschód oraz jeden (budynek II), być może pełniący funkcję socjoorganizacyjną lub gospodarczą, zorientowany wzdłuż osi wschód — zachód.

Hipotetyczne „domy” charakteryzuje występowanie masywnych słupów wyznaczających zarysy ścian, czego dowodzą duże średnice „dołków posłupowych” (obiekty 93, 94, 95, 96, 97, 98 w budowli I, położonej w północno-wschodniej części osady, obiekty 194, 195, 196 i ew. obiekty 192 i 193 w budowli III, północno-zachodniej oraz obiekty 68, 69, 82, 83, 169, 189 w budowli IV, zajmującej południową część osady). W obrębie omawianych konstrukcji znajdowały się „jamy gospodarcze” — prawdopodobne piwniczki-spichlerze.

Budynek II, o funkcji społecznej (dom spotkań?) lub gospodarczej (spichlerz?, schronienie dla zwierząt?) wzniesiono prawdopodobnie na bazie niewielkich w przekroju słupków, dość gęsto umiejscowionych. Duża liczba śladów po słupach może

świadczą o częstych naprawach konstrukcji. Była ona zapewne podpiwniczona, czego może dowodzić jama 109 umiejscowiona w jej wnętrzu.

Sumując dotychczasowe rozważania można stwierdzić, iż osada w Narkowie, w oparciu o hipotezę jej krótkiego trwania, składała się z trzech domów mieszkalnych. W jej skład wchodził także domniemany budynek o funkcji społecznej lub gospodarczej. W najintensywniej użytkowanej części osiedla, na południe od wspomnianej konstrukcji zachowały się resztki warstwy kulturowej, z wyraźnym skupiskiem ceramiki KŁ.

Z przedstawionych faktów wynika, iż ówczesna ludność zakładała swe osiedla w sposób planowy. Orientacja domów na linii południowy zachód — północny wschód świadczy o tym, iż ściany szczytowe ustawiano prostopadle do kierunku najczęściej wiejących wiatrów. Trudno w chwili obecnej określić, czy osiedle było tylko czterodomowe, choć wszystko wskazuje na taką interpretację. Brak bowiem w innych częściach stanowiska pozostałości warstwy kulturowej, natomiast rozkład materiału ruchomego (ryc. 4) sugeruje, iż najbardziej intensywnie użytkowano obszar, na którym znajdowały się omówione konstrukcje mieszkalne.

b. Osadnictwo w Narkowie może być interpretowane także w kategoriach długiego trwania. Odkryte przez nas pozostałości odpowiadałyby kilku horyzontom zasiedlenia. Hipoteza tego typu jest interesująca ze względu na, omawianą już wcześniej, możliwość rozwarstwienia osadnictwa, dla której podstawą mogłyby być stopień intensywności warstw konsystencyjnych w obiektach. Mogłyby trwać ono kilkaset lat i zapewne charakteryzowałyby się cyklicznymi powrotami grup ludzkich na to samo miejsce. Kilkusetletnia stała okupacja przez grupę ludzi jednego miejsca powinna pozostawić jednak znacznie większą ilość śladów po konstrukcjach ziemnych.

Stosunkowo najbardziej „wymyte” obiekty (65, 66, 197, 198, 203 i 204) wyznaczałyby najwcześniejszy horyzont istnienia osady łużyckiej. Były one więc związane z jedną konstrukcją półziemiankową (ob. 203), dwiema jamami oraz z domniemanym obiektem naziemnym zbudowanym w technice słupowej (budowla III).

Kierując się tymi samymi kryteriami interpretacji za obiekty młodsze, powstałe w późniejszym stadium rozwoju osady, można uznać trzy konstrukcje mieszkalne wykonane w technice słupowej (budynki I, II i IV), dwa obiekty półziemiankowe (ob. 1 i 84), 9 jam „gospodarczych” (ob. 88, 90, 92, 109, 124, 139, 175, 206 i 207) oraz hipotetyczną pozostałość warstwy kulturowej (obiekt 8). Charakter wypełnisk wymienionych obiektów może sugerować, iż były one użytkowane na opisywanej osadzie najpóźniej. Wykorzystywanoby wówczas trzy budynki mieszkalne zbudowane w oparciu o słupy, dwie półziemianki oraz kilka jam (spichlerzy?). Najpóźniejsza faza musiałaby być długotrwała lub odpowiadałoby jej cykliczne (przedzielone przez niezbyt długie okresy przerwy) osiedlanie się ludności.

Trudno, w związku z fragmentarycznością danych, opowiedzieć się zdecydowanie za którąś z przedstawionych hipotez wykorzystywania terenu osady. Problem ten na obecnym etapie analizy stanowi kwestię otwartą i będzie podejmowany w następnych częściach naszej pracy.

III. Analiza chronologiczno-genetyczna

Podstawową grupą źródeł dla ustalenia pozycji chronologicznej i genetycznej osadnictwa łużyckiego w Narkowie są materiały ceramiczne. Fakt ten nie ułatwia nam sytuacji, gdyż cała analityka KŁ opiera się na wytworach metalowych oraz ceramice grobowej, zwłaszcza o charakterze „importów” [np. Gardawski, Woźniak 1979; Gedl 1980; Gediga 1982]. W tym kontekście jeszcze raz przypomnieć wypada, iż Narkowo jest osadą, bez metali oraz bez „importów”. Fakt ten w zasadniczy sposób ogranicza stopień szczegółowości analiz omawianych w niniejszym rozdziale.

III.A. Chronologia osadnictwa ludności kultury łużyckiej w Narkowie

Obok tradycyjnych metod porównawczych, opartych na typologii (tu konkretnie: wytworów ceramicznych), dla osady w Narkowie istnieją również możliwości ogólnego zarysowania ram czasowych jej rozwoju w latach kalendarzowych. Dysponujemy bowiem dwoma datowaniami ^{14}C dla próbek materiałów organicznych pochodzących z wypełnisz dwóch obiektów z Narkowa. Stąd też prezentowany podrozdział podzielony został na dwie części: pierwsza — dotyczy datowania metodami typologiczno-porównawczymi, druga — zawiera analizę wieku kalendarzowego osady. Ostatnia z wymienionych wzbogacona została ponadto o analizę porównawczą datowań pozyskanych w Narkowie oraz oznaczeń z innych stanowisk KŁ z terenu Kujaw i Wielkopolski, co zaowocowało pierwszą próbą zarysowania dla omawianych obszarów chronologii KŁ w świetle datowań bezwzględnych, otrzymanych metodami przyrodniczymi.

III.A.1. Chronologia względna

Analizę chronologii relatywnej chcielibyśmy poprzedzić kilkoma uwagami wstępnymi.

Po pierwsze, prowadzona poniżej analiza porównawcza nie ogranicza się tylko do bezpośrednich analogii dla form lub wątków zdobniczych zarejestrowanych w Narkowie. Jednym z jej etapów jest poszukiwanie analogii strukturalnej, rozumianej jako podobieństwo nie pojedynczych naczyń, lecz całych zespołów. Uwaga ta jest tym bardziej istotna, iż zazwyczaj w przypadku tego typu analogii mamy do czynienia z sytuacją, kiedy w całym porównywanym zespole nie ma jednoznacznych „kalek” form

znanych z opracowywanego stanowiska. Natomiast związki uwidaczniają się przede wszystkim w strukturze typów i podtypów naczyń.

Chcielibyśmy ponadto zwrócić uwagę na fakt, iż zespół ceramiczny z Narkowa może być przykładem ogólniejszego zjawiska znanego w kulturze, a polegającego na ubożeniu wyjściowej struktury cech istotnych wraz z dalekosiężnym przekazem z regionu do regionu. Z punktu widzenia zjawisk genetyczno-kulturowych, w kręgu których będziemy się aktualnie poruszać, tzn. związanych z genezą KŁ, centrum rzeczonych przekształceń znajdowało się niewątpliwie nad górną Łabą i Odrą oraz na południe od Karpat. W takiej perspektywie Kujawy zajmowały wyraźnie peryferyczną pozycję.

Podstawowym zagadnieniem prowadzonych w tym miejscu analiz jest sporządzenie listy cech narkowskich najbardziej przydatnych do badań porównawczych, ukierunkowanych na określenie pozycji analizowanego zespołu w procesie przemian typologicznych. Podstawowe znaczenie posiadają w tym względzie cechy ceramiki, konkretnie: (a) makromorfologii i (b) zdobnictwa.

a. Dla określenia pozycji chronologicznej zespołu z Narkowa podstawowe znaczenie ma analiza porównawcza form: (aa) dużej amfory bezuchej (typ 5,22), (ab) misy, zwłaszcza o esowatym profilu (typ 4,12, a zwłaszcza 4,123), (ac) wazy o podobnym profilu (typ 6,11, 6,12 oraz ogólnie 6,2) oraz (ad) naczynia (konkretnie: misy) na pustej nóżce.

aa. Duże amfory bezuche, zwane też w literaturze naczyniami baniastymi ze stożkową szyjką lub też naczyniami wazowatymi z baniastym brzuścem [np. Gedl 1980], należą do najczęściej występujących form w zespołach wczesnej KŁ oraz ugrupowań o zbliżonej do niej chronologii. Lista analogii jest długa. Zwrócimy w tym miejscu uwagę na pewne z nich, dbając jednak, by ujawniły one wszystkie podstawowe wówczas środowiska kulturowe. I tak najbliższe przestrzennie analogie do analizowanej formy znajdujemy na stanowiskach: z Goszczewa, stan.14 (ryc.27:13), datowanego na przełom I i II okresu epoki brązu [Czebreszuk 1987, Tab.I:6,7] z Kujaw, ze Słowika, gm. Zgierz, zaliczonego do III okresu epoki brązu [Wiklak 1961:153-56 i 184, Tab. XXIII:2], ze Stobnicy, gm. Ręčno, stan.1 (ryc.27:12) zaklasyfikowanego do drugiej połowy II okresu epoki brązu [Wiklak 1964:Tab.XIII:2,3] i z Zarzęcina Dużego, gm. Mniszków, datowanego na II okres epoki brązu [Węgrzynowicz 1981:150, ryc.8:i] z obszaru Polski środkowej oraz zapewne z Korzecznika, stan.14 [Czebreszuk 1990, ryc. 9:13].

W górnym i środkowym dorzeczu Odry forma amfory bezuchej jest częsta. Można w tym miejscu przytoczyć znaleziska z: Jordanowa Śląskiego, gm. Łągowie [Richthofen 1926:Taf.7:g], Łęgowa, gm. Stare Kurowo [Kwapiński 1985:Tab.XI:16], Międzyrzecza, gm. loco [Kwapiński 1985:11, Tab.VI:8], Siedliska, gm. Maszewo [Kwapiński 1985, Tabl.XXXI:1] (ryc.27:8), Chróścika, gm. Gorzów Wlkp. [Kwapiński 1985, Tabl.XI:16] (ryc.27:9) oraz z Nowej Soli-Koserza, gm. loco, grób 24 [Kwapiński 1985, Tabl.XVII:2] (ryc.27:10), które datowane są ramowo na II okres epoki brązu.

Znaczna ilość analogii do formy z Narkowa znana jest z wczesnołużyckiej części

cmentarzyska w Kietrzu, gm. loco, stan.1 znajdującego się na Wyżynie Głubczyckiej [Gedl 1991; 1992]. Formy te występują tam zarówno w grobach ciepłopalnych popielnicowych jak i w tzw. grobach typu kietrzańskiego, tj. ciepłopalnych, ale z jamą grobową o rozmiarach stosowanych dla inhumacji, z konstrukcjami drewnianymi [Gedl 1984]. Bezpośrednie analogie znane są tam z następujących grobów: 608 [Gedl 1991, Tab.V:9], 651 [Gedl 1991, Tab.IX:5], 665 [Gedl 1991, Tab.IX:19], 683 [Gedl 1991, Tab.X:14, zwłaszcza profil], 700 [Gedl 1991, Tab.XIV:3], 702 [Gedl 1991, Tab.XIV:13], 719 [Gedl 1991, Tab.XVII:1], 774 [Gedl 1991, Tab.XXII:15] (ryc.27:5), 1024 [Gedl 1991, Tab.XXXIX:22], 1028 [Gedl 1991, Tab.XXXIX:19], 1097 [Gedl 1991, Tab.XLI:15], 1161 [Gedl 1991, Tab.XLVI:1], 1233 [Gedl 1991, Tab.XLVII:7], 1251 [Gedl 1991, Tab.XLVIII:6] (ryc. 27:4), 1367 [Gedl 1984, Tabl.XII:5,6] (ryc.27:7), 1369 [Gedl 1992, Tab.VIII:9,10], 1373 [Gedl 1992, Tab.X:7,8] (ryc.27:3), 1392 [Gedl 1992, Tab.XIV:9], 1475 [Gedl 1992, Tab.XXVIII:15], 1719 (z zasypiska jamy grobowej) [Gedl 1984, Tabl.XVI:10], 2336 [Gedl 1984, Tabl.XXVI:2] (ryc.27:6), 2341 [Gedl 1984, Tabl. XXVII:2]. Istotną różnicą między naczyniem z Narkowa a analogiami z Kietrza jest częste występowanie na tych ostatnich dolepianych krótkich listewek lub guzków, natomiast wątek ciągłej listwy plastycznej, zarejestrowany w Narkowie, jest całkowicie nieobecny wśród licznych analogii kietrzańskich. M. Gedl datuje omawiane tu amfory bezuche (wg cytowanego Autora „naczynia wazowate z baniastym brzuścem”) na fazę IIa cmentarzyska w Kietrzu [Gedl 1980:85], co odpowiada schyłkowi II okresu epoki brązu wg O. Monteliusa i okresowi C epoki brązu w schemacie górnodunajskim [Gedl 1980:86].

Na terenie Małopolski amfory bezuche należą do relatywnie rzadziej występujących form w najstarszych tamtejszych zespołach KŁ. Wymienić tu można jedynie naczynia z następujących obiektów: Nowa Huta-Pleszów, gm. loco, blok 38/54 [Kogus 1984, Tabl.XLV:1], Nowa Huta-Pleszów ar 62, ćw. a/55 [Kogus 1984, Tabl.XLVII:3] oraz Nowa Huta-Wyciąże, gm. loco, stan.I, skupisko 183 [Cabalska 1983, tabl.XXI:2]. Natomiast całkowicie brak analogii do omawianej tu formy jeszcze bardziej na wschód — w środowisku grupy tarnobrzesckiej.

Na wschód od Wisły w strefie niżowej omawiane formy pojawiają się stosunkowo rzadko, a przykładem jest znalezisko z Worytów, gm. Gietrzwałd, stan.2, obiekt 171 [Dąbrowski, Mogielnicka-Urban 1981, Tabl.XXI:20] (ryc.27:11). Chronologia tamtejszych znalezisk amfor bezuchych nie jest jednak tak ściśle określona jak w regionach w dorzeczu Odry.

Bardziej na południe zbieżne stylistycznie amfory bezuche pochodzą z II fazy cmentarzyska Martin I na Słowacji północno-zachodniej [określa się je tam ogólnie jako naczynia ze stożkowatą szyjką — *Kegelhalsgefäße*, por. Benkovská-Pivovarová 1972:267-279]. Lista analogii jest tu długa i dotyczy następujących grobów: nr 80 [Benkovská-Pivovarová 1972, Tabl.VII:8] (ryc.27:1), nr 89 [Benkovská-Pivovarová 1972, Tabl.VIII:17], nr 133 [Benkovská-Pivovarová 1972, Tabl.XII:9], nr 133 [Benkovská-Pivovarová 1972, Tabl.XII:9] oraz nr 154 [Benkovská-Pivovarová 1972, Tabl.XIII:4] (ryc.27:2). Cmentarzysko w Martin I jest uznawane za kluczowe dla początków KŁ na Słowacji, wytyczające „standardy typologiczne” jej najstarszego etapu

[Benkovská-Pivovarová 1972:290-294, Velačik 1982:167]. Jego II faza, dla której amfora bezucha spełnia rolę formy bazowej, datowana jest na okres C epoki brązu wg P. Reineckiego [Benkovská-Pivovarová 1972:287].

Dokonany powyżej przegląd wykazuje, iż amfory bezuche znane są zwłaszcza z dorzecza Odry oraz na południe od Karpat (Martin I). Tam też najściślej określona została ich chronologia relatywna, zamykająca się w ramach od drugiej połowy II okresu do początków III okresu epoki brązu wg O. Monteliusa oraz okresu C epoki brązu wg P. Reineckiego.

Forma ta we wszystkich dobrze datowanych stylistycznie kontekstach (np. Kietrz, stan.1 czy Martin, stan.I) jest uznawana za wyznacznik najstarszego horyzontu rozwoju KŁ. Ogólnie wyróżnia się on jeszcze relatywnie ubogim zdobnictwem w porównaniu z następnymi horyzontami, które charakteryzują się przede wszystkim bogatym zdobnictwem guzowym [np. faza IIB w Kietrze, stan.1, por. Gedl 1980:88-90].

ab. Esowatoprofilowe misy (zwane też misami profilowanymi) należą, podobnie jak amfory bezuche, do podstawowych składników „zastawy” wczesnołużyckiej. Z Kujaw znamy je zarówno z zespołów genetycznie powiązanych z szeroko pojmowanym horyzontem trzcinieckim, np. z Goszczewa, stan.14 [Czebreszuk 1987, Tabl.I:2] (ryc.28:4), jak i z uznawanych za wczesnołużyckie, por. Brześć Kuj., gm. loco, stan.13, jama 159 [Kaszewski 1967, Tabl.XVIII:10]. Dalsze analogie widoczne są na stanowiskach tzw. fazy łódzkiej, np. z Psar, gm. Jemięlna [Wiklak 1963, Tab.VI:1] (ryc.28:6) i Słowika [Wiklak 1961:156 i 183, Tab.XI:5, Tab.XXII:4], z Nowej Huty-Wyciąża, stan.I, skupisko 310 [Cabalska 1983, Tabl.XVIII:6 oraz z przywoływanych już cmentarzysk w Kietrze, stan.1, np. grób 712 [Gedl 1991, Tabl.XVI:14], grób 1538 [Gedl 1992, Tabl.XLII:9], grób 1541 [Gedl 1992, Tabl. XLIV:1] i grób 1457 [Gedl 1992, Tabl.XXIII:8], jak również w Martinie I na Słowacji, np. grób 69 [Benkovská-Pivovarová 1972, Tabl.V:8] (ryc.28:3), grób 79 [Benkovská-Pivovarová 1972, Tabl.VII:1] (ryc.28:5) czy grób 89 [Benkovská-Pivovarová 1972, Tabl.VIII:13].

Omawiana forma misy generalnie mieści się więc w ramach znalezisk wczesnołużyckich, choć nie można jej już zaklasyfikować wyłącznie do horyzontu najstarszego typologicznie. Występuje ona też często w kontekstach z rozwiniętym zdobnictwem guzowym [np. Gedl 1980:90, tam jako misy profilowane].

ac. Dla form waz znanych z Narkowa najbliższe analogie pochodzą z Opok, stan.7 [Andrałojć, Woźniak 1988, ryc.26:4] (ryc.28:2), datowanych ogólnie na II okres epoki brązu, skąd znane są, podobnie jak w Narkowie, także miniaturowe formy tych naczyń. Ponadto z terenu Kujaw można jeszcze przytoczyć analogię z Brześcia Kuj., stan.13, jama 159 [Kaszewski 1967, Tabl.XVIII:10]. Z Polski środkowej podobne formy znane są ze Skotnik, gm. Ozorków [Wiklak 1963, Tabl.VII:1] (ryc.28:1). Podobne typologicznie wazy znane są w Małopolsce z Nowej Huty-Wyciąża, stan.I, skupisko 2 [Cabalska 1983, Tabl.XIX:10], datowanego na starszą fazę tamtejszego KŁ oraz z Kietrza, stan.1, grób 1378 [Gedl 1992, Tabl.IX:9].

Możliwe jest więc stwierdzenie, iż podobnie jak w przypadku mis o esowatym profilu, pozycja taksonomiczna waz (typ 6,11 i 6,12) zamyka się w ramach szeroko rozumianych stylistyk wczesnołużyckich.

ad. Na Kujawach misy na pustych nóżkach, które w materiałach grobowych spełniają zazwyczaj funkcję pokrywek, znane są z cytowanej już osady w Goszczewie, stan.14 [Czebreszuk 1987, Tab.IV:18,23]. Na cmentarzysku w Kietrze naczynia na pustych nóżkach (w formie mis) wystąpiły w następujących grobach: 689 [Gedl 1991, Tab.XII:5], 711 [Gedl 1991, Tab.XVI:9] (ryc.28:16), 875 [Gedl 1991, Tab.XXXI:8], 891 [Gedl 1991, Tab.XXXIII:7], 1022 [Gedl 1991, Tab.XL:3], 1124 [Gedl 1991, Tab.XLIV:16] (ryc.28:12), 1282 [Gedl 1991, Tab.LI:22], 1300 [Gedl 1991, Tab.LIV:9], 1348 [Gedl 1992, Tab.III:6], 1368 [Gedl 1992, Tab.VII:1] (ryc.28:15), 1370 [Gedl 1992, Tab.IX:2], 1385 [Gedl 1992, Tab.XIII:1], 1449 [Gedl 1992, Tab.XXIII:9], 1495 [Gedl 1992, Tab.XXXII:4], 1509 [Gedl 1992, Tab. XXXV:9], 1529 [Gedl 1992, Tabl.XL:3], 1538 [Gedl 1992, Tabl.XLII:15] (ryc. 28:13), 1543 [Gedl 1992, Tabl. XLIV:4] (ryc.28:14), 1719 (z wypełniską jamy grobowej) [Gedl 1984, Tabl.XVI:11] (ryc.28:9), 3504 [Gedl 1984, Tabl.XLV:1]. Datowane są one tam na fazę IIa cmentarzyska [Gedl 1980:85], natomiast pod względem genetycznym uznano je za związane z tradycją mogiłową [Gedl 1980:88]. Na południe od Karpat i Sudetów zbieżne formalnie egzemplarze znane są z Martina, stan.I, faza II z następujących grobów: 72 [Benkovská-Pivovarová 1972, Tabl.V:10,11] (ryc.28:8,10) i 121 [Benkovská-Pivovarová 1972, Tabl.X:12] (ryc.28:7). W Czechach forma ta znalazła się także w bardzo wczesnie datowanym horyzoncie, określanym mianem protołużyckiego, z Bezmérova [Spurný 1982, ryc.5:1] (ryc.28:11).

Misy na pustych nóżkach, jako forma genetycznie związana ze środowiskiem mogiłowym, uznawane są za jeden z podstawowych wyznaczników najstarszego horyzontu KŁ, podobnie jak duże amfory bezuche (por. rozdz.III.A.1.aa).

b. Zasadniczą cechą zespołu z Narkowa jest (ba) ubóstwo ornamentyki, cecha niespotykana na taką skalę w KŁ. Jedynym wątkiem, który wystąpił w Narkowie niesporadycznie jest (bb) zdobnictwo przy pomocy prostych listew plastycznych (xM-180).

ba. Ubóstwo zdobnictwa, w porównaniu z następnymi etapami rozwoju stylistycznego, jest cechą charakterystyczną dla najstarszego horyzontu KŁ, zarówno w Polsce południowej [np. Kietrz, faza IIa, Gedl 1980], jak i na południe od Karpat [np. Martin I, faza II, Benkovská-Pivovarová 1972]. Nigdzie jednak owa tendencja do ograniczania zdobnictwa nie jest tak wyraźnie widoczna jak w Narkowie. Stopień zubożenia wydaje się więc być cechą specyficzną omawianego zespołu.

bb. Jedynym elementem zdobniczym, który występuje na ceramice z Narkowa w sposób nieincydentalny, jest prosta listwa plastyczna (M-180). Zidentyfikowano go na 62 fragmentach ceramiki (tab.8), zazwyczaj w formie pojedynczej listwy dookolnej (xM-180), a jedynie w trzech przypadkach w formie zdwojonej (xM-180:2). Nigdy nie stwierdzono karbowania lub nacinania listew. W wielu przypadkach, z powodu złego stanu zachowania, nie ma możliwości wykluczenia innej możliwej interpretacji, mianowicie krótkich listew plastycznych dolepianych na załomie brzuśca (/xM-180), które znamy np. z Kietrza, stan.1 [Gedl 1980] i Martina, stan.I [Benkovská-Pivovarová 1972]. Jednakże wszystkie lepiej zachowane egzemplarze (np. ryc.11:13; 20:12) należy wiązać bezsprzecznie ze ornamentem dookolnym.

Jest to element zdobniczy dość banalny, wykorzystywany praktycznie w trak-

cie całych pradziejów. Szczególne nasilenie jego użytkowania przypada jednakże na okres rozwoju horyzontu trzcinieckiego [Gardawski 1959; Koško 1979; Czebreszuk 1996:155], a więc na etap pradziejów, który bezpośrednio poprzedza na Kujawach rozwój KŁ. Fakt ten może zostać uznany za pośrednią przesłankę chronologiczną, na podstawie której osada w Narkowie może być datowana na schyłek II lub na III okres epoki brązu. Natomiast pod względem genetycznym jego obecność w zespole z Narkowa powinna być wiązana z miejscowym, kujawskim podłożem, a konkretnie z lokalną odmianą horyzontu trzcinieckiego [Czebreszuk 1996; Makarowicz 1997]. Warto ponadto w tym miejscu nadmienić, iż zdobnictwo w postaci listew plastycznych znane jest z zespołów tzw. grupy konstantynowskiej, uznawanej za ogniwo pośrednie między horyzontem trzcinieckim a KŁ [por. np. Stobnica, stan.1; Wiklak 1963, Tabl.V:1,6].

Zaprezentowane dotąd analizy można podsumować wnioskiem, iż osadnictwo KŁ w Narkowie posiada najwięcej analogii w zespołach: tzw. fazy łódzkiej i najstarszej KŁ w Polsce środkowej, najstarszych etapów KŁ na Dolnym Śląsku [najbliższa jest mu faza I wg B. Gedigi, por. Gediga 1967], fazy Kietrz IIa na Śląsku środkowym [Gedl 1980:121] oraz etapowi Martin I faza II na Słowacji północno-zachodniej [Benkovská-Pivovarová 1972; Velačik 1982]. Wymienione jednostki podziału chronologicznego datowane są ogólnie na schyłek II i na III okres epoki brązu wg O. Monteliusa oraz na okres C i początki okresu D epoki brązu w chronologii P. Reineckiego. Ponadto uznawane są one za najstarsze typologicznie etapy rozwojowe dla KŁ.

Analiza porównawcza przyniosła ponadto jeszcze jeden efekt, ujawniający unikatowość w skali Kujaw stylistyki narkowskiej. Nie znamy bowiem z tego regionu żadnego innego obiektu, który dałoby się porównać z Narkowem, a więc charakteryzującego się tak wczesnymi stylistycznymi cechami KŁ. W obecnym stanie naszej wiedzy obserwację tę trudno jednak poddać jakiegokolwiek interpretacji.

III.A.2. Chronologia bezwzględna

Ze stanowiska pochodzą dwa datowania 14C [Czebreszuk 1996; Czebreszuk, Szmyt 1998]. W obu przypadkach próbki składały się z węgla drzewnych.

Próbka 1 — obiekt 1: Gd-2288, 3290 ± 90 BP (ryc.22 i 24). Próbkę stanowiły węgle z całego wypełniska obiektu. Obiekt 1 znajdował się bezpośrednio na północ od centralnej części stanowiska i zawierał najbogatszy zespół ceramiczny ze wszystkich obiektów odkrytych w Narkowie. Cechy naczyń, które w nim znaleziono posłużyły też w istotny sposób do ustalenia chronologii relatywnej osady (por. uwagi wyżej). Pod względem archeologicznym należy więc uznać obiekt 1 za w pełni reprezentatywny dla osady łużyckiej.

Próbka 2 — obiekt 175: Gd-2619, 2880 ± 80 BP (ryc.24). Próbka (węgle drzewne) pochodziła z poziomu od warstwy mechanicznej VI do spągu obiektu. Omawiany obiekt zlokalizowany był bezpośrednio na południe od centrum osady łużyckiej.

Znaleziono w nim jedynie 8 fragmentów ceramiki (tab.1), wyłącznie pochodzących z brzuśców, bez jakichkolwiek cech stylistycznych. Na podstawie technologii uznano je za związane z KŁ. W porównaniu z obiektem 1, stopień archeologicznej reprezentatywności omawianego obiektu jest więc bardziej ograniczony.

Test „wiggle matching”, najogólniej polegający na matematycznym „dopasowywaniu” danego datowania do kształtu krzywej kalibracyjnej, który jest „wmontowany” w program kalibracyjny B. Weninger [Weninger 1993], wskazał na niemożność przyjęcia hipotezy, iż oba oznaczenia 14C z Narkowa datują jeden epizod historyczny (ryc.29). Oznaczenie z obiektu 1 (Gd-2288) po kalibracji mieści się w przedziale 1540 ± 99 p. Ch. (ryc.30). Z kolei datowanie z obiektu 175 (Gd-2619) wskazuje na epizod z lat 1029 ± 119 p. Ch. (ryc.31). Analizując z kolei przebieg krzywej prawdopodobieństwa osobno dla obu datowań (odpowiednio: datowanie Gd-2288 — ryc.32 oraz datowanie Gd-2619 — ryc.33), dochodzimy do wniosku, iż z 50 % prawdopodobieństwem epizod datowany przez oznaczenie starsze (Gd-2288) mieści się w latach 1590-1460 p. Ch., natomiast dla daty młodszej z równym prawdopodobieństwem powinien zawierać się między 1080 a 920 p. Ch.

W przypadku obu datowań mógł mieć miejsce ponadto tzw. błąd „starego” drewna, tzn. mogły zostać datowane słoje pnia pochodzące z jego środkowej części, nawet kilkaset lat starsze od momentu ścięcia drzewa. Błąd ten w obu przypadkach mógł wpłynąć na „postarzenie” wieku próbek względem datowanego epizodu historycznego, co powoduje, iż bardziej prawdopodobne są w obu przypadkach przedziały młodsze obu zakresów, tzn. w przypadku datowania z obiektu 1 przedział około i po 1540 p. Ch., a w przypadku obiektu 175 przedział około i po 1029 p. Ch.

Przy założeniu, najbardziej prawdopodobnym w świetle analizy archeologicznej obu obiektów, że są one związane z osadnictwem KŁ, okres egzystencji osady byłby następujący:

- w wersji maksymalnej (biorąc za ramy najstarszy przedział daty starszej i najmłodszy przedział daty młodszej) od ok. 1650 do ok. 900 p. Ch.,
- oraz w wersji minimalnej (biorąc za ramy najmłodszy przedział daty starszej i najstarszy przedział daty młodszej) od ok. 1450 do ok. 1150 p. Ch.

Prawdopodobieństwo przyjęcia propozycji maksymalistycznej zmniejsza fakt obserwowanej na osadzie stabilności stylistycznej charakterystycznych dla niej materiałów ceramicznych. Zwrócić jednak należy uwagę, że nie ma żadnych podstaw teoretycznych, by odrzucić hipotezę o długotrwałym rozwoju stylistyk wczesnołużyckich i to nie tylko dla omawianego regionu Kujaw. Ponadto o długotrwałości osady mogą świadczyć także takie jej cechy, jak skomplikowany i trudny do jednoznacznej interpretacji (por. rozdz.II) układ dołków postłupowych i innych obiektów ziemnych (efekt wielokrotnych napraw?), czy też różny stopień intensywności wypełnień obiektów (efekt ich różnej pozycji chronologicznej?). W tym miejscu można więc jedynie stwierdzić, iż w świetle datowań bezwzględnych osadnictwo KŁ ma swój początek w Narkowie pomiędzy 1650 i 1450 r. p. Ch., a jego koniec nastąpił pomiędzy 1150 i 900 r. p. Ch. W sumie informacje o chronologii bezwzględnej, jakimi dysponujemy dla osady w Narkowie dzięki dwóm oznaczeniom 14C, nie rozstrzygają dylematu,

jaki pojawił się w rozdziale II. Nadal równie prawdopodobna jest hipoteza „krótka” jak i „długa” trwania osady narkowskiej.

W celu jak najpełniejszego zarysowania znaczenia datowań 14C z Narkowa, dokonamy poniżej szerszej analizy porównawczej danych dotyczących chronologii bezwzględnej KŁ. Informacje, którymi dysponujemy, pozwalają na realizację tego zamierzenia w geograficznych ramach Wielkopolski i Kujaw.

Obowiązująca aktualnie w literaturze chronologia rozwoju KŁ w dorzeczu Wisły i Odry opiera się w całości na danych porównawczych, wynikających z wzajemnych odniesień czasowych całych zespołów cech oraz pojedynczych wytworów („importów”) z naszych ziem do zespołów z południa [Gardawski, Woźniak 1979:22-30,t.d.l.; Gedl 1980; 1996]. Pierwsze próby wprowadzenia do niej korekt wynikających z chronometrii przyrodniczej, a konkretnie dendrochronologii i analiz 14C, poczynione zostały ostatnio dla kwestii datowania faz zasiedlenia obronnej osady z Biskupina, gm. Gąsawa, stan.4 [Pazdur i in.1991; Ważny 1993; Pazdur i in. 1994; Zajączkowski 1995]. Dla celów porównawczych zostały przez nas wykorzystane ponadto datowania z kilku innych stanowisk Wielkopolski i Kujaw.

Rangę najistotniejszego z nich posiada osada KŁ z Siniarzewa, gm. Zakrzewo, stan.1. W latach 1996-97 przeprowadzone zostały tam szerokoprzestrzenne prace wykopaliskowe (badania na trasie gazociągu transeuropejskiego, kierowane przez prof. A. Kośko; materiały są aktualnie opracowywane przez jednego ze współautorów niniejszej pracy) [Ignaczak 1998]. Stanowisko w Siniarzewie, zapewne o charakterze osady „centralnej” [Ignaczak 1998], oddalone jest w prostej linii o ok. 5 km od osady w Narkowie. Dla kilku z ponad 1000 odkrytych tam obiektów KŁ wykonane zostały analizy 14C. Wszystkie datowane obiekty zaliczone zostały wstępnie w ramach chronologii relatywnej do IV i V okresu epoki brązu. Z uwagi na nieduży dystans przestrzenny można z dużym prawdopodobieństwem założyć, iż w czasach egzystencji „centralnej” osady w Siniarzewie obszar otaczającego ją mikroregionu obejmował także teren stanowiska w Narkowie.

W środkowej Wielkopolsce znajduje się stanowisko Bruszczewo, gm. Śmigiel, stan.5, gdzie po trzydziestoletniej przerwie wznowione zostały badania wykopaliskowe [Czebreszuk, Kadrow, Silska 1998]. Ich plonem jest między innymi odkrycie pozostałości obiektów osadowych KŁ, które na podstawie nielicznych cech typologicznych należy wiązać z okresem halsztackim. Z takich właśnie obiektów pozyskane zostały dwa datowania 14C.

Innym stanowiskiem KŁ, dla którego otrzymano ostatnio oznaczenia radiowęglowe jest osada ze Świętego Wojciecha, gm. Międzyrzecz, stan.10 w zachodniej Wielkopolsce [Dzieduszycki 1998]. Na podstawie cech stylistycznych materiały ceramiczne z osady określono jako „wczesnołużyckie” i zaliczono do III okresu epoki brązu.

Uzupełniające znaczenie posiadają wykorzystywane przez nas 2 datowania materiałów grobowych o charakterze przejściowym — mogiłowo-łużyckim — z dwóch kujawskich stanowisk, a mianowicie z: Bożejewic, gm. Strzelno, stan.8 [Czebreszuk 1988] i Kruszy Podlotowej, gm. Inowrocław, stan.8 [Czebreszuk 1997].

Tabela 11

Zestawienie datowań 14C dla kultury łużyckiej z terenu Kujaw i Wielkopolski oraz datowania kujawskie z horyzontu poprzedzającego najstarszą kulturę łużycką

Specification of 14C datings from Wielkopolska (LC) and Kujawy (Trzcinec horizon and LC)

Lp.	Stanowisko, obiekt	Materiał datowany	Kontekst archeologiczny	Nr lab.	Conv. BP	Calib. BC (p. Ch.)
1	Biskupin 2a	węgle drzewne	HT1	Gd-6664	3630±100	1980±146
2	Żegotki 3, obiekt 89	kości zwierzęce	HT1	Ki-6102	3580±30	1900±55
3	Rybiny 17, obiekt 1	kości zwierzęce	HT2	Ki-5589	3560±50	1854±77
4	Rybiny 17, obiekt 1	węgle drzewne	HT2	Ki-5125	3520±40	1815±58
5	Żegotki 3, obiekt 47	kości ludzkie	PDZ3-HT1	Ki-6103	3540±45	1835±67
6	Borowo 12, obiekt 19E	węgle drzewne	HT1	Ki-5608	3520±60	1814±78
7	Żegotki 3, obiekt 47	kości ludzkie	PDZ3-HT1	Ki-6101	3490±45	1798±65
8	Rybiny 17, obiekt 1	węgle drzewne	HT2	Ki-5590	3480±60	1780±81
9	Rybiny 14, obiekt 9	węgle drzewne	HT2	Gd-2297	3470±80	1777±105
10	Rybiny 17, obiekt 1	kości zwierzęce	HT2	Ki-5128	3450±60	1732±90
11	Rybiny 17, obiekt 1	kości zwierzęce	HT2	Ki-5127	3420±55	1686±76
12	Siniarzewo 1, obiekt E95	kości zwierzęce	HT1	Ki-5907	3410±40	1681±54
13	Rybiny 17, obiekt 1	muszle	HT2	Ki-5126	3390±45	1667±67
14	Borowo 12, obiekt 19	węgle drzewne	HT1	Ki-5605	3380±55	1635±76
15	Narkowo 9, obiekt 1	węgle drzewne	KŁ	Gd-2288	3290±90	1540±99
16	Szczepidło 17, obiekt 5	kości zwierzęce	KMo	Ki-5591	3260±50	1502±63
17	Piecki 1, obiekt 47	kości zwierzęce	HT6	Ki-5682	3240±25	1477±30
18	Krusza Podłotowa 8	kości ludzkie	etap przejściowy mogiłowo-popielnicowy na Kujawach	Gd-5118	3190±60	1446±58
19	Szczepidło 17, obiekt 12	kości zwierzęce	KMo	Ki-5592	3180±70	1438±75
20	Siniarzewo 1, obiekt H91	kości zwierzęce	KŁ	Ki-6250	3160±40	1421±44
21	Siniarzewo 1, obiekt H91	kości zwierzęce	KŁ	Ki-6251	3120±35	1373±47
22	Siniarzewo 1, obiekt H114	kości zwierzęce	KŁ	Ki-6248	3080±40	1331±58
23	Siniarzewo 1, obiekt H80	kości zwierzęce	KŁ	Ki-6249	3070±40	1319±60
24	Święty Wojciech 10	żołędzie i kasza	KŁ	Gd-7897	3000±50	1207±91
25	Święty Wojciech 10	żołędzie i kasza	KŁ	Gd-7898	2920±40	1088±73
26	Narkowo 9, obiekt 175	węgle drzewne	KŁ	Gd-2619	2880±80	1029±119
27	Bożejwice 8, obiekt 5	kości ludzkie	etap przejściowy mogiłowo-popielnicowy na Kujawach	Gd-2171	2850±80	995±112
28	Bruszczewo 5, obiekt 15/96	kości zwierzęce	KŁ	Ki-5906	2720±35	855±37
29	Biskupin, próbka B.5/81	drewno	KŁ, osiedle starsze	Gd-3078	2710±40	845±40
30	Biskupin, próbka B.4/81	węgle drzewne	KŁ, osiedle starsze	Gd-3077	2690±50	837±42
31	Biskupin, próbka B.4/66ZR	drewno	KŁ, osiedle starsze	Gif-494	2670±150	767±216
32	Biskupin, próbka B.1/70ZR	drewno	KŁ, osiedle starsze	Bln-640	2615±100	687±157

Lp.	Stanowisko, obiekt	Materiał datowany	Kontekst archeologiczny	Nr lab.	Conv. BP	Calib. BC (p. Ch.)
33	Biskupin, próbka B.3/81	węgle drzewne	KŁ, osiedle starsze	Gd-3075	2610±40	789±20
34	Biskupin, próbka B.3/66ZR	węgle drzewne	KŁ, osiedle starsze	Gif-493	2570±150	619±183
35	Biskupin, próbka B.2/66ZR	drewno	KŁ, wał obronny	Gif-492	2570±150	619±183
36	Biskupin, próbka B.1/66ZR	drewno	KŁ, osiedle młodsze	Gif-495	2510±150	595±170
37	Biskupin, próbka B.1/81	drewno	KŁ, osiedle młodsze	Gd-3069	2470±50	609±125
38	Biskupin, próbka B.2/81	drewno	KŁ, osiedle młodsze	Gd-3074	2470±50	609±125
39	Bruszczewo 5, obiekt 2/95	zwęglone żołądźcie	KŁ	Ki-5607	2450±50	595±128

U w a g i: 1) Pozycja 1-5,7,8,10-13,16,17,19 wg Makarowicz 1997; 6,14 - wg Ignaczak 1996; 9 - wg Makarowicz 1989, 20-23 - wg Ignaczak 1998; 18 - wg Czebreszuk 1997; 24,25 - wg Dzieduszycki 1998; 27 - wg Czebreszuk 1988; 28,39 - bad. wykopaliskowe J. Czebreszuka; 29-38 - wg Pazdur i in. 1991.

2) W tabeli zastosowano następujące skróty: HT - horyzont trzciniecki, PDZ - puchary dzwonowate (kultura iwieńska), KMo - kultura mogiłowa.

N o t e s: 1) Item 1-5, 7, 8, 10-13, 16, 17, 19 foll. Makarowicz 1997; 6, 14 foll. Ignaczak 1996; 9 foll. Makarowicz 1989, 20-23 foll. Ignaczak 1988; 18 foll. Czebreszuk 1997; 24, 25 foll. Dzieduszycki 1998; 27 foll. Czebreszuk 1988; 28, 39 - excavations by J. Czebreszuk; 29-38 foll. Pazdur et al. 1991.

2) HT - Trzciniec horizon, PDZ - Bell Beakers (Iwno culture), KMo - Tumulus culture.

Ponadto w analizie ujęliśmy jeszcze datowania $14C$ ze stanowisk określanych, na podstawie cech typologicznych, za charakterystyczne dla horyzontu poprzedzającego w Wielkopolsce i na Kujawach rozwój KŁ, a uznawanych ogólnie za powiązane z horyzontem trzcinieckim [Koško 1979], w jego licznych, wydzielonych ostatnio odmianach taksonomicznych [Czebreszuk 1996; Makarowicz 1997]. Są to następujące stanowiska: Biskupin, gm. Gasawa, stan.2a [Grossman 1998], Borowo, gm. Dobre, stan.12 [Czebreszuk 1996; Ignaczak 1996; Czebreszuk, Ignaczak 1998], Piecki, gm. Kruszewica, stan.1 [Makarowicz 1997], Rybiny, stan.14 [Czebreszuk 1988; Makarowicz 1989], Rybiny, gm. Topólka, stan.17 [Makarowicz 1997], Szczepidło, gm. Krzynów, stan.17 [Makarowicz 1997] oraz Żegotki, gm. Strzelno, stan.3 [Makarowicz 1997]. Ogół danych został zebrany w tabeli 11.

W przypadku osady obronnej w Biskupinie, stan.4 metodami bezwzględными wydatowane zostały obydwie fazy zabudowy (osada starsza, por. ryc.34 i młodsza, por. ryc.35). Datowania $14C$ dla osady starszej i młodszej (serie liczą odpowiednio: 6 i 3 oznaczenia, por. tab.11) zostały przetestowane pod względem możliwości przyjęcia lub odrzucenia hipotezy, iż każda z tych serii wyznacza jeden epizod historyczny. Zastosowano w tym celu test „wiggles matching” [Weninger 1993]. Zarówno dla dat z osady starszej (ryc.36) jak i z młodszej (ryc.37) test ten wykazał możliwość przyjęcia hipotezy o datowaniu przez nie pojedynczego epizodu historycznego, który w przypadku osiedla starszego przypadałby na rok ok. 810 p. Ch, a w przypadku osiedla młodszego na rok ok. 440 p. Ch. Wykorzystując inne możliwości użytkownego programu kalibracyjnego [Weninger 1993] można ponadto wyliczyć najbardziej prawdopodobny przedział czasowy istnienia obu osiedli. Dla starszego z nich z prawdopodobieństwem 50 % obejmowałby on przedział od 900 do 750 p. Ch. (ryc.38),

natomiast dla młodszego, z równym prawdopodobieństwem — lata między 600 a 410 p. Ch. (ryc.39).

Osada biskupińska posiada ponadto datowanie dendrochronologiczne [Ważny 1993], co w kontekście jej „reperowego” znaczenia dla chronologii całej KŁ wykonane metodami typologicznymi [ostatnio: Miłkaszewska-Balcer 1991, t.d.l.], czyni z omawianej osady kluczowy punkt na drodze do zreformowania tradycyjnej chronologii KŁ, w duchu aktualnej wiedzy o przyrodniczych metodach datowania bezwzględnego.

Z badań T. Ważnego wynika, że największa ilość drzew do budowy starszej fazy osady biskupińskiej została ścięta późną jesienią lub zimą roku 738/737 p. Ch. [Ważny 1993:5]. Porównanie dat dendro z analizami ^{14}C wykonanymi dla osiedla starszego prowadzi do wniosku, że najmłodszy odcinek przedziału czasowego, otrzymanego w efekcie analiz ^{14}C , pokrywa się z wiekiem omawianej fazy zasiedlenia. Różnica dat osiągnięta w wyniku testu „wiggles matching” (ok. 810 p. Ch., por. ryc.36) i datowaniami dendrochronologicznymi (738/737 p. Ch.) jest niewielka i może być efektem zadziałania opisanego wyżej syndromu „starego drewna”. Wszystko to razem wskazuje, iż na zachodnich Kujawach (na Pałukach) „stylistyczny” okres halszacki C rozpoczął się zapewne ok. połowy ósmego wieku p. Ch.

Osada młodsza datowana jest jedynie metodą ^{14}C i to znacznie krótszą serią dat w porównaniu z osiedlem starszym, co niewątpliwie zmniejsza prawomocność otrzymanych wyników. Jej najbardziej prawdopodobny wiek (w ramach 50 % przedziału prawdopodobieństwa) obejmowałby lata pomiędzy 600 i 410 p. Ch. (ryc.39).

Cztery datowania pozyskane dla materiałów organicznych z osady w Siniarzewie, stan.1 zostały skalibrowane łącznie i wykazały znaczny stopień wzajemnej zbieżności (ryc.40). Wyniki testu „wiggles matching” wskazują ponadto na duże prawdopodobieństwo hipotezy, iż datują one jeden epizod historyczny (ryc.41) przypadający na rok ok. 1390 p. Ch. Analiza przebiegu krzywej rozkładu prawdopodobieństw (ryc.42) wskazuje na możliwość umieszczenia wzmiankowanego epizodu (50 % przedziału prawdopodobieństwa) w okresie czasu od 1380 do 1290 r. p. Ch. W przypadku serii datowań z Siniarzewa mamy więc do czynienia z sytuacją, kiedy test „wiggles matching” wskazuje na największe prawdopodobieństwa datowania danego epizodu na skraj a nie w środku przedziału czasowego, przy czym jest to wskazanie na możliwość najstarszego datowania.

Inaczej wyglądają perspektywy interpretacyjne dwóch datowań „łużyckich” z Bruszczewa, stan.5. Test „wiggles matching” wyklucza możliwość przyjęcia hipotezy o datowaniu przez nie jednego epizodu historycznego (ryc.43). Pierwszy (ryc.44) przypada na IX w. p. Ch. (855 ± 37 p. Ch.), natomiast drugi wyznacza przełom VII i VI w. p. Ch. (595 ± 128 p. Ch.).

Z kolei obie daty ze Świętego Wojciecha, stan.10 [Dzieduszycki 1998], zapewne wspólnie datują jeden epizod (najbardziej prawdopodobna hipoteza), który miał miejsce ok. 1210 r. p.Ch. (ryc.45).

Datowania z Bożejewic, stan.8 i Kruszy Podlotowej, stan.8 należy zanalizować w inny sposób. Wiążą się one z jednym procesem kulturowym [datowanie mogli-

łowo-popielnicowej przemiany kulturowej na Kujawach, por. Czebreszuk 1997], ale pochodzą z dwóch różnych stanowisk. Zestawienie ich wartości wskazuje na długo-trwałość procesu wspomnianej zmiany kulturowej, która — przy założeniu, że oba omawiane datowania wyznaczają jej ramy czasowe — trwałaby od XV do X wieku p. Ch. (por. tab.11:18,27).

Natomiast znane dla Kujaw datowania 14C dla horyzontu trzcinieckiego i kultury mogiłowej (tab.11:1-14,16,17,19) w swoim najmłodszym przedziale sięgają XV w. p. Ch.

Ogólne porównanie danych chronologicznych osiągniętych metodami przyrodniczymi prezentuje rycina 46.

W odniesieniu do pozycji chronologicznej osadnictwa KŁ w Narkowie istotne znaczenie posiada możliwość dokonania porównań ze zlokalizowaną w jej bezpośrednim sąsiedztwie rozległą „centralną” osadą w Siniarzewie, stan.1. Ta ostatnia jest, jak wspomnieliśmy, datowana serią dat 14C (a więc ze znaczną pewnością) bardzo wcześnie — jej początki przypadały zapewne ok. XIV w. p. Ch. Fakt ten może mieć istotne znaczenie dla uściślenia datowania końcowej cezury rozwoju osady w Narkowie. Korekta ta powinna pójść torem odrzucenia hipotezy o „długiej” chronologii, która została wysunięta w oparciu o przesłankę równej wiarygodności obu datowań 14C pozyskanych dla Narkowa. Trudno bowiem kulturowo uzasadnić stan, w którym w ramach jednego mikroregionu z rozległą osadą centralną egzystują dwa tak radykalnie odmienne stany stylistycznie tej samej tradycji kulturowej, jakie znamy z Narkowa i Siniarzewa. Należy więc zgodzić się z tezą o większej wadze interpretacyjnej oznaczenia 14C o numerze laboratoryjnym Gd-2288.

Drugim, zapewne najbardziej zaskakującym wnioskiem, dotyczącym jednak zagadnień bardziej ogólnych, jest stwierdzenie faktu, że osada ze Świętego Wojciecha, stan.10, datowana stylistycznie na III okres epoki brązu [Dzieduszycki 1998], jest w kategoriach chronologii bezwzględnej wyraźnie młodsza (o 200 — 300 lat) od młodszej stylistycznie (wiązanej z IV-V okresem epoki brązu) osady z Siniarzewa, stan.1. Rejestrowany stan rzeczy może być przesłanką do wysunięcia hipotezy, wskazującej na możliwość regionalnego zróżnicowania chronologii tych samych zjawisk stylistycznych w ramach KŁ: w regionach „centralnych” (jak Kujawy czy Śląsk) starszej, a w bardziej „prowincjonalnych” (jak Ziemia Lubuska) — młodszej.

Ostatni wniosek dotyczy długości trwania „brązowego” etapu rozwoju KŁ. Okres ten, po zastosowaniu dendrochronologii i kalibracji datowań 14C, ulega wyraźnemu poszerzeniu. Jego początek przesuwają się z tradycyjnie przyjmowanych lat 1300/1200 p. Ch. [Gardawski, Woźniak 1979:24; Gedl 1980:331] na lata 1600/1500 p. Ch., natomiast jego koniec, wyznaczany przez inaugurację okresu halsztackiego C, ulega tylko nieznacznej zmianie, z ok. 700/650 p. Ch. [Gardawski, Woźniak 1979:24; Gedl 1980:331] do — zapewne — ok. 800/750 p. Ch. W sumie więc, w świetle danych uzyskanych metodami przyrodniczymi, „brązowy” etap w rozwoju KŁ trwał ok. 850 lat.

III.B. Geneza osadnictwa „łużyckiego” w Narkowie

Problematyka genetyczna związana z osadnictwem KŁ w Narkowie powinna być rozpatrywana w ramach trzech perspektyw przestrzennych: (a) lokalnej („mikroregionalnej”), (b) regionalnej (tutaj: kujawskiej) oraz (c) interregionalnej, ukazującej miejsce Narkowa w ramach układu regionów, z których znamy zespoły stylistycznie wczesnołużyckie (dorzecza górnej Łaby i Odry oraz południowe przedpole Karpat).

a. W ramach lokalnej perspektywy przestrzennej podstawowe znaczenia posiada fakt usytuowania osady w Narkowie w obrębie mikroukładu przyrodniczo-osadniczego zwanego Piaskami Krzywosądzkimi [Czebreszuk, Makarowicz 1990:319; Czebreszuk, Szmyt 1992:10-13; Czebreszuk, Hildebrandt-Radke, Szmyt 1997]. Ta stosunkowo niewielka przestrzenie enklawa eolicznych piasków pokrywowych usytuowana w centrum czarno-ziemnej równiny oraz przy głównej osi wodnej Kujaw — dolinie Bachorzy, już od początku neolitu spełniała funkcję centrum osadniczego. Funkcja ta była kontynuowana także w trakcie epoki brązu. Najwięcej punktów osadniczych — w zasadzie o charakterze osadowym — w obrębie omawianej enklawy wiąże się z dwiema jednostkami taksonomicznymi: kulturą pucharów lejkowatych (w sumie 256) [Czebreszuk 1996, Aneks 1 — przeliczeń dokonano dla obszaru gminy Dobre, praktycznie pokrywającej się z Piaskami Krzywosądzkimi] oraz KŁ (w sumie 181) [Czebreszuk 1996, Aneks 2]. Omawiany teren jest ponadto jednym z głównych kujawskich centrów osadniczych we wczesnej epoce brązu, w tym także dla horyzontu trzcinieckiego [Czebreszuk 1996, Mapa 1 i Katalog; Ignaczak 1996].

Inną cechą specyficzną osadnictwa pradziejowego na Piaskach Krzywosądzkich jest wielość i komplikacja sekwencji poszczególnych faz zasiedlenia, zarówno w skali całej tej enklawy piaszczystej jak i na poszczególnych stanowiskach archeologicznych. Komentując pierwszą z przytoczonych ocen należy opowiedzieć się za przyjęciem hipotezy, iż od początku neolitu, tzn. od zaistnienia sytuacji współistnienia (w danych archeologicznych manifestującego się „bliskością” chronologiczną) na omawianym obszarze osadnictwa ludności kultury janisławickiej i ceramiki wstęgowej rytej [Komorowski 1959; Domańska 1991], na Piaskach Krzywosądzkich zawsze mieliśmy do czynienia ze zjawiskiem różnokulturowej okupacji [dla późnego neolitu i początków epoki brązu: Czebreszuk, Szmyt 1998]. Jeszcze bardziej wyrazistą reprezentacją skomplikowania i przemienności kulturowej sekwencji osadniczej jest stan obserwowany na konkretnych stanowiskach archeologicznych. Na przykładzie Dębów, gm. Dobre, stan.29 i 29A [Czebreszuk, Szmyt 1992; Czebreszuk, Hildebrandt-Radke, Szmyt 1997] można obserwować przeplatanie się na jednym miejscu osadnictwa kultury pucharów lejkowatych, amfor kulistych, ceramiki sznurowej i pucharów dzwonowatych (kultury iwieńskiej).

Początki osadnictwa KŁ w Narkowie, datowane na XVI w. p. Ch., w kontekście naszej wiedzy o zasiedleniu Piasków Krzywosądzkich przez ugrupowania horyzontu trzcinieckiego [Czebreszuk, Makarowicz 1990; Czebreszuk, Szmyt 1992, ryc.3; Czebreszuk 1996; Ignaczak 1996; Makarowicz 1997], miały miejsce w czasie, kiedy na

omawianym obszarze rozwijało się nadal osadnictwo rzeczonoego horyzontu. Wskazywać na ów fakt mogą chociażby datowania 14C z Borowa, stan.12 (tab.11:14), oddalonego od Narkowa w linii prostej o ok. 400 m, które mają znaczny przedział czasowej współczesności z datą 14C z Narkowa.

Inną przesłanką na potwierdzenie powyższej tezy jest struktura zabudowy osady „łużyckiej”. Taki bowiem jej typ: małej osady-obozowiska z nielicznymi budynkami o konstrukcji słupowej oraz (pół-) ziemiankowej ma długotrwałą tradycję tak na Piaskach Krzywosądzkich, jak również na Kujawach, poczynając od kultury amfor kulistych [Szymt 1996] poprzez ugrupowania wczesnobrązowe [Ignaczak 1996] aż po omawianą osadę w Narkowie.

Perspektywa lokalna jest więc w sumie istotnym czynnikiem w rekonstrukcji pozycji genetycznej osadnictwa „łużyckiego” w Narkowie. Nie jest bowiem przypadkiem, że pojawia się ona w takim miejscu (Piaski Krzywosądzkie), w takim czasie (zapewne jeszcze współcześnie z lokalnymi ugrupowaniami „trzcienieckimi”) i w takiej formie osadniczej (nawiązującej wprost do miejscowych wzorców).

b. W wymiarze regionalnym pragniemy skupić się na dwóch zagadnieniach. Pierwsze dotyczy związków z regionalnym podłożem „trzcienieckim” i jest rozwinięciem treści podejmowanych na poziomie analizy lokalnej. Odwołamy się w tym miejscu do ustaleń poczynionych w rozdziale I. Bezwzględna przewaga receptur technologicznych opartych na różnobarwnym tłuczniu kamiennym o dużej lub średniej granulometrii oraz wyłączność powierzchni gładkich (konkretnie: nie chropowatych) w zespole z Narkowa (rozd. I.A.1.) nawiązuje wprost do kujawskich wzorców trzcienieckich [Ignaczak 1996; Makarowicz 1997]. Podobnie można ocenić zakres podobieństw typów krawędzi wylewów, których analiza porównawcza dla Narkowa oraz Goszczewa stan.14, Rybin stan.14 i Opok stan.7 wykazała znaczny stopień statystycznej zbieżności (por. rozdz. I.A.2.1.). Jeszcze inną płaszczyzną związków, o zapewne genetycznym charakterze, pomiędzy osadnictwem KŁ w Narkowie a kujawskim „Trzcieniem”, jest zdobnictwo ceramiki. Zarówno jego ogólne ubóstwo, jak i praktyczna wyłączność wątków listew plastycznych (xM-180) oraz sporadyczna obecność zwielokrotnionych linii rytych (xM-178:2>?) nawiązują wprost do kujawskiej tradycji „trzcienieckiej” [Czebreszuk 1996; Makarowicz 1997].

Drugi krąg zagadnień nawiązuje do specyfiki Kujaw, a konkretnie genetyczno-kulturowych podstaw ich regionalizmu [ostatnio: Koško (red.) 1996]. Dla analizowanego regionu można sformułować zasadę, iż wszelkie nowe ugrupowania kulturowe pojawiają się tu bardzo wcześnie w odmianach zazwyczaj najstarszych typologicznie. Osadnictwo z Narkowa wpisująłoby się w tę regułę w zakresie najstarszego osadnictwa KŁ. Rodzi się oczywiście pytanie o przyczyny tego stanu rzeczy. Kujawy zapewne stanowiły stały punkt na pradziejowej mapie Europy, do którego, zarówno w efekcie przekazu kulturowego jak i migracji, docierały w pierwszej kolejności nowe prądy kulturowe. W tak zarysowanej perspektywie osadnictwo w Narkowie ujawnia najstarszy etap kontaktów regionalnej populacji kujawskiej z rodzącą się nad górną Łabą i Odrą oraz na południowym przedgórzu Karpat nową kulturą, znaną w archeologii pod ogólnym mianem kręgu pól popielnicowych.

W sumie więc regionalna perspektywa analizy genetycznej wskazuje na dwojaki rodzaj czynników. Z jednej strony ujawnia głębokie zakorzenienie w kulturze regionu. Wieloma cechami, zwłaszcza materiałami ceramicznymi, osadnictwo „łużyckie” w Narkowie powiela bowiem wzorce znane z kujawskiej odmiany horyzontu trzcinieckiego. Z drugiej zaś strony to właśnie na regionalnym poziomie analizy genetycznej szukać należy odpowiedzi na pytanie o przyczynę tak wczesnego pojawienia się cech łużyckich w Narkowie — na osadzie usytuowanej w centrum Kujaw. W tej też perspektywie w pełni zrozumiemy staję się fakt, iż zespół z Narkowa jest syntezą cech regionalnych (trzcinięckich) i interregionalnych (wczesnołużyckich).

c. Wczesnołużyckie cechy zespołu z Narkowa nie wyczerpują zagadnień z interregionalnej perspektywy genetycznej. Sytuują go one w ramach rozległej przestrzennej strefy obejmującej tereny nad górną Łabą, Odrą i na południowym obrzeżu Karpat. Można bowiem w obrębie interregionalnych relacji genetycznych wydzielić jeszcze jedno pole odniesień, obejmujące przestrzennie obszary Polski środkowej. Od niego też rozpoczniemy.

W części dotyczącej chronologii względnej (rozdz. III.A.1) zwróciliśmy już uwagę na pokrewieństwo stylistyczne zespołu z Narkowa i znalezisk z Polski środkowej, widoczne zwłaszcza w postaci podobieństw cech makromorfologii amfor bezuchych, waz i mis. Wszystkie przywoływane tam zespoły środkowopolskie wiązane są z grupą konstantynowską tzw. fazy łódzkiej lub też z najstarszymi etapami stylistycznymi tamtejszej KŁ. Jednostka taksonomiczna zwana fazą łódzką jest powszechnie uznawana za zewnętrznie związki kulturowe między horyzontem trzcinięckim a KŁ. Jej pozycja genetyczna w Polsce środkowej jest więc identyczna jak zespołu z Narkowa na Kujawach.

Drugie, najistotniejsze genetycznie, przestrzenne pole odniesień dla Narkowa obejmuje regiony, z których znane są zespoły określane pod względem stylistycznym jako najstarsze w ramach KŁ (wczesnołużyckie lub też protołużyckie). W omawianym zespole wiążące się z nimi cechy widoczne są w makromorfologii naczyń, zwłaszcza w postaci charakterystycznych form dużych amfor bezuchych, mis esowatoprofilowych (profilowanych), waz o podobnym profilu oraz naczyń na nóżce, zazwyczaj w formie mis (stosowanych w grobach jako pokrywki). Te cztery typy ceramiki, najczęściej niezdobione lub o ubogiej ornamentyce, tworzą zestaw form ceramicznych uznawanych za charakterystyczny dla najstarszego etapu rozwoju KŁ. W oparciu o najdokładniej rozbudowane systemy chronologiczne, istniejące dla cmentarzyska w Kietrze, stan.1 [faza Kietrz IIa, Gedl 1980] oraz na Słowacji północno-zachodniej [Martin, stan.I, faza II; Benkovská-Pivovarová 1972; Velačik 1983], ów najstarszy etap jawi się nam jako „przedguzowy”. Dopiero bowiem w następnym horyzoncie czasowym rozprzestrzenia się styl bogato zdobionej wczesnołużyckiej ceramiki guzowej [Gedl 1980:88]. Jest ponadto cechą charakterystyczną, iż zespoły „przedguzowej” KŁ zawsze charakteryzują się także obecnością cech miejscowego (regionalnego) podłoża kulturowego. W Kietrze, stan.1 jest to podłoże mogiłowe [Gedl 1980] a w Martinie, stan.I — madziarowskie [Benkovská-Pivovarová 1972].

Obserwowany w Narkowie stan syntezy „trzciniECKO-wczesnołużyckiej” powielalby ów południowy wzorzec.

W podsumowaniu podkreślić należy w pierwszym rzędzie, iż pod względem genetycznym zespół z Narkowa tkwi na granicy pomiędzy miejscowym (kujawskim) światem horyzontu trzciniECKiego a ponadregionalną strukturą tworzącej się wówczas KŁ. Fakt, że tak wcześnie (możliwe, że już w XVI w. p. Ch.) występuje ona w znacznym oddaleniu o ok. 250 km na północny wschód od najbliższych stylistycznie i geograficznie zespołów ze Śląska ma swoje głębokie, genetyczno-kulturowe uzasadnienia. Ta najstarsza KŁ pojawia się bowiem na Kujawach — tj. w głównym kulturotwórczym centrum pradziejowym Niżu Polski, a w ich ramach na Piaskach Krzywosądzkich, tj. w obrębie jednej z podstawowych stref osadniczych dla tego regionu. Ilość, a zwłaszcza waga kulturowa nawiązań lokalnych i regionalnych, widocznych zarówno w cechach materiałów ruchomych, jak też w typie zabudowy i preferencjach osadniczych, jest ważną przesłanką dla przyjęcia tezy o „kujawskim” — populacyjnym i kulturowym — zakorzenieniu zamieszkującej analizowaną osadę grupy. Kwestią otwartą jest natomiast problem mechanizmu docierania do niej wczesnołużyckich cech kulturowych. Niewątpliwie jednak pozostaje on w ścisłym związku z procesami dokonującymi się równolegle na Śląsku i w terenach na południe od Sudetów i Karpat.

W tak zarysowanym kontekście zrozumiała staje się stosunkowo skromna obecność cech świadczących o powiązaniach kulturowych z Małopolską i terenami położonymi bardziej na wschód. Cytowane wyżej (rozdz. III.A.1) analogie znad górnej Wisły dotyczą cech, które uznawane są tam za efekt zaistnienia kontaktów ze Śląskiem, nie muszą więc pozostawać w bezpośrednim związku genetycznym z Narkowem. Mielibyśmy zapewne do czynienia z dwiema, niezależnymi od siebie, osiami kontaktów kulturowych: Śląsk — Wielkopolska — Kujawy oraz Śląsk — Małopolska. Znamienny jest natomiast całkowity brak powiązań interesującej nas osady z grupą tarnobrzeską, która, na podstawie ostatnio publikowanych informacji, swoimi początkami sięgała czasów bliskich okresowi budzącemu nasze zainteresowanie [Czopek 1996:67]. Równie jednoznacznie widoczna jest absencja relacji z północą, tzn. strefą pojezierną i nadmorską Niżu Polskiego.

Geneza specyfiki osadnictwa w Narkowie powinna więc być rozpatrywana w ramach osi powiązań kulturowych Śląsk — Kujawy.

IV. Osadnictwo ludności kultury łużyckiej w Narkowie — próba podsumowania

Po osadnictwie łużyckim w Narkowie, gm. Dobre, stan.9 nie pozostało zbyt wiele śladów. Prawie 2,5 tysiąca fragmentów ceramiki oraz niespełna 140 obiektów ziemnych, których dokładnej ilości nie sposób odtworzyć z powodu wielofazowości osadnictwa pradziejowego, to niewiele, jeśli zamierza się dokonać monograficznej — wieloaspektowej prezentacji stanowiska. Istnieje więc cała lista zagadnień, które na tak kruchej podstawie nie mogą być rozpatrywane, lub też poruszyć je można w bardzo ogólnych kategoriach. Myślimy tu zwłaszcza o problematyce religijnej i gospodarczej. Na podstawie informacji z Narkowa sfery te muszą pozostać całkowicie otwarte. Z kolei o kwestii struktury zabudowy oraz relacji społecznych na podstawie pojedynczych faktów, którymi dysponujemy, można wysunąć jedynie kilka ogólnych sądów. Stosunkowo najwięcej wiemy o wytwórczości ceramicznej, która pomocna okazuje się dla analiz chronologii relatywnej i genetycznej. Dysponujemy też istotnymi informacjami z zakresu chronologii bezwzględnej. Prezentację osadnictwa łużyckiego w Narkowie rozpoczniemy więc od tych ostatnich, najbardziej informatywnych sfer.

Cechy ceramiki badanej osady wykazują dwójakiego rodzaju powiązania genetyczne. Technologia, część cech mikromorfologicznych (krawędzie wylewów) oraz zdobnictwo wskazują na istotną rolę miejscowego podłoża lokalnej odmiany horyzontu trzcinieckiego. Zdobnictwo — wyłącznie listwy plastyczne — może być pomocne w uściśleniu taksonomicznym zachodzącej tu relacji genetycznej. W świetle najnowszej wiedzy o horyzoncie trzcinieckim na Kujawach [Czebreszuk 1996; Makarowicz 1997] cechy zdobnictwa obserwowane w Narkowie są zbieżne w największym stopniu z horyzontem trzcinieckim w odmianie 1 i 3, a więc wcale nie najmłodszy w obrębie kujawskiego „Trzcinią”.

Pod względem makromorfologii oraz biorąc pod uwagę obecność naczyń na nóżce, stylistyka z Narkowa odzwierciedla wzorce uznawane za najstarsze w ramach KŁ i znane zwłaszcza z obszarów określanych jako centra genetyczne tego ugrupowania, a mianowicie z dorzeczy górnej Odry i Łaby jak też z południowego przedpola Karpat. Zespół narkowski jest bardzo ubogi w porównaniu z odpowiednimi zespołami z południa. Niektóre typy naczyń występują tu zaledwie w pojedynczych egzemplarzach (jak chociażby amfory bezuche). Obserwację tę może wyjaśniać w pewnym zakresie jego cywilizacyjna peryferyczność. Kujawy stanowią bowiem najdalej na północny wschód wysunięty region, do którego docierają tak wczesne stylistycznie cechy KŁ. Niemniej jednak pod względem zestawu typów (amfory bezuche, misy, wazy, misy na nóżkach) oraz charakteru poszczególnych odmian (np. profilowanie wśród mis i waz) źródła narkowskie jednoznacznie nawiązują do najstarszego,

„przedguzowego” etapu stylistycznego KŁ. Związek ten widoczny jest jeszcze pod innym względem: zarówno na południu jak i w Narkowie stylistyczne cechy wczesnej KŁ tworzą jedną całość w ramach danego zepołu z cechami miejscowego starszego podłoża kulturowego: na południu kultury mogiłowej lub madziarowskiej, a na Kujawach — horyzontu trzcinieckiego.

Dzięki metodzie 14C mamy też pewną niezależną (pozatypologiczną) wiedzę o chronologii osadnictwa łużyckiego w Narkowie. Stosunkowo najwięcej możemy powiedzieć o jego początkach, gdyż w tej kwestii zarówno informacje typologiczne jak i uzyskane metodą 14C w zasadzie pokrywają się i wskazują na wiek XVI p. Ch. Więcej problemów jest z umiejscowieniem daty końca osadnictwa łużyckiego. Dane z analiz 14C sugerują długą chronologię, obejmującą co najmniej 300 letni okres czasu. Z kolei dane stylistyczne, tzn. brak śladów cech stylistyk młodszych w ramach KŁ (np. bogatego zdobnictwa guzowego), skłaniają bardziej do przyjęcia chronologii „krótszej”. Potwierdzeniem drugiej z wymienionych hipotez jest fakt funkcjonowania w bezpośredniej bliskości Narkowa rozwiniętych struktur osadniczych o stylistyce charakterystycznej dla IV-V okresu epoki brązu, a mianowicie obecność „centralnej” osady w Siniarzewie, stan.1. Biorąc ponadto pod uwagę mniejszą wiarygodność datowania 14C, na którym wspiera się hipoteza „długiej” chronologii (por. rozdz.III.A.2), bardziej prawdopodobna wydaje się hipoteza o krótkim trwaniu osady w Narkowie. Przy próbie wyrażenia owej „krótkości” w latach przyjdzie nam ponownie odwołać się do „centralnej” osady w Siniarzewie. Jej powstanie powinno być traktowane jako najpóźniejsza z możliwych cezura końca egzystencji stylistyki z Narkowa. Fakt ten, jak można ocenić na podstawie serii dat 14C z Siniarzewa (tab.11), nastąpił ok. przełomu XV i XIV w. p. Ch. W sumie więc osadnictwo w Narkowie mogło rozwijać się do schyłku XV w. p. Ch., tzn. w swoich maksymalnych ramach nieco ponad 100 lat.

Dysponujemy pulą informacji, w świetle których fakt osiedlenia się grupy ludzkiej, charakteryzującej się przedstawionym wyżej zestawem cech genetycznych, w określonym czasie i miejscu był wynikiem splotu czynników kulturowych.

Tak wczesna metryka cech wczesnołużyckich na Kujawach jest efektem szczególnej roli kulturowej tego regionu w trakcie całych pradziejów, w tym też i w początkach epoki brązu [Koško 1979; Czebreszuk 1996].

Z kolei zaistnienie omawianego faktu osadniczego na terenie Piasków Krzywosądzkich wynika z czołowej roli tego fragmentu Kujaw w ramach sieci osadniczej ludności wczesnobrązowej [Czebreszuk 1996]. Nie ulega bowiem kwestii, iż najstarsze ślady osadnictwa KŁ na Kujawach, reprezentowane przez osadę w Narkowie, pozostawały w ścisłym związku z lokalnymi ugrupowaniami wczesnobrązowymi. Na podstawie Narkowa można nieco więcej powiedzieć o owych relacjach. W tym konkretnym przypadku „inauguracja” cech KŁ nie miała żadnych związków z migracją istotnych populacyjnie grup ludzkich z południowego zachodu. Była ona efektem kultywowania kontaktów kulturowych po osi Śląsk — Wielkopolska — Kujawy, które miały głębokie korzenie, obejmujące na pewno wszystkie wcześniejsze etapy epoki brązu (por. dla kultury unietyckiej — Czebreszuk 1996; dla kultury mogiłowej — Czebreszuk 1997; Makarowicz 1997).

Topograficzne usytuowanie osady w Narkowie może być oceniane jako optymalne, było więc głęboko przemyślane. Zajmuje ona niewielką cyplowatą wyniosłość (ryc.3). Teren opada tu wyraźnie w stronę północnego wschodu i południowego zachodu. Na północny zachód, a więc w kierunku najczęstszych, dokuczliwych wiatrów w naszym klimacie, teren lekko opada, a następnie (w odległości ok. 75 m) wyraźnie podnosi się. Podobnie jest w kierunku południowo-wschodnim. Było więc to położenie gwarantujące zabezpieczenie przed wilgocią (co zapewniało podłoże eolicznych piasków pokrywowych oraz pozycja wyniesiona względem bezpośredniego otoczenia) oraz osłonięte od strony najczęściej wiejących wiatrów jesienno-zimowych (północny-zachód).

Podobnie ocenić można strukturę zabudowy osady, choć pod tym względem szczupłość posiadanych informacji jest istotnym ograniczeniem w dokonywaniu bardziej dogłębnych rekonstrukcji. Można jednak w obrębie osady w Narkowie wydzielić trzy koncentryczne strefy (ryc.24). Centralna związana była zapewne z jedną budowlą słupową (budynek II) o stosunkowo lekkiej konstrukcji, jak można sądzić po niewielkich średnicach zachowanych dołków posłupowych. Duża ilość śladów po słupach, które nie poddają się jednoznacznej interpretacji, wskazuje zapewne na wielokrotne remonty owej centralnej budowli. W jednej z faz budowlanych (ostatniej?) miała ona najprawdopodobniej wymiary 5,5 x 3 m. Z tą też strefą wiąże się główne skupisko materiałów KŁ w warstwie (ryc.4), które koncentrują się zwłaszcza na południowo-wschodnim przedpolu omawianej budowli (przed jej wejściem?).

Następna strefa ma kształt pierścienia, sięgającego na ok. 15-20 m od centrum osady i jest zajmowana przez budowle słupowe. Na podstawie układu dołków posłupowych zaproponowaliśmy fragmentaryczne rekonstrukcje trzech takich budowli (nr I, III i IV). Najpełniejsza jest rekonstrukcja budowli IV z południowej części osady. Posiada ona rozmiary 7,5 x 5,5 m. Z kolei najmniej prawdopodobny związek z lużyckim etapem zasiedlenia posiada fragmentarycznie objęta badaniami budowla północna (por. rozdz. II). Specyfika podłoża glebowego (eoliczne piaski pokrywowe), powoduje, iż proponowane przez nas rekonstrukcje mają bardzo hipotetyczny charakter.

Ostatnia strefa osady ma charakter peryferyczny. Sądząc po nielicznych obiektach ziemnych, była ona także miejscem sytuowania bardziej stałych konstrukcji (budynki lub zagrody).

Dyspersja obiektów interpretowanych jako półziemianki (por. rozdz. II) nie respektuje zarysowanej powyżej struktury zagospodarowania osady. Niektóre z nich znajdują się bowiem w strefie środkowej (obiekt 1, 84), inne zaś w zewnętrznej (obiekty 58, 63, 172 i 203). Obserwacja ta może być uznana za przesłankę potwierdzającą hipotezę o istnieniu na badanej osadzie etapu „wstępnej penetracji przyszłej osady” (por. rozdz. II.B.).

Wydzielone strefy osady mogą być, w oparciu o ogólną wiedzę etnologiczną interpretowane na płaszczyźnie ekonomiczno-społecznej. Strefa centralna to przestrzeń socjoorganizacyjna: obszar spotkań całej grupy wokół centralnego budynku, który może być interpretowany jako dom zebrań lub też spichlerz (z uwagi na lek-

kość konstrukcji). Następna ze stref miała charakter mieszkalny i była zapewne podzielona na osobne zagrody; pozostawała więc domeną rodziny. Strefa peryferyczna mogła mieć przede wszystkim znaczenie gospodarcze.

Przyjmując w dalszej kolejności hipotezę o współczesnym istnieniu na osadzie co najwyżej trzech budynków mieszkalnych (= trzech rodzin prostych), ogólną ilość mieszkańców można szacować pomiędzy 15 i 30 osobami.

Pytanie o typ struktury osadniczej, w ramach której egzystowała omawiana osada, kieruje nas w stronę wiedzy na ten temat dotyczącej Piasków Krzywosądzkich. Typ małych, najwyżej kilkuzagrodowych osad, jest jednym z najbardziej charakterystycznych dla omawianego fragmentu Kujaw już od neolitu [Czebreszuk, Szmyt 1992; Szmyt 1996]. Jednocześnie na Piaskach Krzywosądzkich nie znamy dużych osad wczesnołużyckich, które mogłyby dla Narkowa spełniać funkcję osady centralnej. Zapewne mieliśmy więc do czynienia z typem osadnictwa przejętym od ugrupowań starszych, neolitycznych i wczesnobrązowych, a polegającym na pokryciu ekumeny siecią małych osad jedno- lub najwyżej kilkudomowych (=zagrodowych), bez jakiegokolwiek hierarchii wzajemnych zależności pomiędzy nimi. Kres istnienia osady w Narkowie jest zapewne związany z końcem rozwoju tego długotrwałego systemu osadniczego i zastąpieniu go przez stabilne układy mikroregionalne — z hierarchią osadniczą, na czele z osadą „centralną” w typie Siniarzewa, stan.1. Pod względem osadniczym najstarsza faza KŁ na Kujawach wydaje się więc być ostatnim akordem świata neolityczno-wczesnobrązowego, a nie początkiem nowego typu struktury osadniczej.

We wszystkich, możliwych do zrekonstruowania zakresach kultury, osada w Narkowie stoi na pograniczu dwóch światów. Pierwszy z nich tkwi swoimi korzeniami w neolicie, a zwłaszcza w wielkodolinnej odmianie kultury pucharów lejkowatych, która stworzyła niżowy model gospodarki rolniczej [Koško 1979; 1981]. Był on później kontynuowany przez następne ugrupowania, do wczesnobrązowych włącznie. Świat ten, w czasach istnienia osady w Narkowie, dobiega właśnie swojego kresu. Drugi świat jest wówczas w stanie tworzenia. Przyniesie on w przyszłości model stabilnych wspólnot lokalnych, eksploatujących rolniczo jeden mikroregion.

Zakończenie

Pozostałości osadnictwa ludności KŁ w Narkowie na stanowisku 9 to w sumie jedynie niespełna 2,5 tysiąca fragmentów ceramiki i niemal 140 obiektów ziemnych, których nie udało się jednoznacznie oddzielić od wcześniejszych, związanych z neolitycznym etapem zasiedlenia. Pozyskane ze stanowiska wytwory kamienne i krzemienne, w wielofazowych układach osadniczych, z jakim mamy do czynienia w Narkowie nie poddają się jednoznacznej interpretacji kulturowej. Brak całkowicie przedmiotów z surowców organicznych, co jest zrozumiałe w kontekście cech środowiska, jakim są eoliczne piaski pokrywowe. Brak też wyrobów metalowych.

Tak ostro limitowana baza informacji źródłowych wpłynęła na zakres różnoaspektowych analiz, które znalazły się w niniejszej monografii. Jest też przyczyną absencji niektórych aspektów, zazwyczaj poruszanych w tego typu pracach. Do najistotniejszych należy całkowite pominięcie problematyki gospodarczej. Nie dysponując żadnymi źródłami na ten temat pochodzącymi z opracowywanego stanowiska, zdani byłibyśmy wyłącznie na odwoływanie się do „wiedzy ogólnej”.

Można więc w podsumowaniu zapytać: w czym tkwi wartość naukowa tych nielicznych pozostałości, że zdecydowano się na ich opublikowanie w prezentowanej formie.

Niepodważalna wartość poznawcza osady KŁ w Narkowie uwidacznia się szczególnie na płaszczyznach: kulturowo-genetycznej i chronologii bezwzględnej.

Pod względem kulturowo-genetycznym analizowana osada charakteryzuje się cechami z pogranicza dwóch tradycji: trzcinieckiej i łużyckiej. Obie one są na tyle dobrze reprezentowane, że możliwa była ich ściślejsza klasyfikacja taksonomiczna, bardzo ważna zwłaszcza dla drugiej z nich. Zespół z Narkowa okazał się bowiem, jak dotychczas, jedynym na Kujawach, który charakteryzuje się cechami wczesnołużyckimi z etapu „przedguzowego”. Niezmiernie ważny jest też genetyczno-kulturowy kontekst występowania wzmiankowanych cech, a mianowicie tradycja trzciniecka: zasadnicza dla tego regionu na rozwiniętym etapie wczesnej epoki brązu. Przeprowadzone przez nas analizy wykazały ponadto, że owa synteza: stylistyka lokalna + styl wczesnołużycki, nie jest jedynie specyfiką kujawską. Wprost przeciwnie: sytuacja w naszym regionie jest powieleniem scenariuszy ze Śląska, Czech czy Słowacji. Dzięki zespołowi z Narkowa Kujawy znalazły się więc w grupie regionów, które należy brać pod uwagę przy rozpatrywaniu problematyki genety KŁ.

Innym zakresem naukowej wagi osady z Narkowa są informacje, jakie niesie ona dla datowania bezwzględnego genety KŁ oraz trwania jej poszczególnych faz stylistycznych i grup regionalnych. Jest to zresztą problematyka, która dopiero niedawno zaistniała w polskiej literaturze, a dociekania zamieszczone w naszej pracy

winy być traktowane jako pierwsze próby porządkowania przedpola. Ich wyniki, zwłaszcza w kwestii umiejscowienia w czasie procesu tworzenia się KŁ, są zachęcające. Już dziś można domniemywać, iż proces ten toczył się już w XVI w. p. Ch.

Materiały z osady narkowskiej zarysowują też na nowo kilka pól naukowej dyskusji. Podstawowym z nich jest kwestia genezy KŁ na Kujawach. Nasza dotychczasowa wiedza na ten temat [Cofta-Broniewska 1982:132-133; Czebreszuk 1997] odwoływała się wyłącznie do modeli ogólnych, jak koncepcja „fazy łódzkiej” [Gardawski 1959] lub teoretycznych, jak model horyzontów integracyjnych A. Koško [Koško 1979], nie dysponowaliśmy bowiem z terenu Kujaw odpowiednimi źródłami do podjęcia zagadnienia regionalnej specyfiki tego procesu. Po publikacji źródeł z Narkowa etap ten mamy już za sobą. Stoimy aktualnie przed innymi problemami. Jednym z najistotniejszych jest pytanie: na ile proces przemian stylistycznych w trakcie wczesnych stadiów rozwoju KŁ na Kujawach jest specyficznie regionalny, na ile zaś odzwierciedla tendencje interregionalne? Konkretnie należy postawić kwestię pozycji stylistyk z wczesnołużycką ceramiką guzową w ramach kujawskiej sekwencji przemian. Teoretycznie powinna ona znajdować się pomiędzy stanami wyznaczanymi przez style z Narkowa i Siniarzewa, co próbowaliśmy zaznaczyć na rycinie 46. Czy jest tak rzeczywiście, odpowiedź na to pytanie powinny przynieść przyszłe badania.

Dzięki osadzie z Narkowa nasza wiedza o dwóch doniosłych aspektach pradziejów, jakimi są specyfika procesu genezy oraz chronologia bezwzględna najstarszych etapów KŁ na Kujawach, uległa bezsprzecznie istotnemu poszerzeniu. Wyniki analiz materiałów narkowskich powinny też posłużyć za punkt wyjścia dla podjęcia wielu nowych zagadnień, kluczowych dla poznania epoki brązu na Kujawach i szerzej — na Nizu.

Bibliografia

Andrałojć M. A., Woźniak M.

- 1988 Osadnictwo neolityczne i wczesnobrązowe w Opokach, woj. wrocławskie, Inowrocław.

Benkovská-Pivovarová

- 1972 Die Anfänge der Lausitzer Kultur in der Slovakei im Lichte der Grabfunde aus Martin, Slovenska Archeologia, t.29, s.253-312.

Cabalska M.

- 1983 Materiały z epoki brązu i wczesnego okresu epoki żelaza odkryte na stanowisku Nowa Huta-Wyciąże I (5) w latach 1950-1952, Materiały Archeologiczne Nowej Huty, t.7, s.7-74.

Cofta-Broniewska A

- 1982 Epoka metali [w:] A. Cofta-Broniewska, A. Koško, Historia pierwotna społeczeństw Kujaw, Warszawa-Poznań, s.124-253.

Czebreszuk J.

- 1987 Osada z połowy II tys. p.n.e. w Goszczewie, gm. Aleksandrów Kujawski, woj. wrocławskie, stan. 14. Z badań nad rozwojem kulturowym społeczeństw Kujaw na przełomie epok neolitu i brązu, Folia Praehistorica Posnaniensia, t.2, s.199-238.

- 1988 Grab von der Frühbronzezeit in Bożejewice, Gemeinde Strzelno, Woi. Bydgoszcz, Fundstelle 8, Folia Praehistorica Posnaniensia, t.3, s.31-42.

- 1988a Wpływ społeczeństw Kotliny Karpackiej na proces integracji kulturowej w okresach BB-BD na Kujawach, [w:] A. Cofta-Broniewska (red.), Kontakty pradziejowych społeczeństw Kujaw z innymi ludami Europy, Inowrocław, s.197-217.

- 1989 Influence of Carpathian Valley Communities on cultural integration in Kuiavia in the period BB-BD [w:] A. Cofta-Broniewska (red.) Prehistoric contacts of Kuiavian communities with other Europeans peoples, Aechaeologia Interregionalis 10, Warsaw-Cracow, s.195-216.

- 1990 Osada ludności kręgu kultury łużyckiej w Korzeczniku, gm. Kłodawa, woj. Konin, stan. 14, Sprawozdania Archeologiczne, t. 41, s. 147-170.

- 1996 Społeczności Kujaw w początkach epoki brązu, Poznań.

- 1997 Krąg mogiłowy i popielnicowy na Kujawach. Przyczynek do badań nad regionalną zmianą kulturową [w:] W. Blajer (red.) Brązy i ludzie u progu okresu pół popielnicowych we wschodniej części Europy Środkowej, Kraków, w druku.

- Czebreszuk J., Hildebrandt-Radke I., Szmyt M.
 1997 Krajobrazotwórcza działalność człowieka w centralnej części Wysoczyzny Kujawskiej w neolicie, *Folia Praehistorica Posnaniensia*, t.8, w druku.
- Czebreszuk J., Ignaczak M.
 1998 Osadnictwo neolityczne i wczesnobrązowe na stanowisku 12 w Borowie, woj. wrocławskie, *Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie*, t.11, w druku.
- Czebreszuk J., Kadrow S., Sińska P.
 1998 Bruszczewo w krajobrazie kulturowym wczesnobrązowego Niżu. Uwagi wstępne [w:] A. Kośko, J. Czebreszuk (red.) *Trzciniec: system kulturowy czy interkulturowy proces?*, Poznań, w druku.
- Czebreszuk J., Makarowicz P.
 1990 Badania osadnictwa kultury amfor kulistych w rejonie zlewni środkowej Bachorzy, [w:] A. Cofta-Broniewska (red.), *Kultura amfor kulistych w rejonie Kujaw*, Poznań, s.301-327.
- Czebreszuk J., Szmyt M.
 1992 Osadnictwo neolityczne i wczesnobrązowe w Dębach, woj. wrocławskie, stanowisko 29, Poznań-Inowrocław.
 1998 Der Epochenunterbruch vom Neolithikum zur Bronzezeit im Polnischen Tiefland am Beispiel Kujawiens, *Praehistorische Zeitschrift*, w druku.
- Czopek S.
 1996 Grupa tarnobrzeska nad środkowym Sanem i dolnym Wisłokiem, Rzeszów.
- Dąbrowski J., Mogielnicka-Urban M.
 1981 Materiały kultury łużyckiej z badań na stanowiskach 2-5 w Worytach w latach 1969-1974 [w:] J. Dąbrowski (red.) *Woryty. Studium archeologiczno-przyrodnicze zespołu osadniczego kultury łużyckiej*, Wrocław, s.97-169.
- Domańska L.
 1991 Obozowisko kultury janisławickiej w Dębach, woj. wrocławskie, stanowisko 29, Poznań-Inowrocław.
 1995 Geneza krzemieniarstwa kultury pucharów lejkowatych na Kujawach, Łódź.
- Dzieduszycki W.
 1998 Osada kultury łużyckiej w miejscowości Święty Wojciech, gm. Mędzyczec, stanowisko 10 [w:] R. Mazurowski (red.) *Archeologiczne badania ratownicze wzdłuż trasy gazociągu tranzytowego. Tom I. Pojezierze Lubuskie*, Poznań, w druku.
- Fletcher M., Lock G. R.
 1995 *Archeologia w liczbach. Podstawy statystyki dla archeologów*, Poznań.
- Gardawski A.
 1959 Plemiona kultury trzcinieckiej w Polsce, *Materiały Starożytne*, t.5, s.7-189.

Gardawski A., Woźniak

- 1979 Podstawy chronologii [w:] J. Dąbrowski, Z. Rajewski (red.) Prahistoria ziem polskich. Tom IV. Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego, Wrocław, s.22-30.

Gediga B.

- 1967 Plemiona kultury łużyckiej w epoce brązu na Śląsku Środkowym, Wrocław.
1982 Zagadnienie periodyzacji okresu rozwoju kultury łużyckiej w świetle kontaktów z południem, [w:] M. Gedl (red.) Południowa strefa kultury łużyckiej i powiązania tej kultury z południem, Kraków-Przemyśl, s.49-57.

Gedl M.

- 1980 Studia nad periodyzacją kultury łużyckiej w południowej części Śląska, Archeologia Polski, t.25, z.1, s.79-129.
1980a Epoka brązu i wczesna epoka żelaza w Europie, Kraków.
1984 Wczesnołużyckie groby z konstrukcjami drewnianymi, Wrocław.
1991 Wczesnołużyckie cmentarzysko w Kietrze. Część I. Kraków.
1992 Wczesnołużyckie cmentarzysko w Kietrze. Część II. Kraków.
1996 Nordöstliches Europa - Die Probleme der Chronologie der Bronzezeit [w:] R. Peroni (red.) XIII International Congress of Prehistoric and Protohistoric Sciences, Forli, Italia, 8/14 September 1996, Colloquia, t.11, The Bronze Age in Europe and the Mediterranean, Forli, s.51-58.

Górski J., Kadrow S.

- 1996 Kultura mierzanowicka i kultura trzciniecka w zachodniej Małopolsce. Problem zmiany kulturowej, Sprawozdania Archeologiczne, t.48, s.9-32.

Grossman A.

- 1998 Kto użytkował wczesnobrązowy Biskupin? [w:] A. Koško, J. Czebreszuk (red.) Trzciniec: system kulturowy czy interkulturowy proces?, Poznań, w druku.

Ignaczak M.

- 1996 Osadnictwo neolityczne i wczesnobrązowe w Borowie, woj. wrocławskie, stanowisko 12, Poznań, maszynopis pracy magisterskiej.
1998 Siniarzewo — centralna osada nadbachorskiej aglomeracji kultury łużyckiej, [w:] L. Czerniak (red.) Szkice do pradziejów Polski, Poznań, w druku.

Kaszewski Z.

- 1967 Osada kultury łużyckiej z III i IV okresu epoki brązu na stanowisku 13 w Brześciu Kujawskim, pow. Włocławek, Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna, nr 13, s.159-229.

Kogus A.

- 1984 Osada kultury łużyckiej w Nowej Hucie-Pleszowie (Część I. Katalog materiałów z badań prowadzonych w latach 1954-1971), Materiały Archeologiczne Nowej Huty, t.8, s.7-124.

Komorowski P.

- 1959 Osada wydmywa kultury ceramiki wstęgowej rytej w miejscowości Krzywośąd, pow. Nieszawa, *Wiadomości Archeologiczne*, t.26, s.56-59.

Koško A.

- 1979 Rozwój kulturowy społeczeństw Kujaw w okresie schyłkowego neolitu i wczesnej epoki brązu, Poznań.
1981 Udział południowo-wschodnioeuropejskich wzorców kulturowych w rozwoju niżowych społeczeństw kultury pucharów lejkowatych, Poznań.

Koško A. (red.)

- 1996 Z badań nad genezą regionalizmu kulturowego społeczeństw Kujaw, Poznań-Kruszwica-Inowrocław.

Kwapiński M.

- 1985 Analiza taksonomiczna kultur starszej połowy epoki brązu w dorzeczu środkowej Odry, Gdańsk.

Łoś J.

- 1988 Ceramika ludności wczesnej fazy kultury łużyckiej w Narkowie, gm. Dobrze, woj. Włocławek, stan. 9, Poznań – UAM, maszynopis pracy magisterskiej.

Makarowicz P.

- 1989 Osada kultury iwieńskiej w Rybinach, woj. włocławskie, stanowisko 14, Inowrocław.
1995 Osada ludności kultury trzcinieckiej w Babiej, woj. konińskie, stanowisko 6, *Sprawozdania Archeologiczne*, t.47, s.157-188.
1997 Rola społeczności kultury iwieńskiej w genezie trzcinieckiego kręgu kulturowego (2000-1600 BC), Poznań – UAM, maszynopis pracy doktorskiej.

Mikłaszewska-Balcer R.

- 1991 Datowanie osiedla obronnego kultury łużyckiej w Biskupinie [w:] J. Jaskanis (red.) *Prahistoryczny gród w Biskupinie*, Warszawa, s.107-113.

Pazdur M. F., Mikłaszewska-Balcer R., Piotrowski W., Węgrzynowicz T.

- 1991 Chronologia bezwzględna osady w Biskupinie w świetle datowań radiowęglowych [w:] J. Jaskanis (red.) *Prahistoryczny gród w Biskupinie*, Warszawa, s.115-125.

von Richthofen B.

- 1926 *Die ältere Bronzezeit in Schlesien*, Berlin.

Spurný V.

- 1982 K časovému a kulturnímu postavení protolužického horizontu na Moravě [w:] M. Gedl (red.) *Południowa strefa kultury łużyckiej i powiązania tej kultury z południem*, Kraków-Przemyśl, s.121-145.

Szmyt M.

- 1996 Społeczności kultury amfor kulistych na Kujawach, Poznań.

Velačik L.

1983 Die Lausitzer Kultur in der Sloakei, Nitra.

Ważny T.

1993 Dendrochronological dating of the Lusatian culture settlement at Biskupin, Poland — first results, News WARP. The newsletter of the wetland archaeology research project, No. 14, s.3-5.

Weninger B.

1993 Radiocarbon Calibration <calKN> April 1993, Dendro and Archaeological Wiggle Matching.

Węgrzynowicz T.

1981 Cmentarzysko z fazy łódzkiej w Zarzęcinie Dużym, woj. piotrkowskie, Wiadomości Archeologiczne, t. 46, s.145-165.

Wiklak H.

1961 Cmentarzysko kultury łużyckiej w Słowiku, pow. Łódź, Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, Seria Archeologiczna, nr 6, s.137-190.

1963 Początki kultury łużyckiej w Polsce środkowej, Łódź.

1964 Cmentarzysko w Stobnicy, pow. Piotrków Trybunalski na tle grupy konstantynowskiej, Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, Seria Archeologiczna, nr 11, s.45-100.

Zajązkowski W.

1995 Biskupiński mikroregion osadniczy od II okresu epoki brązu do halsztatu D [w:] W. Niewiarowski (red.) Zarys zmian środowiska geograficznego okolic Biskupina pod wpływem czynników naturalnych i antropogenicznych w późnym glacie i holocenie, Toruń.

The Settlement of Early Lusatian Culture Population in Narkowo, commune of Dobrze, site 9. On the study of the Lusatian culture on the Polish Lowlands

Summary

The village of Narkowo is located in the central part of Kujawy (Fig. 1). As far as the physical-geography regions are concerned, it is part of the Kujawy Uplands. Site no. 9 in Narkowo is located directly south of the Bachorza Valley (Fig. 2 and 3), on one of the largest sandy "islands" on the Kujawy Uplands, referred to in the literature as Piaski Krzywosądzkie (Krzywosądz Sands) [Czebreszuk, Makarowicz 1990:319; Czebreszuk, Szmyt 1992:10-13; Czebreszuk, Hildebrandt-Radke, Szmyt 1997]. Excavations at the site were carried out from 1984 to 1985. In total, 17 excavations were examined (numbered from I through XVII) of the total area of 518.5 sq.m (Fig. 3). To precisely locate movable finds, the excavations were divided into smaller units (most often 2 x 2 m), cf. Fig. 4. In the course of excavations, there were two zones delineated within the site area: A, encompassing excavations III-XVII, and B, covering excavations I and II (Fig. 3).

The work consists of four chapters. The first contains a multifaceted analysis of movable finds associated with the Lusatian culture (LC). These are only pottery items. The present state of analysis of other mass sources of this culture, specifically of stone and flint artifacts, does not justify a separation of "Lusatian" assemblages in multiphase sites located on sandy soil. However, there were no metal objects found on the site.

The second chapter contains an analysis of immovable features, its main purpose being a reconstruction of a settlement building pattern from the Bronze Age.

The third chapter deals with the questions of chronology and genetics of the Lusatian settlement in Narkowo. The settlement finds the most analogies in the following units: the so-called Łódź phase and the oldest LC in central Poland, the oldest stages of LC in Lower Silesia (the closest is phase I acc. to B. Gediga, cf. Gediga 1967), Kietrz IIa phase in central Silesia [Gedl 1980:121] and Martin, site no. I, phase II, in north-western Slovakia [Benkovská-Pivovarová 1972; Velačik 1982]. The listed units of chronological division are generally placed in the decline of period II of the Bronze Age and in period III according to O. Montelius and in BrC and the beginnings of BrD according to P. Reinecke's chronology. Thus they are believed to be the oldest, typologically, development stages of LC.

The fourth chapter is an attempt to reconstruct our knowledge on the settlement of a LC population in Narkowo.

The pottery traits from the settlement under investigation show a twofold genetic relationship. The technology and some micromorphological characteristics (e.g. lip edges) as well as ornamentation indicate a significant role of the local substratum of a local variety of the Trzciniec horizon. Ornamentation characteristics — exclusively relief strips — may be helpful in making the genetic relationship taxonomically

more precise. Lately, progress has been made in our knowledge of the Trzciniec horizon in Kujawy [Czebreszuk 1996; Makarowicz 1997]. In the light of this knowledge, the ornamentation characteristics observed in Narkowo are convergent to the highest degree with the Trzciniec horizon of variety 1 and 3, thus by no means the youngest in the Kujawy "Trzciniec". From the point of view of macromorphology and taking into account the presence of base ring vessels, the style of Narkowo reflects patterns believed to be the oldest within LC and known particularly from areas described as genetic centres of this group, namely the drainage basins of the upper Oder and the Elbe and the southern piedmont of the Carpathians. The Narkowo assemblage is very meagre in comparison to the respective assemblages from the south. Some vessel types occur there only in single instances ("earless" amphorae, to take one). Nevertheless, by the type assembly ("earless" amphorae, bowls, vases, base ring bowls) and the character of individual varieties (e.g. moulding of bowls and vases), they clearly refer to the oldest, "pre-button" stylistic stage of LC. This relationship can be also seen in another respect, too: both in the south and in Narkowo early Lusatian stylistic traits make up a single whole within a given assemblage with traits characteristic of an older local cultural substratum. In the south, these are the Tumulus or Mad'arovec cultures and in Kujawy this is the Trzciniec horizon.

Owing to the 14C method we have certain independent knowledge (extra-typological) on the chronology of the Lusatian settlement in Narkowo. Relatively the most we can say about its origins because in this respect both typological information and that obtained by the 14C method generally agree and point to the 16th century B.C. There are more problems, however, with the setting of the date of the end of Lusatian settlement. On the one hand, data from 14C analyses suggest a long chronology covering at least a period of 300 years. On the other hand, stylistic data, namely the absence of traces of traits of younger styles within LC, suggest rather a "shorter" chronology. The latter hypothesis is corroborated by the development of elaborate settlement structures, the style of which is characteristic of the 4th to 5th periods of the Bronze Age, in the immediate proximity of Narkowo. In Siniarzewo, commune of Zakrzewo, a "central" settlement has been recorded (site 1). Furthermore, keeping in mind the lower reliability of the 14C dating, on which the hypothesis of the "longer" chronology is based (cf. Ch. III.A.2), it seems that the hypothesis about the short "existence" of the Narkowo settlement is more probable. Attempting to express this "shortness" in years, we will have yet again to refer to the "central" settlement in Siniarzewo. Its emergence should be taken as the latest possible boundary of the end of existence of the style of Narkowo. This fact, in the light of a series of 14C dates from Siniarzewo (Tab. 11), took place around the turn of the 15th century B.C. Consequently, the settlement in Narkowo could have developed until the end of the 15th century B.C., i.e. for slightly over 100 years.

In addition, a comparative analysis of 14C datings for LC assemblages from Wielkopolska and Kujawy has led to a few important conclusions. Undoubtedly, the most surprising of them is the fact that the settlement in Święty Wojciech,

commune of Międzyrzecz, site 10, stylistically dated to the 3rd period of the Bronze Age [Dzieduszycki 1998], is actually much younger (by 200-300 years) according to absolute chronology than the stylistically younger (4th-5th period of the Bronze Age) settlement in Siniarzewo, site 1. The recorded state of affairs may be a premise for putting forward a more general hypothesis indicating a possibility of regional differentiation of the chronology of the same stylistic traits within LC: older in the "central" regions (like Kujawy or Silesia) and younger in more "provincial" ones (like Ziemia Lubuska). The second conclusion concerns the length of the Bronze stage of the LC development. The stage, after using dendrochronology and calibration of 14C datings, is considerably expanded. It would begin at 1600/1500 B.C., while its end, determined by the inauguration of the HaC period, would be only slightly moved, namely from ca 700/650 B.C. [Gardawski, Woźniak 1979:24; Gedl 1980:331] to — possibly — ca 800/750 B.C. Therefore, in the light of the data obtained by 14C and biological methods, the Bronze stage of the LC development lasted for about 850 years.

The settlement of a group of people characterised by the set of genetic traits described above in a specific time and place was, in the light of our knowledge, a historically logical and carefully considered act. Such an early record of Early Lusatian traits in Kujawy is a result of a special cultural role of this region throughout prehistory, including the Early Bronze Age [Kośko 1979; Czebreszuk 1996]. Similarly, the occurrence of the said settlement on Piaski Krzywosądzkie follows from the leading role of this fragment of Kujawy in the settlement network of the Early Bronze Age population [Czebreszuk 1996]. There is not any doubt that the oldest traces of LC settlement in Kujawy, as represented by the settlement in Narkowo, had close ties with local Early Bronze groups. On the basis of Narkowo more can be said about these ties. In this very case of the settlement under consideration, the inauguration of LC traits did not have anything to do with the migration of significantly large groups of people from the south-west. It was rather an effect of the cultivation of cultural contacts along the Silesia-Wielkopolska-Kujawy axis. These contacts had deep roots which certainly covered the whole earlier stage of the Bronze Age (cf. for Unetice culture — Czebreszuk 1996; for Tumulus culture — Czebreszuk 1997).

The topographic location of the settlement in Narkowo shows signs of careful consideration. It occupies a small headland-like elevation (Fig. 3). The area noticeably falls in the north-eastern and south-western directions. Towards the northwest, i.e. in the most frequent direction of raw winds in our climate, the land falls gently only to rise perceptibly after about 75 m. A similar situation is in the south-eastern direction. Consequently, the location ensured that the settlement was permanently protected against dampness (based on aeolian cover sands and positioned on a ground elevated against immediate surroundings) and shielded against the most frequent, autumn/winter north-western winds.

The same can be said about the building pattern of the settlement. The buildings were arranged in three concentric zones (Fig. 24). The first zone must have

been centred on one, centrally located structure supported by posts. Judging by the small diameters of surviving postholes the structure must have been rather light. A large number of post marks, which do not yield to a single interpretation, can be a sign that the structure was reconstructed many times. At some stage (the last one?) the structure measured 5 x 3 m. It is with that zone that the main accumulation of LC materials in the cultural layer is connected (Fig. 4). The second zone was a ring that stretched for about 15-20 m from the settlement centre and was occupied by post structures. Following the pattern of postholes, we have suggested incomplete reconstructions of three such buildings, of which the most complete one measures ca. 7 x 5 m. The last zone of the settlement had a peripheral character. Judging by few in-ground features, it was also a place where more permanent structures (buildings or pens) were situated.

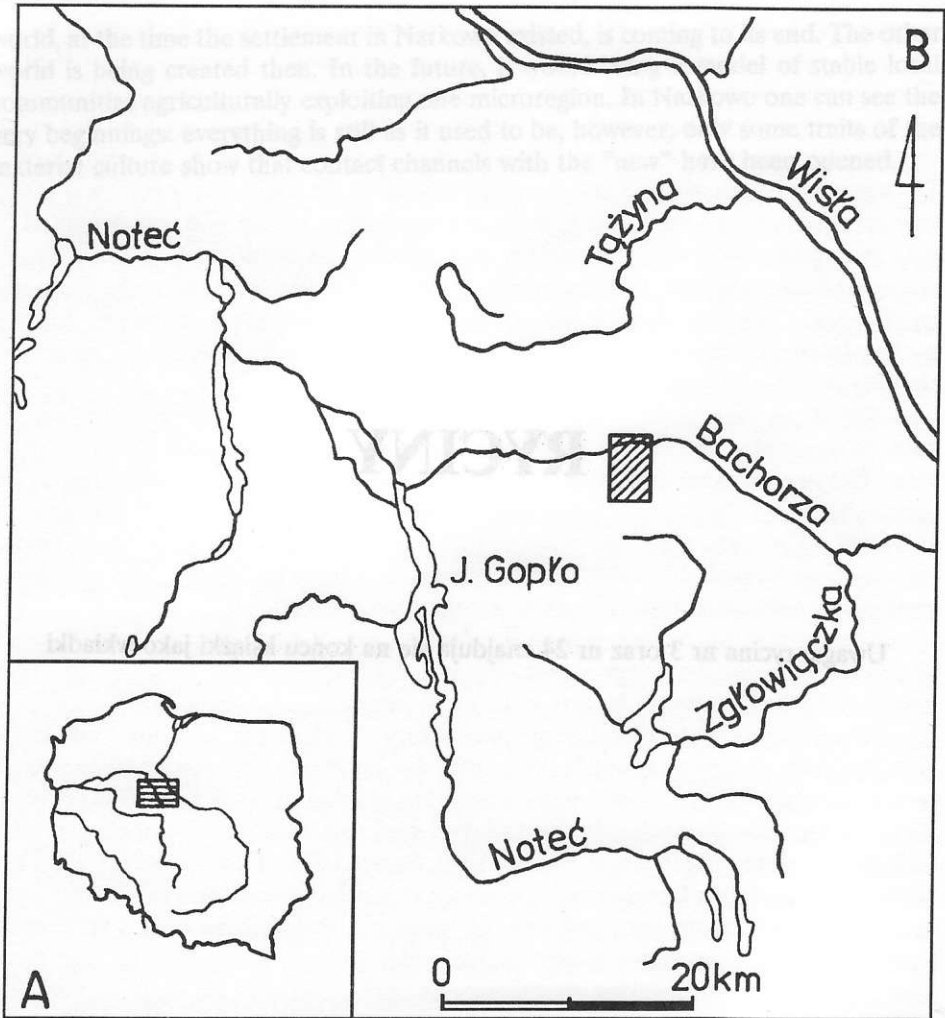
The three distinguished zones of the settlement may be interpreted, on the basis of general ethnological knowledge, from the economic and social point of view. The central zone was the social space where the whole group met around the central building which might have been a meeting house or a granary (lightness of structure). The next zone had a residential character and must have been divided into separate household clusters; it was thus a domain of the family. The peripheral zone could have been primarily of economic importance.

After accepting in due course the hypothesis of contemporaneous existence of three residential buildings in the settlement (=three simple families) the total number of inhabitants can be put at 15 to 30 people.

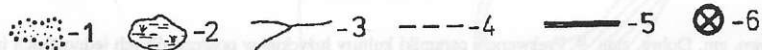
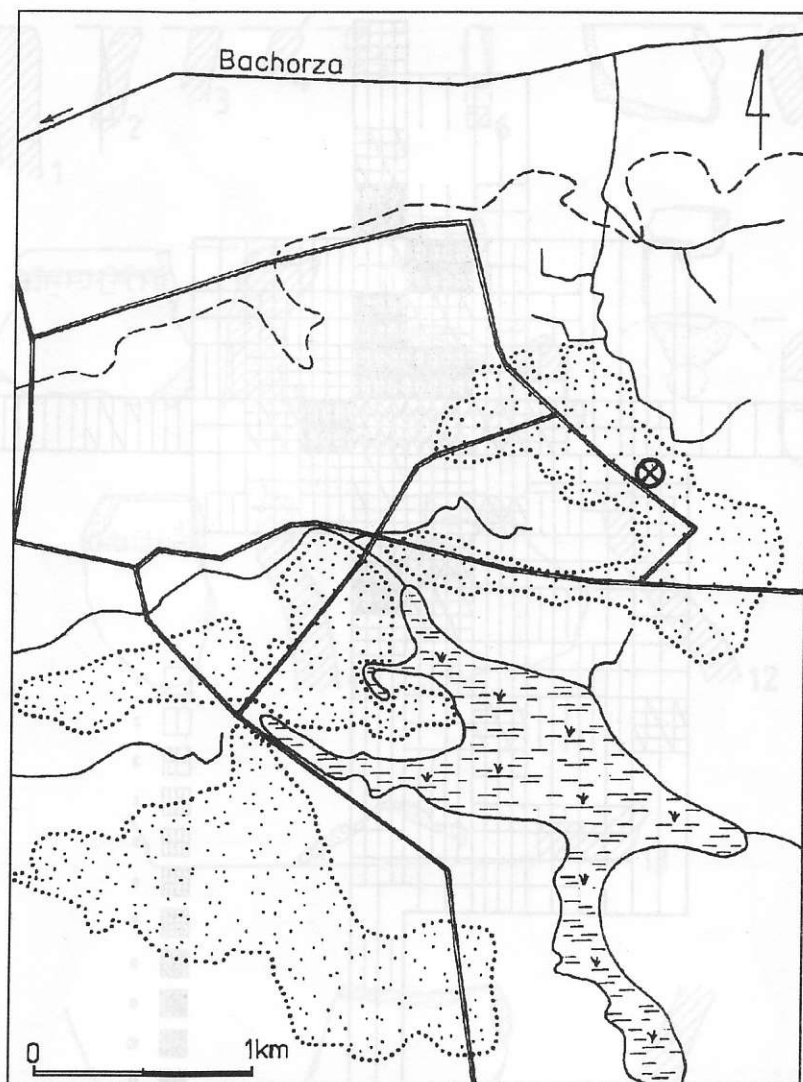
The question about the settlement structure, of which the settlement discussed here was part, directs us towards the knowledge on Piaski Krzywosądzkie in our disposal. The type of small settlements consisting at most of a few household clusters is one of the most characteristic for the discussed part of Kujawy beginning already with the Neolithic [Czebreszuk, Szmyt 1992; Szmyt 1996]. Furthermore, we do not know any large Early Lusatian settlement on Piaski Krzywosądzkie that could serve as a central settlement for Narkowo. We must be dealing here with a settlement type taken over from older groups, namely Neolithic or Early Bronze Age ones. This type consists in covering the oecumene with a network of small settlements comprising one or at most several houses (=household clusters) without any hierarchy of relationships among them. The demise of the settlement in Narkowo must be related to the end of the development of this long-lived settlement system and its replacement by stable microregional systems with a settlement hierarchy. At the top of such hierarchy there is a "central" settlement of the Siniarzewo type (Siniarzewo, site 1). From the settlement point of view, the oldest phase of LC in Kujawy seems to be, therefore, the last chord of the world of the Early Bronze Age and the Neolithic and rather not a beginning of a new type of a settlement structure.

In all cultural dimensions that can be reconstructed, the settlement in Narkowo occupies a position on the borderline between two worlds. The first of them is rooted in the Neolithic, especially in the great valley variety of the Funnel Beaker culture, which created the lowland model of agricultural economy [Koško 1979; 1981]. This

world, at the time the settlement in Narkowo existed, is coming to its end. The other world is being created then. In the future, it would bring a model of stable local communities agriculturally exploiting one microregion. In Narkowo one can see the very beginnings: everything is still as it used to be, however, only some traits of the material culture show that contact channels with the "new" have been opened.

Ryc. 1. Lokalizacja Piasków Krzywosądzkich na tle obszaru Polski (A) i Kujaw (B).
 Fig. 1. Location of Piaski Krzywosądzkie on the map of Poland (A) and Kujawy (B).

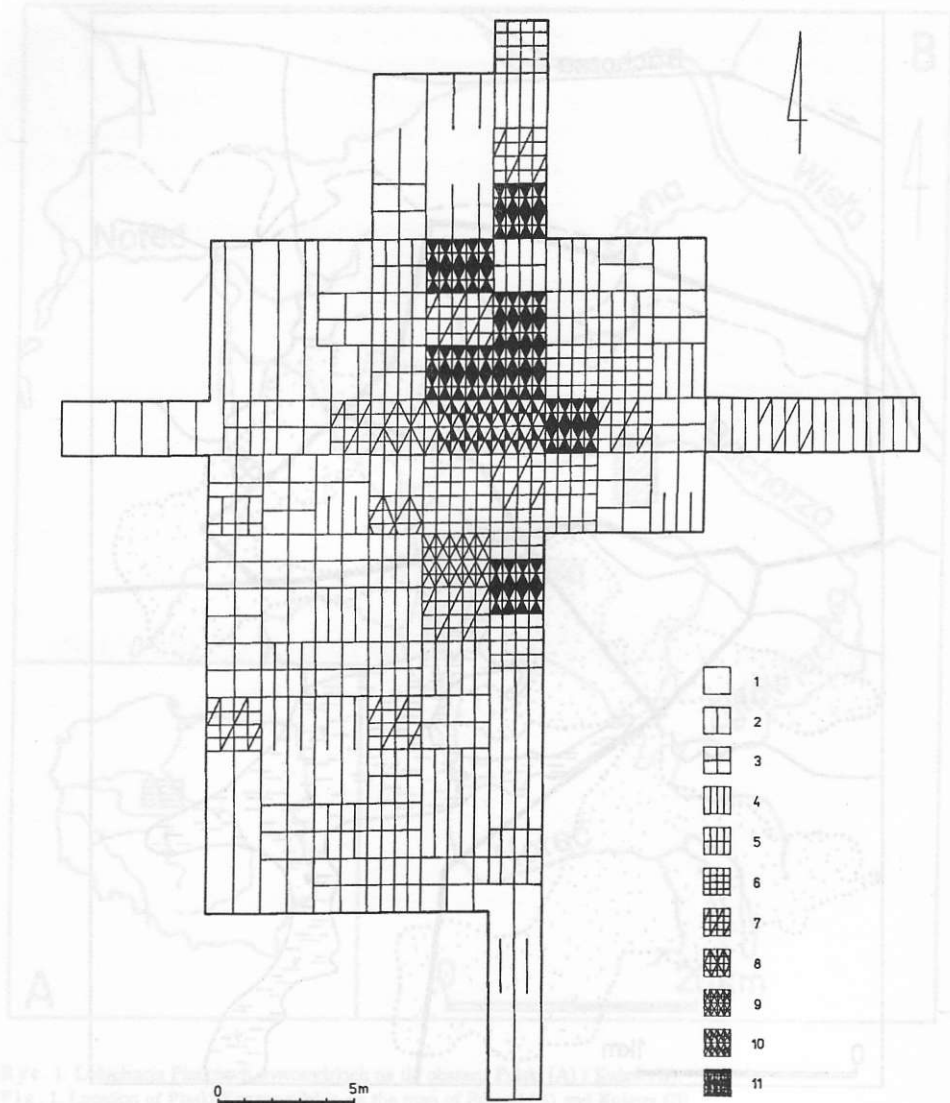

Ryc. 2. Położenie stanowiska w obrębie Piasków Krzywosądzkich.

Legenda: 1 - przybliżone granice obszarów przekształconych eolicznie („wydm”), 2 - przybliżony zasięg osuszonego jeziora Krzywosądz, 3 - ciekі wodne, 4 - krawędź doliny Bachorza, 5 - drogi, 6 - stan. 9 w Narkowie.

Fig. 2. Site location within Piaski Krzywosądzkie.

Legend: 1 - approx. boundaries of aeolian transformed areas („dunes”), 2 - approx. limit of drained Lake Krzywosądz, 3 - water courses, 4 - Bachorza Valley edge, 5 - roads, 6 - site 9 in Narkowo.

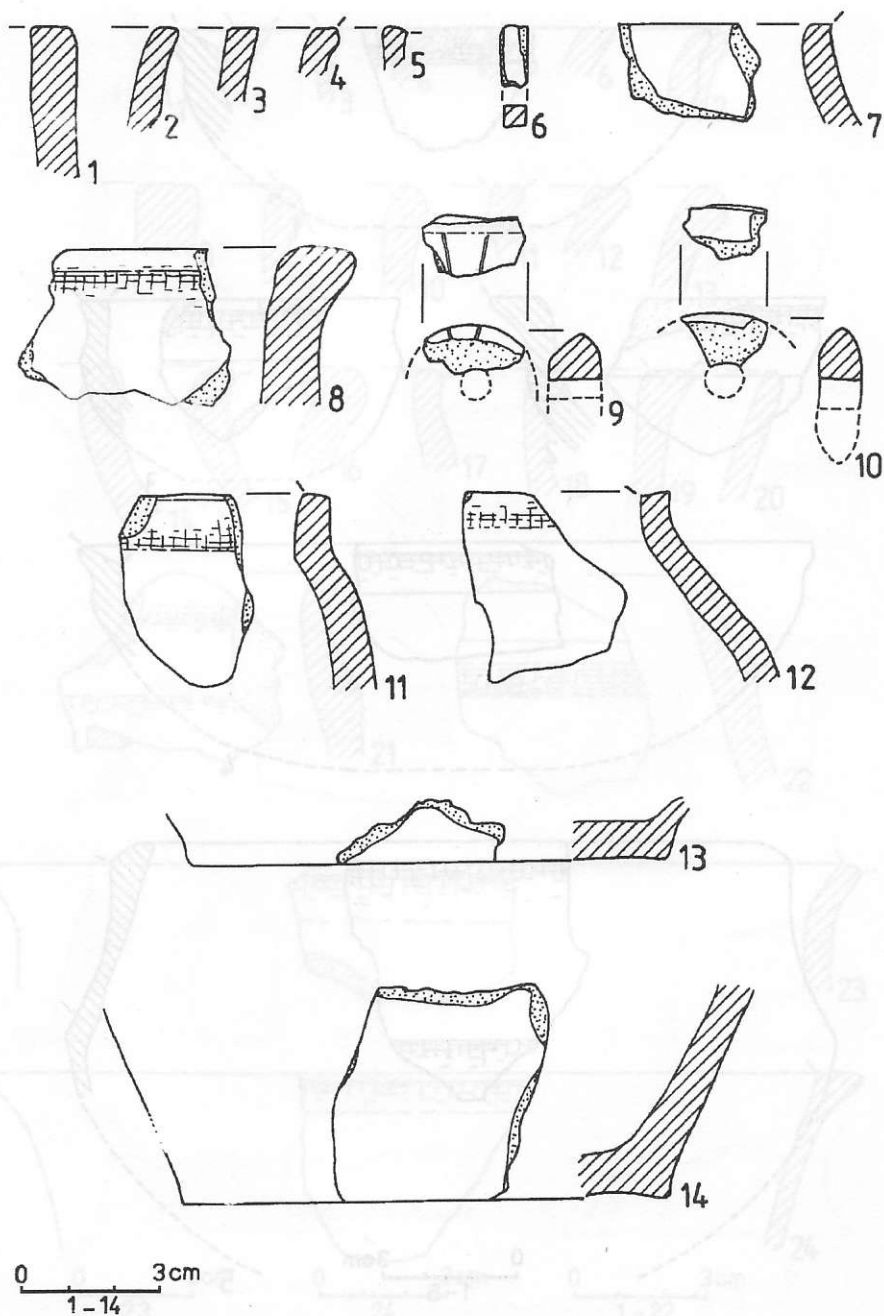

Ryc. 4. Narkowo, gm. Dobre, stan. 9. Frekwencja ceramiki kultury łużyckiej w poszczególnych jednostkach inwentaryzacyjnych w obrębie strefy A stanowiska.

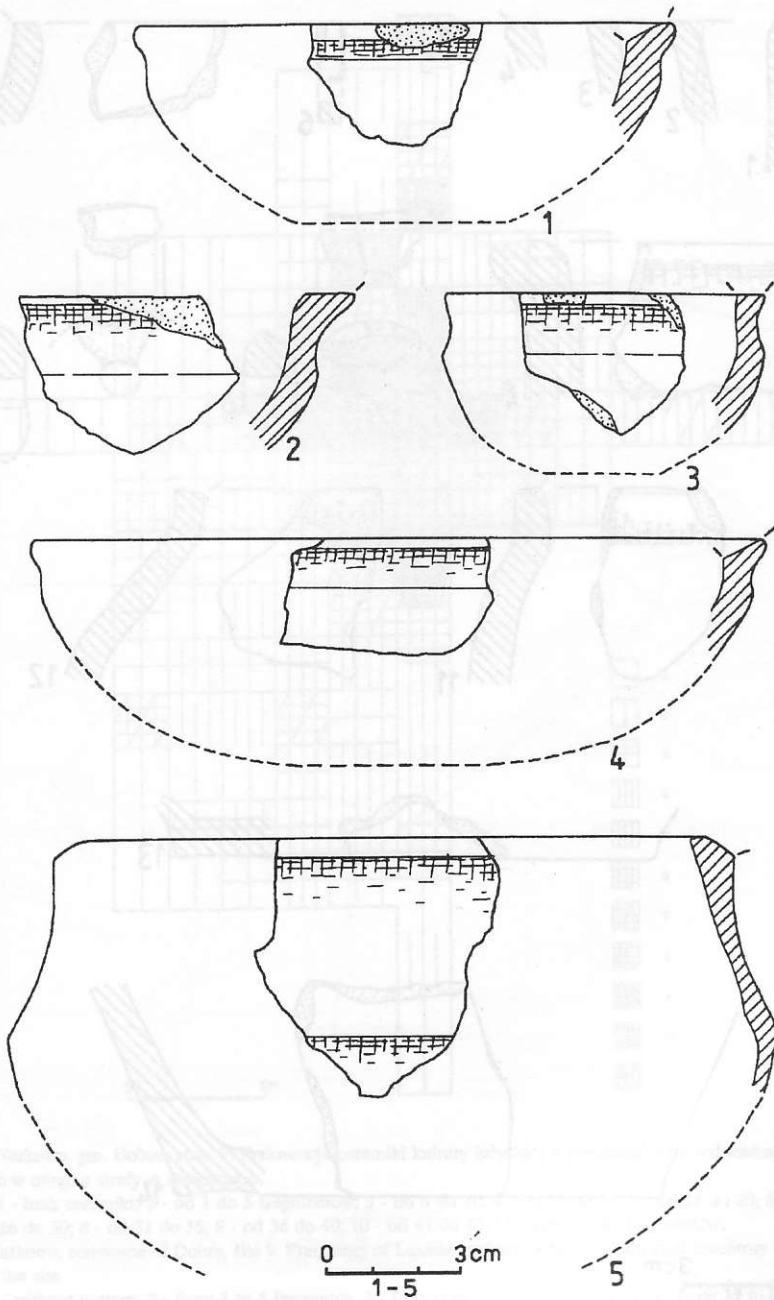
Legenda: 1 - brak ceramiki; 2 - od 1 do 5 fragmentów; 3 - od 6 do 10; 4 - od 11 do 15; 5 - od 16 do 20; 6 - od 21 do 25; 7 - od 26 do 30; 8 - od 31 do 35; 9 - od 36 do 40; 10 - od 41 do 45; 11 - powyżej 45 fragmentów.

Fig. 4. Narkowo, commune of Dobre, site 9. Frequency of Lusatian culture pottery in individual inventory units within zone A of the site.

Legend: 1 - without pottery, 2 - from 1 to 5 fragments, 3 - from 6 to 10, 4 - from 11 to 15, 5 - from 16 to 20, 6 - from 21 to 25, 7 - from 26 to 30, 8 - from 31 to 35, 9 - from 36 to 40, 10 - from 41 to 45, 11 - more than 45.

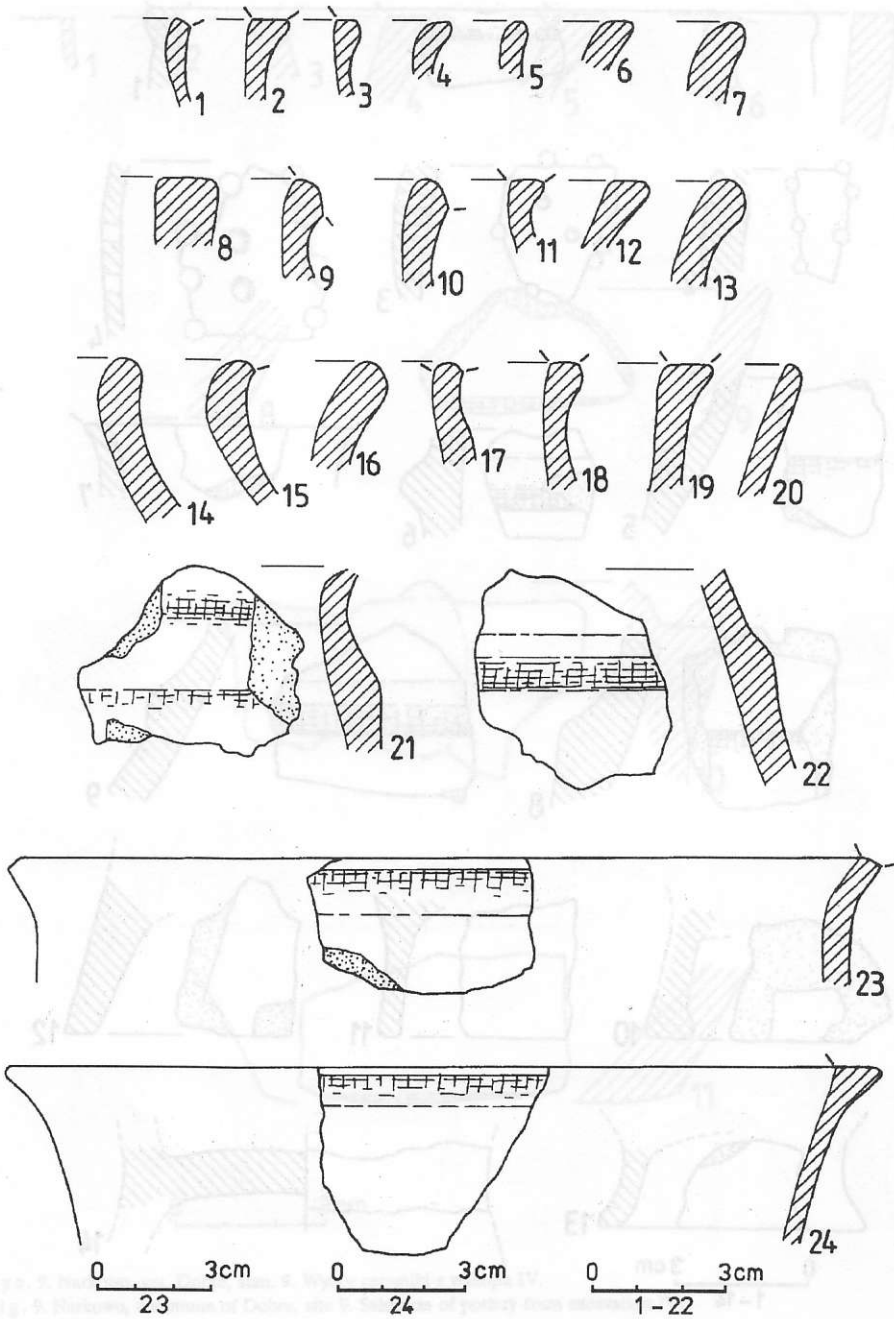

Ryc. 5. Narkowo, gm. Dobrze, stan.9. Wybór ceramiki z wykopu I.
 Fig. 5. Narkowo, commune of Dobrze, site 9. Selection of pottery from excavation I.

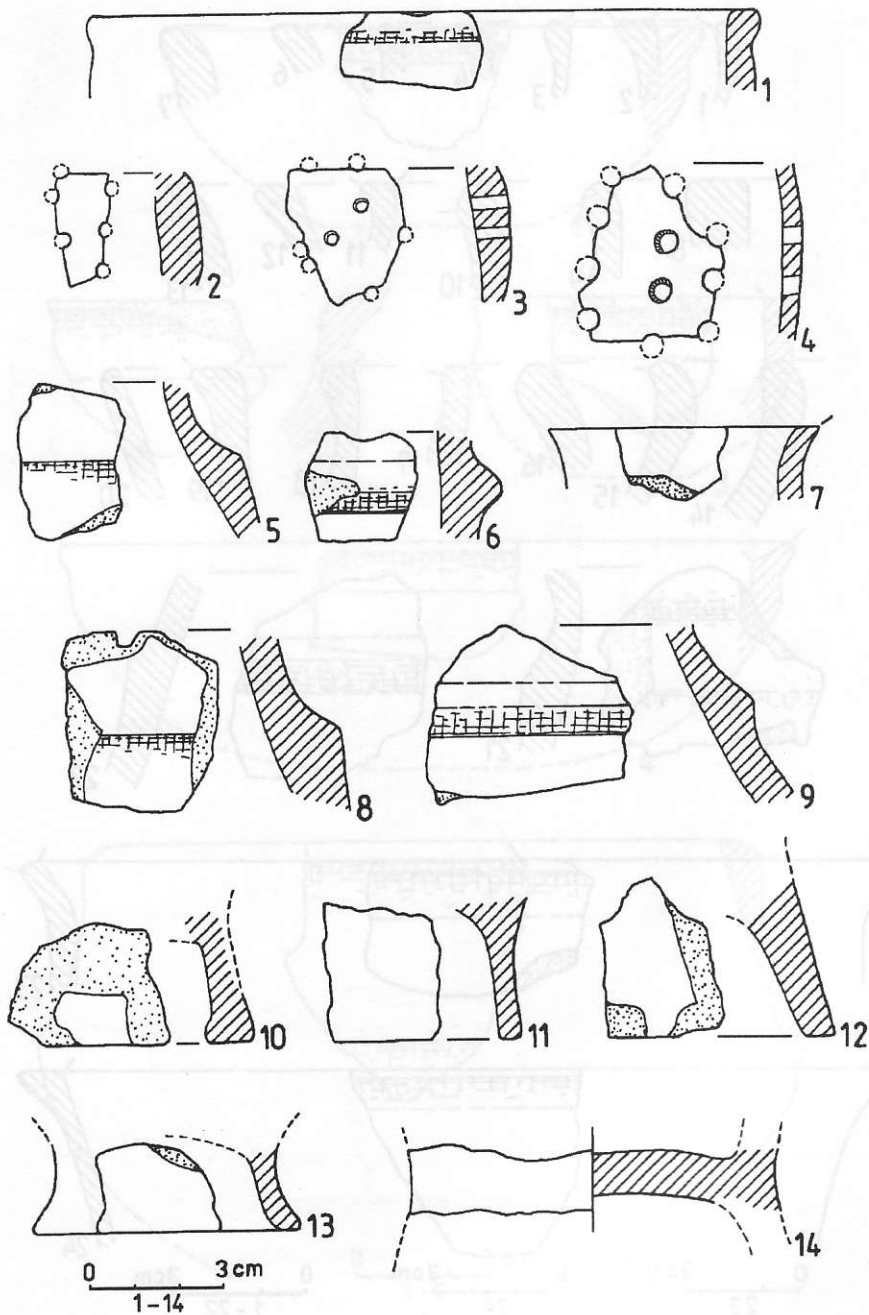
Ryc. 6. Narkowo, gm. Dobrze, stan. 9. Wybór ceramiki z wykopu III.

Fig. 6. Narkowo, commune of Dobrze, site 9. Selection of pottery from excavation III.

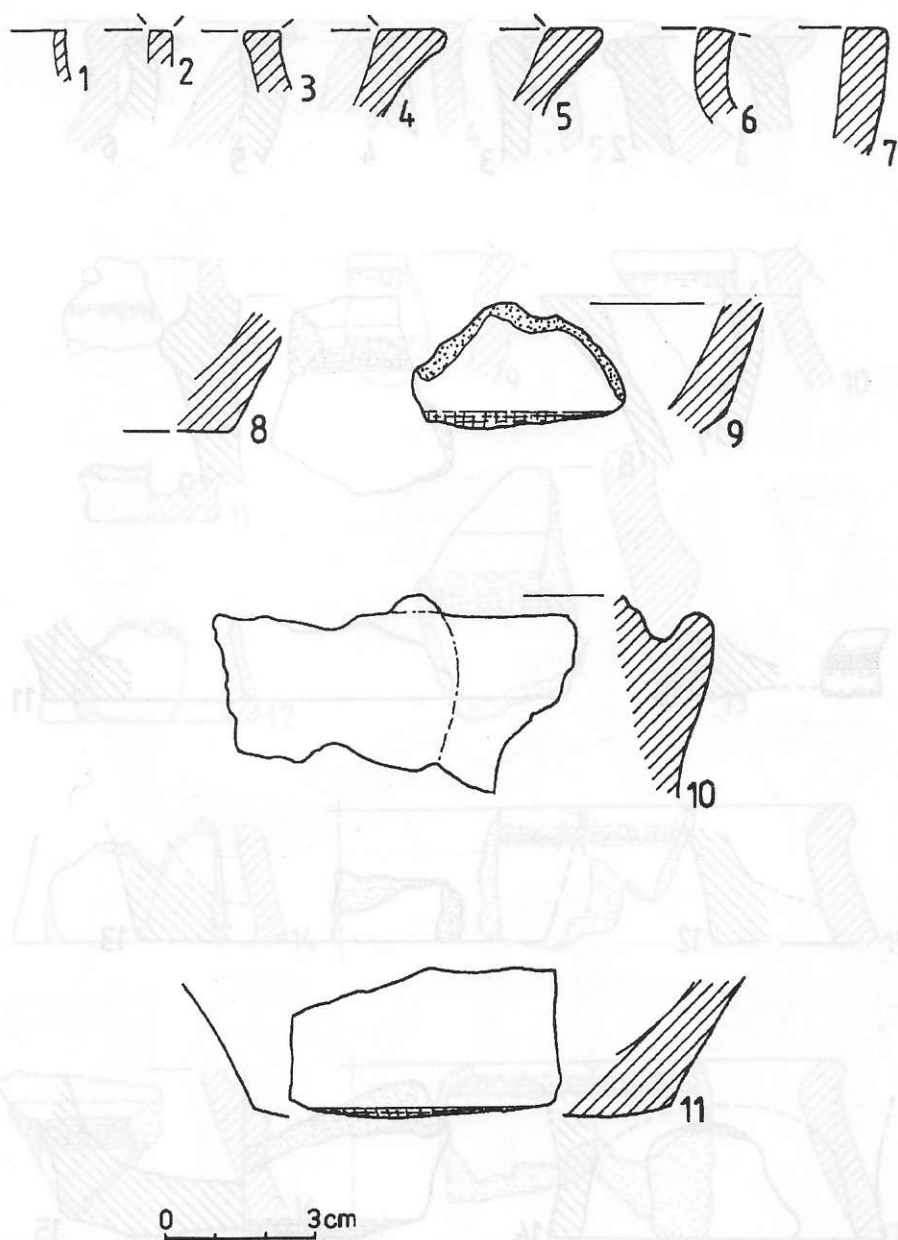

Ryc. 7. Narkowo, gm. Dobrze, stan. 9. Wybór ceramiki z wykopu III.

Fig. 7. Narkowo, commune of Dobrze, site 9. Selection of pottery from excavation III.

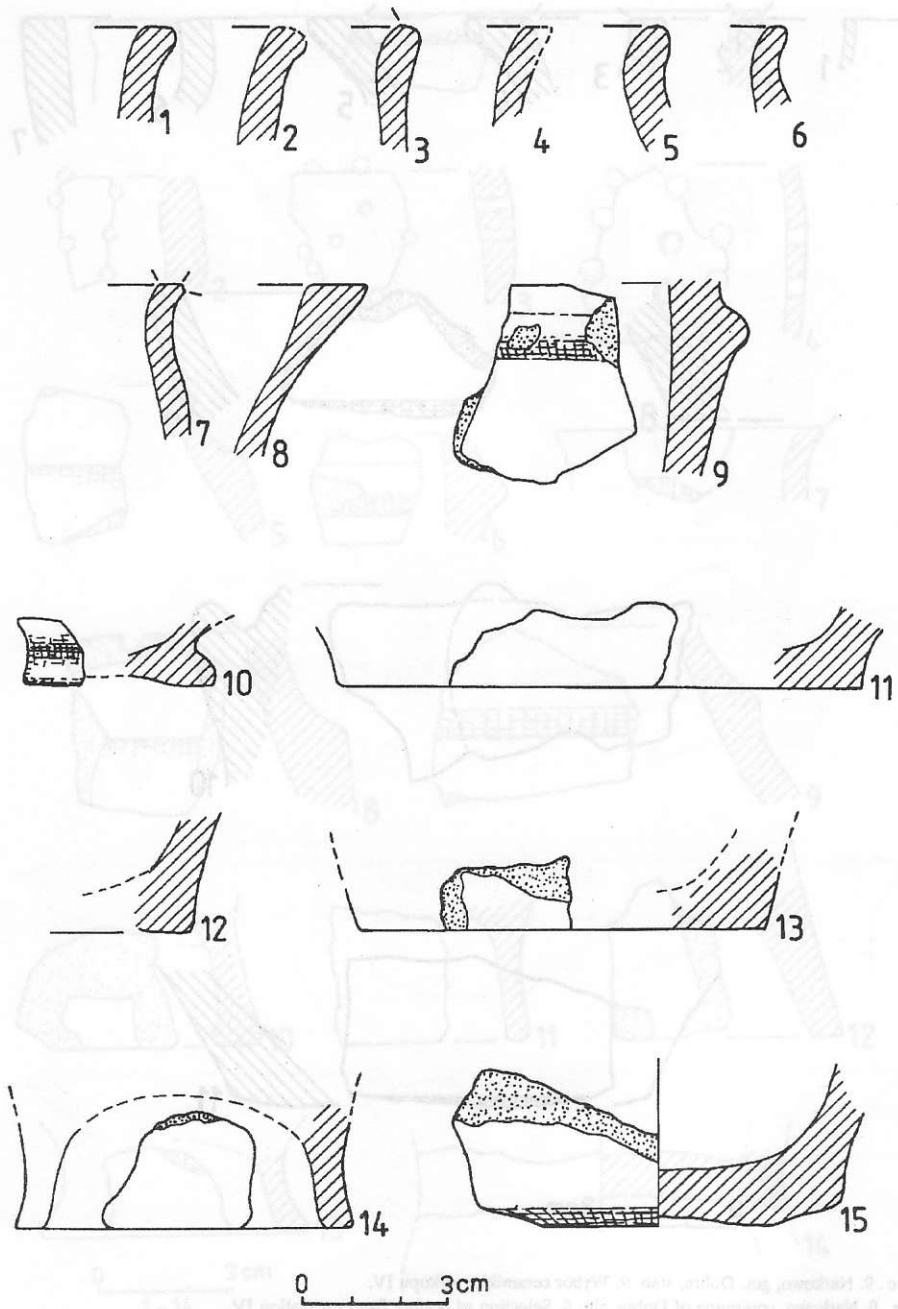

Ryc. 8. Narkowo, gm. Dobre, stan. 9. Wybór ceramiki z wykopu III.
 Fig. 8. Narkowo, commune of Dobre, site 9. Selection of pottery from excavation III.

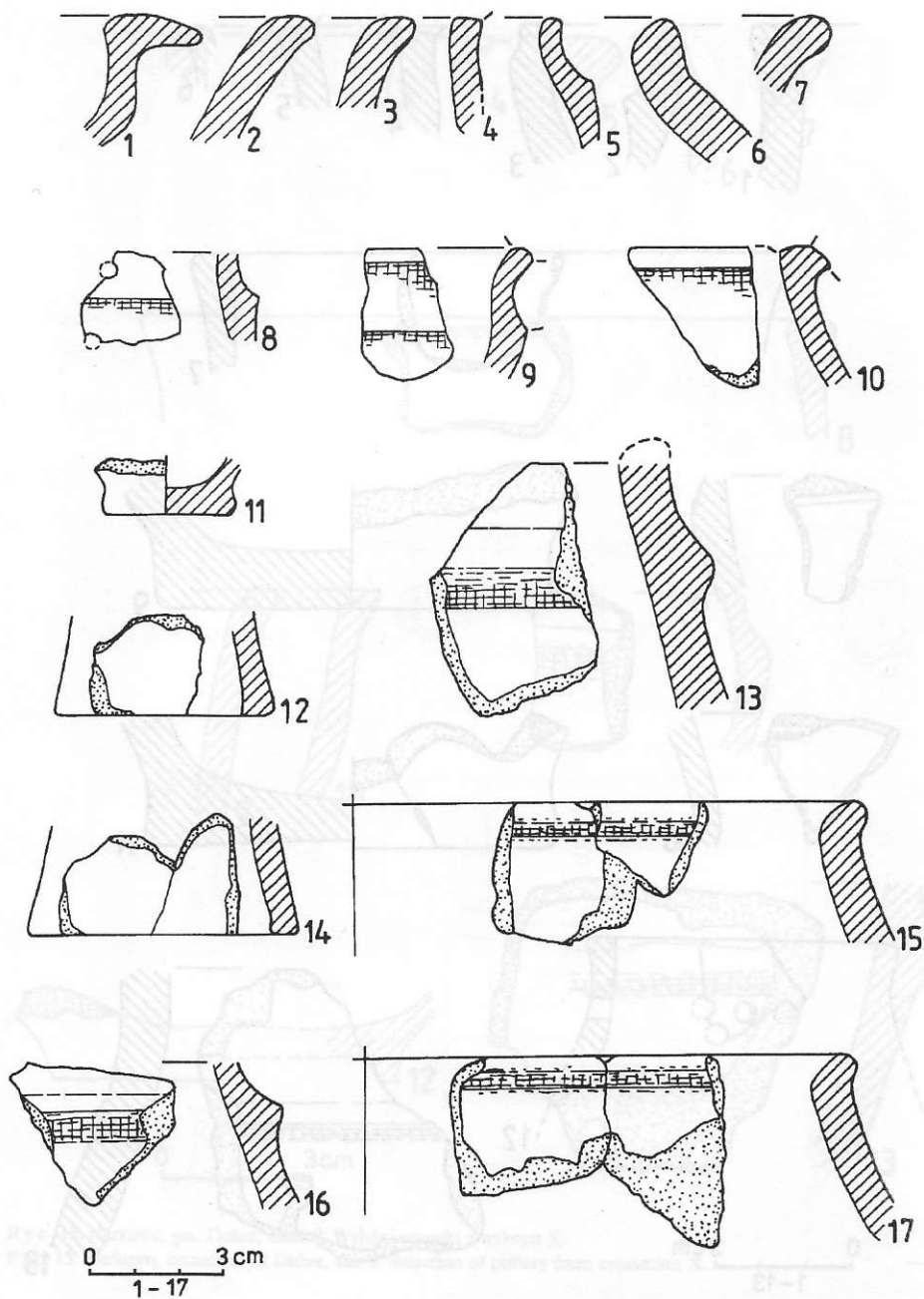
R y c. 9. Narkowo, gm. Dobrze, stan. 9. Wybór ceramiki z wykopu IV.

Fig. 9. Narkowo, commune of Dobrze, site 9. Selection of pottery from excavation IV.

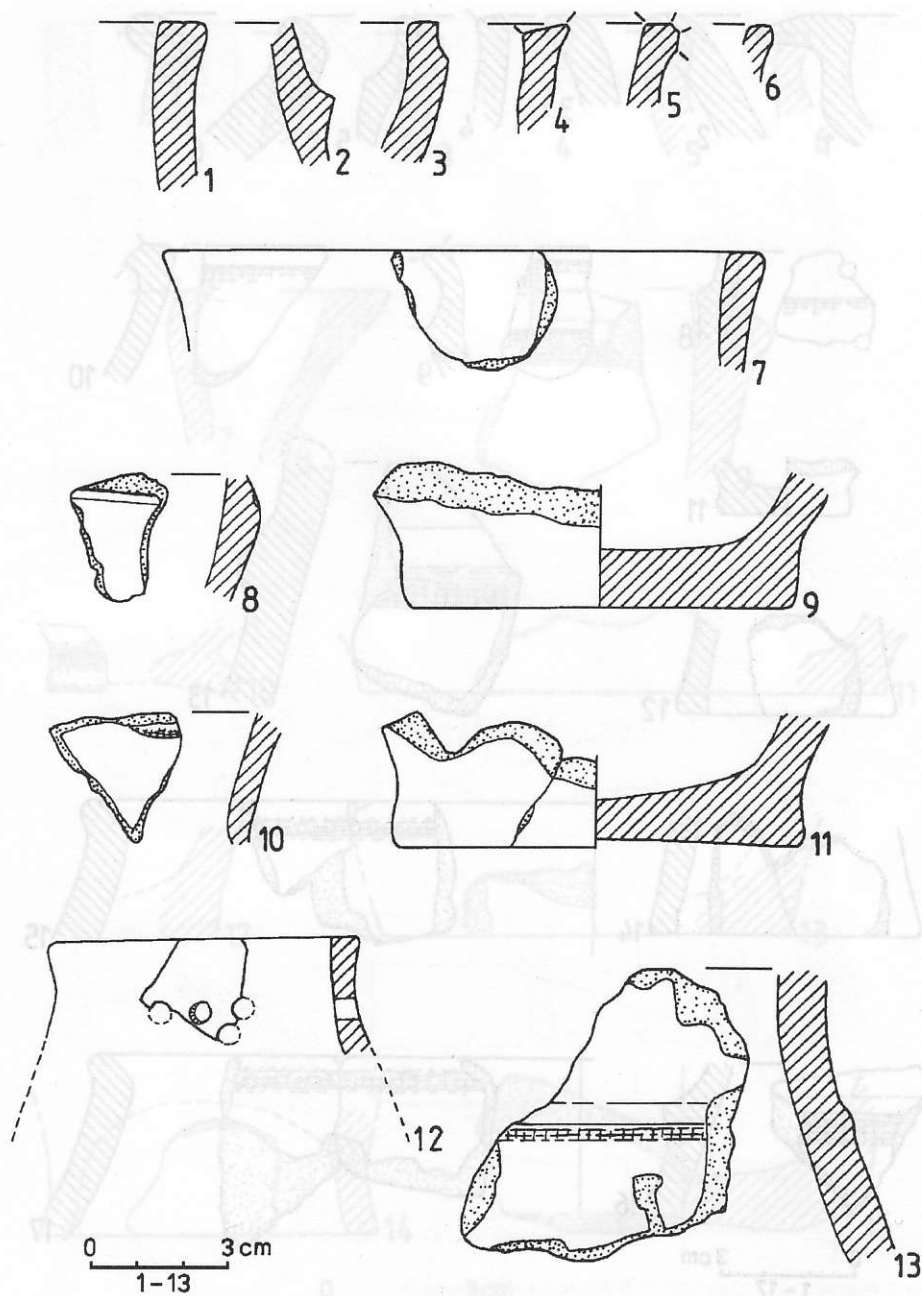
Ryc. 10. Narkowo, gm. Dobrze, stan. 9. Wybór ceramiki z wykopu V.

Fig. 10. Narkowo, commune of Dobrze, site 9. Selection of pottery from excavation V.

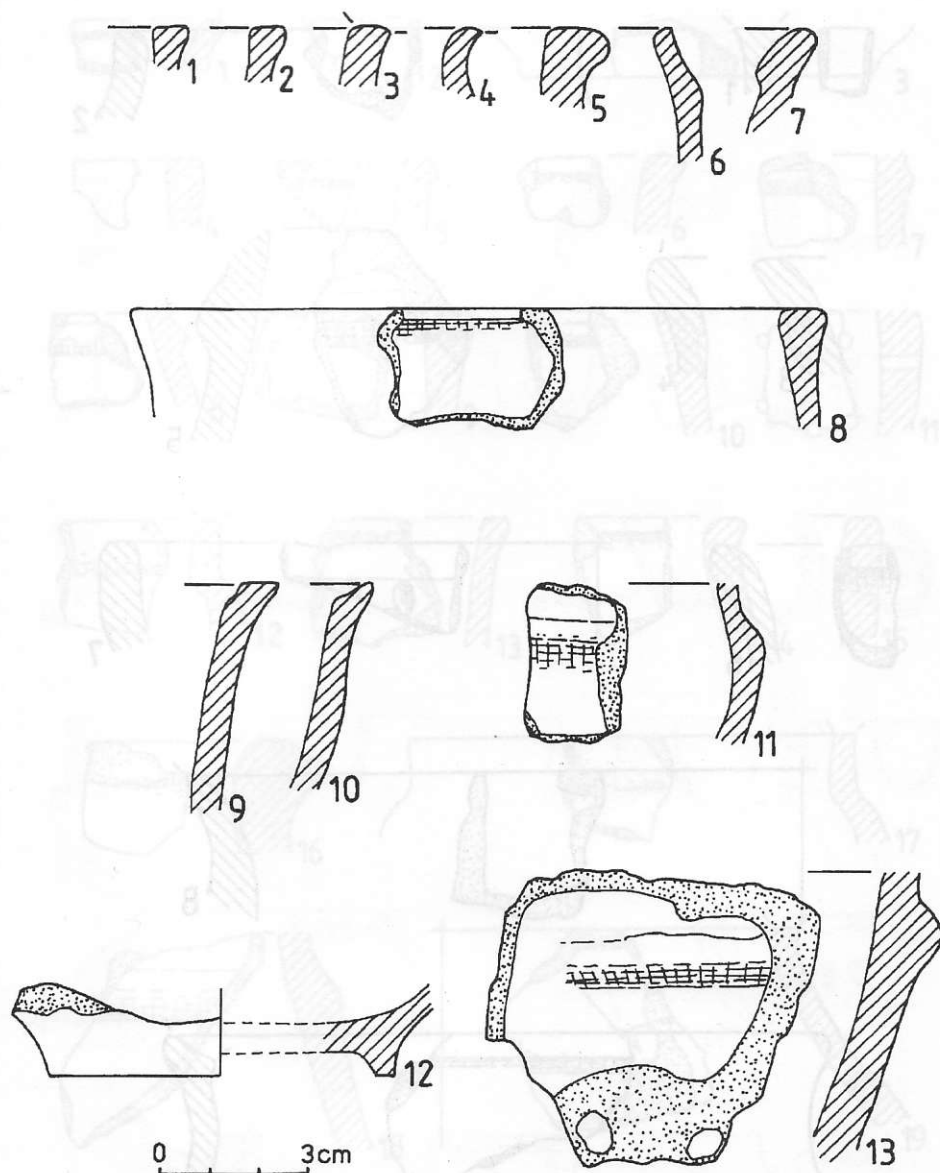
Ryc. 11. Narkowo, gm. Dobrze, stan. 9. Wybór ceramiki z wykopu VII.

Fig. 11. Narkowo, commune of Dobrze, site 9. Selection of pottery from excavation VII.

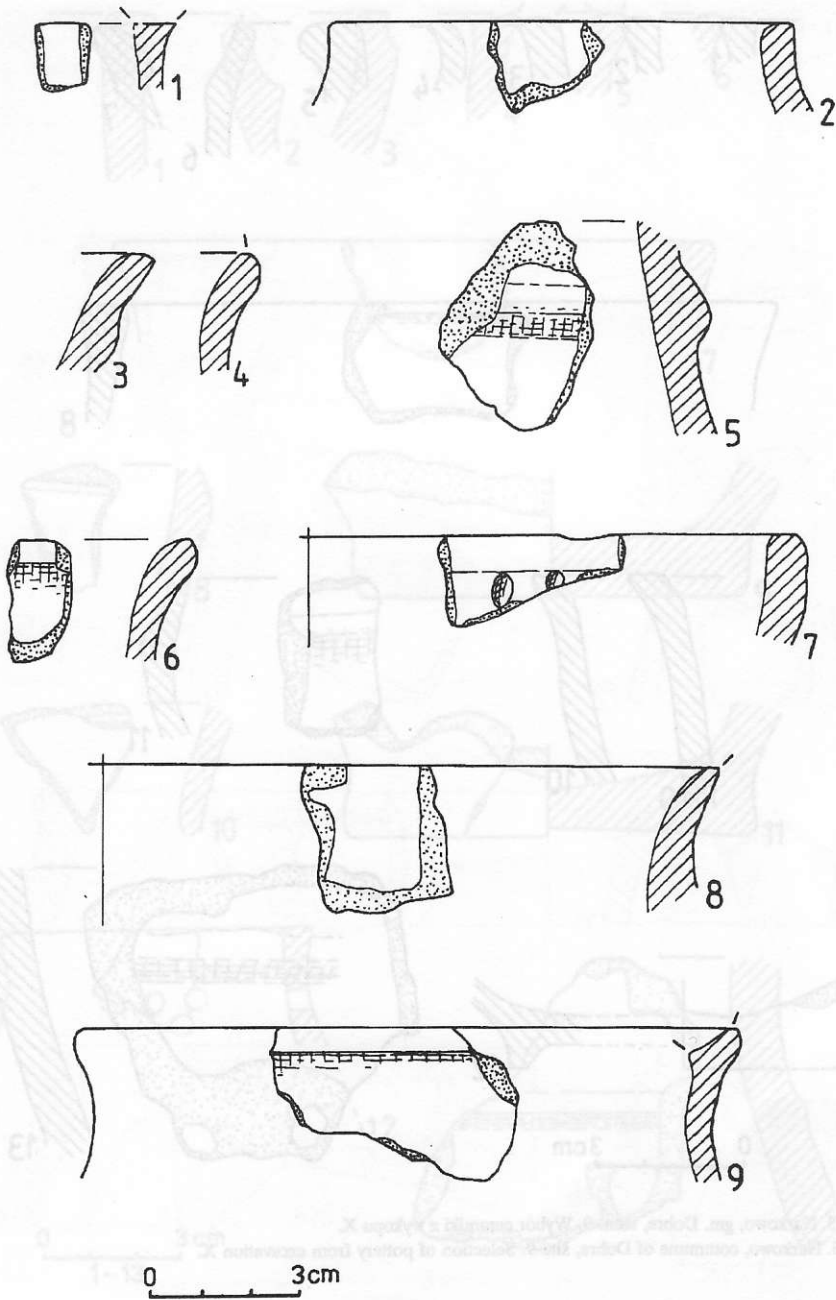
Ryc. 12. Narkowo, gm. Dobrze, stan. 9. Wybór ceramiki z wykopu VIII.

Fig. 12. Narkowo, commune of Dobrze, site 9. Selection of pottery from excavation VIII.

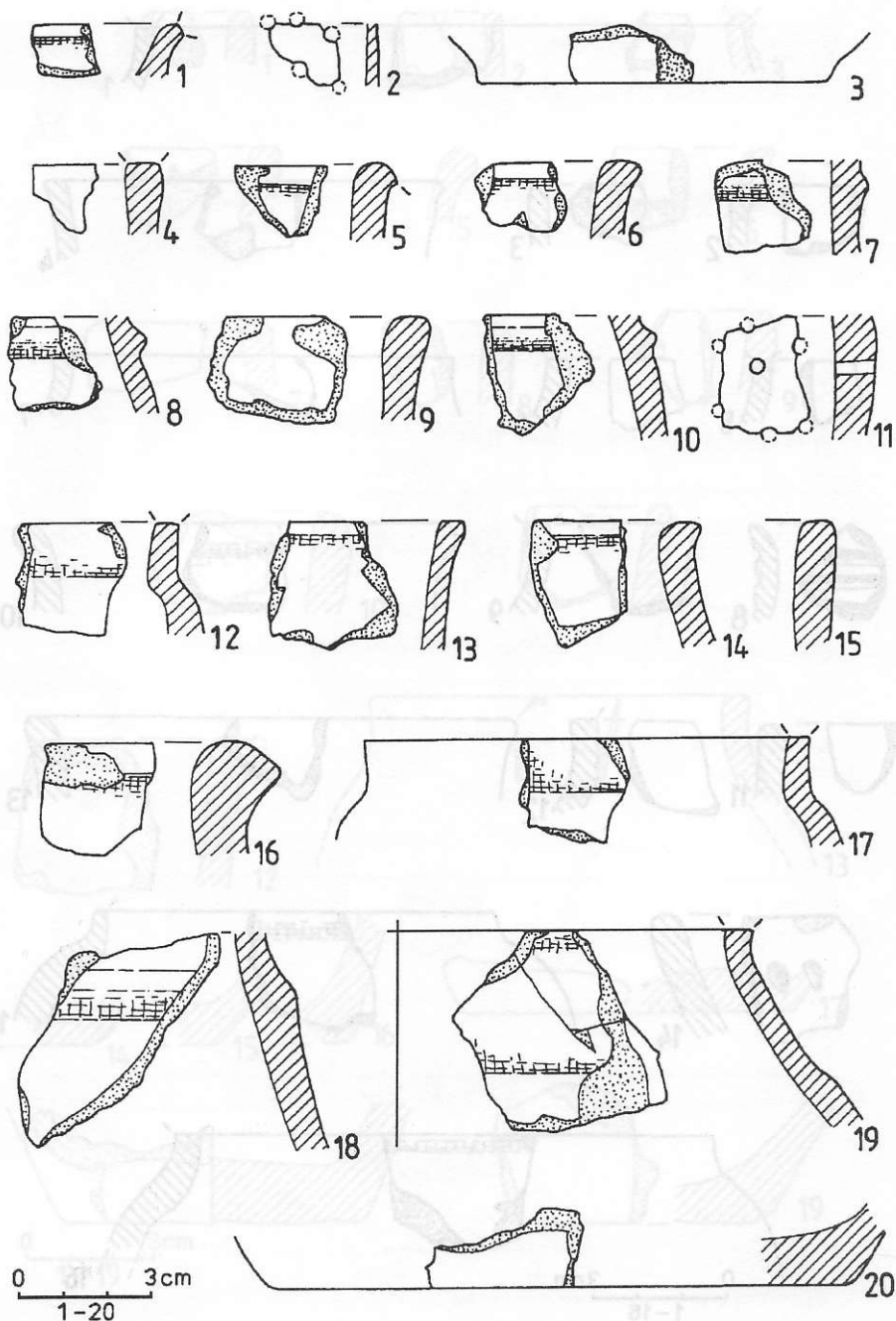
Ryc. 13. Narkowo, gm. Dobrze, stan. 9. Wybór ceramiki z wykopu X.

Fig. 13. Narkowo, commune of Dobrze, site 9. Selection of pottery from excavation X.

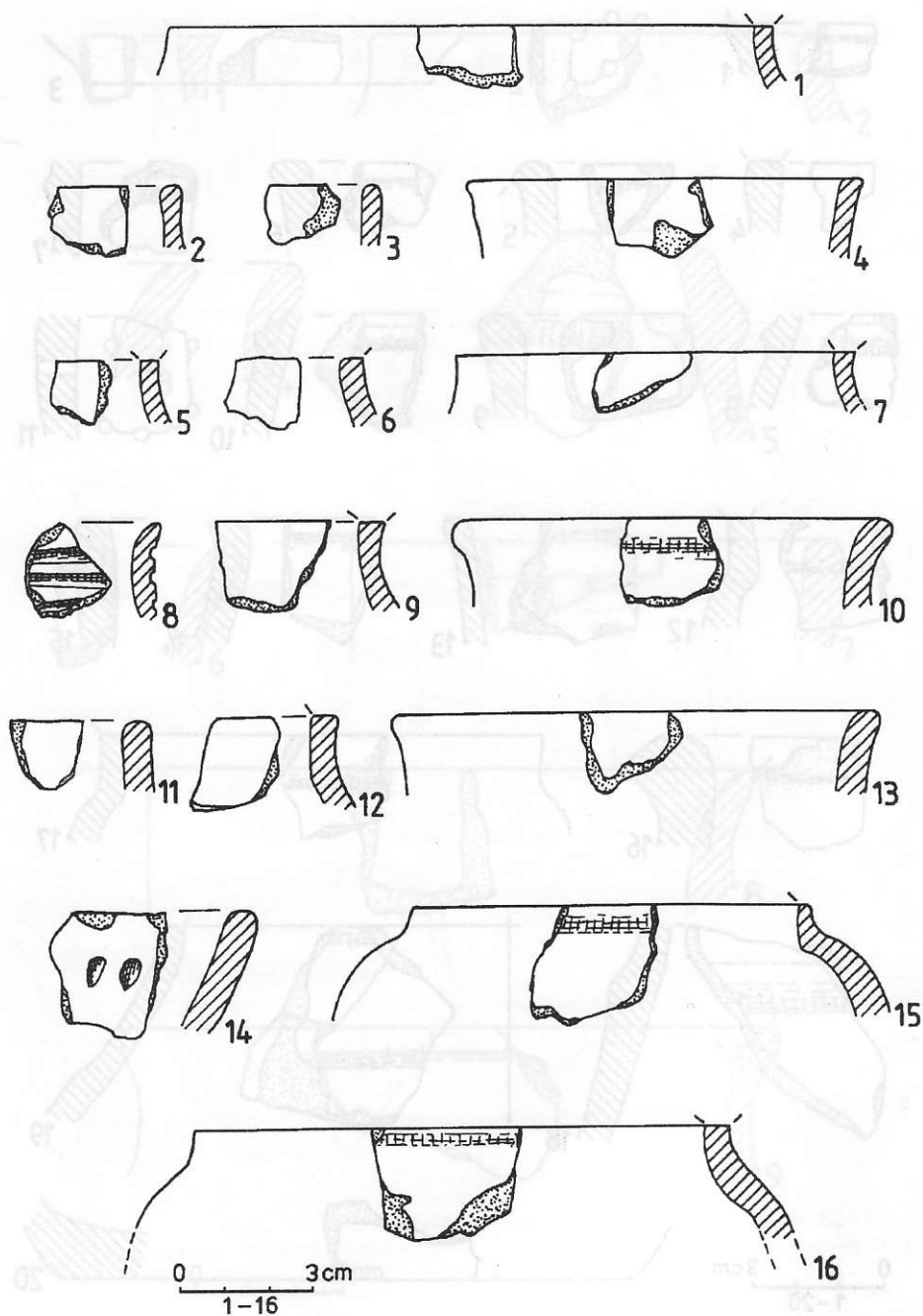
Ryc. 14. Narkowo, gm. Dobrze, stan. 9. Wybór ceramiki z wykopu XI.

Fig. 14. Narkowo, commune of Dobrze, site 9. Selection of pottery from excavation XI.

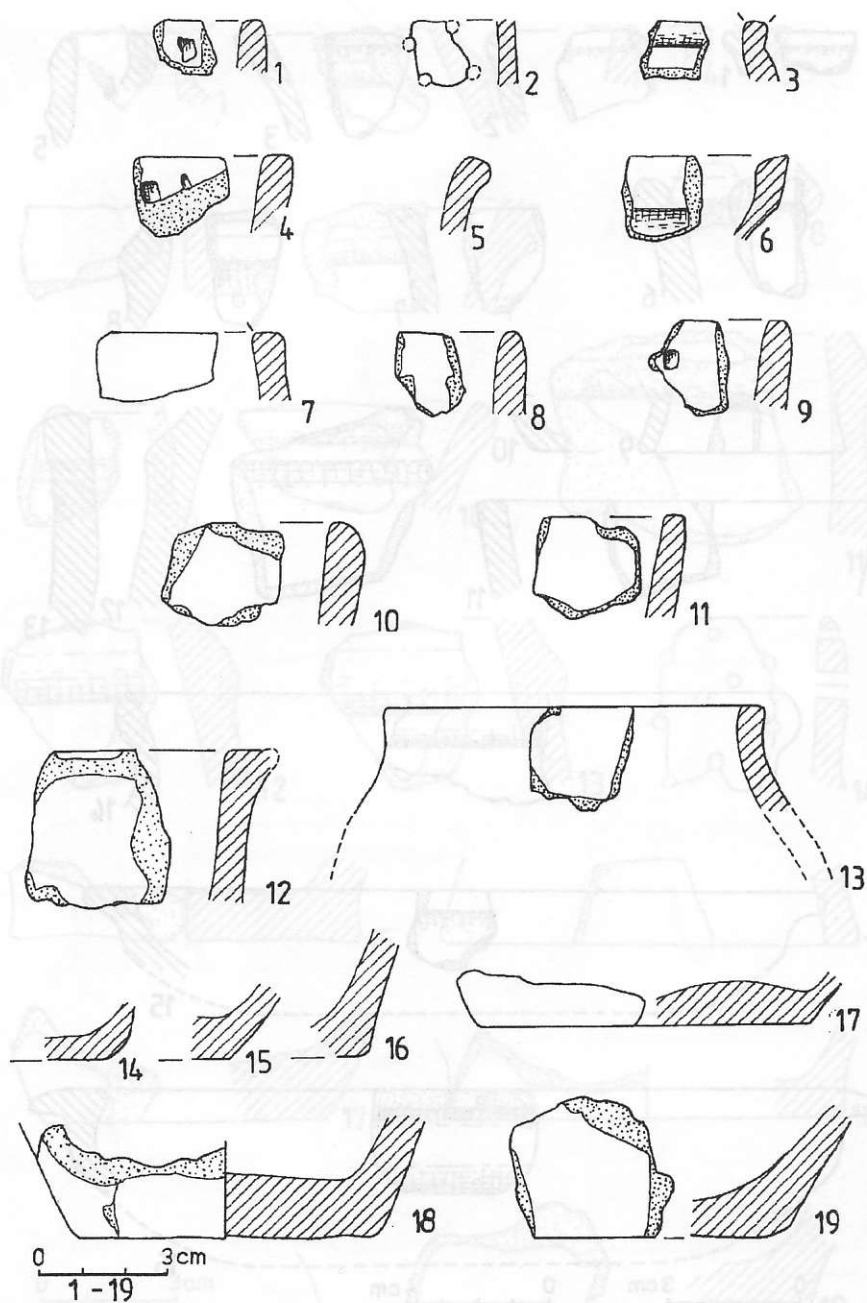
Ryc. 15. Narkowo, gm. Dobrze, stan. 9. Wybór ceramiki z wykopu XII.

Fig. 15. Narkowo, commune of Dobrze, site 9. Selection of pottery from excavation XII.

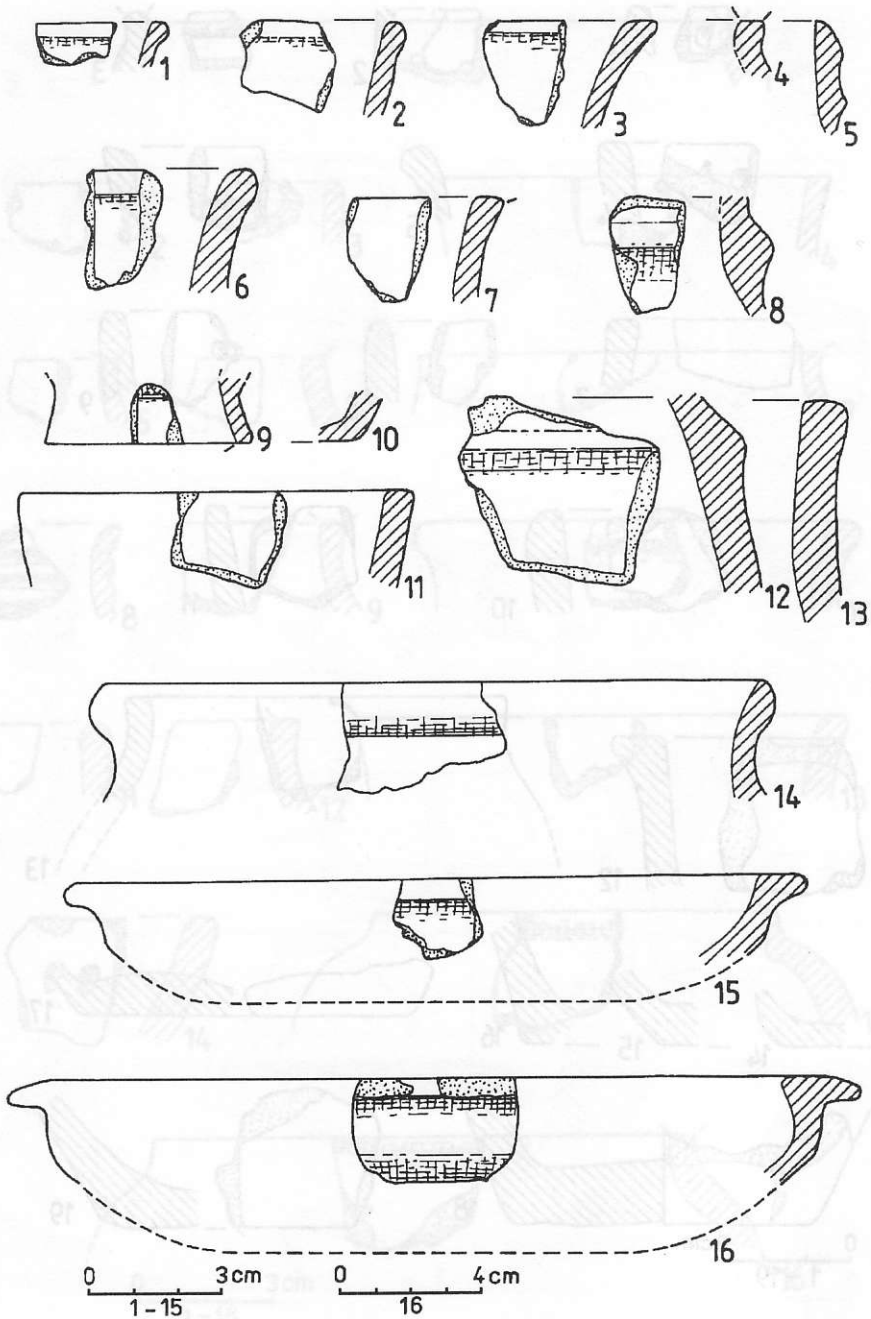
Ryc. 16. Narkowo, gm. Dobre, stan. 9. Wybór ceramiki z wykopu XIII.

Fig. 16. Narkowo, commune of Dobre, site 9. Selection of pottery from excavation XIII.

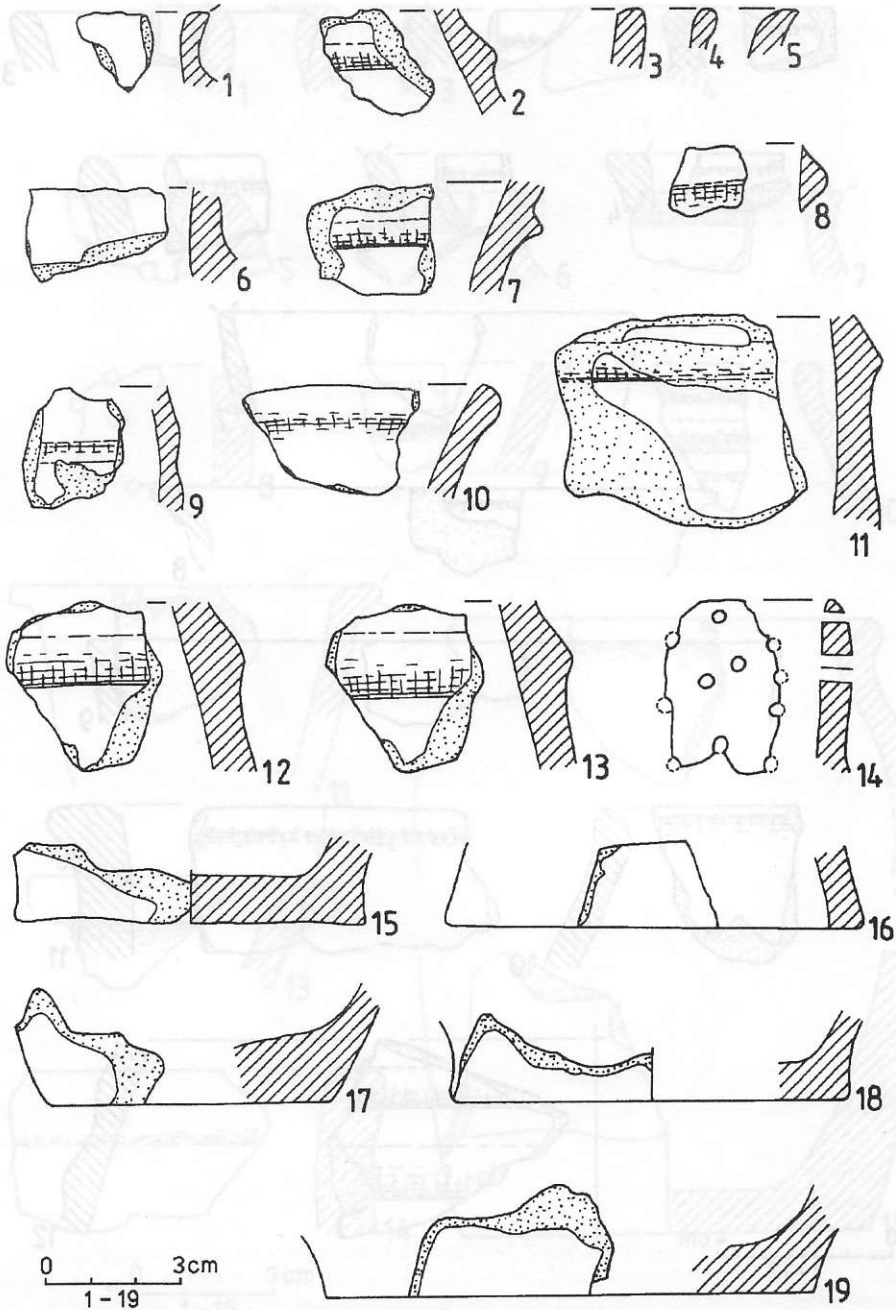

Ryc. 17. Narkowo, gm. Dobre, stan. 9. Wybór ceramiki z wykopu XIII.

Fig. 17. Narkowo, commune of Dobre, site 9. Selection of pottery from excavation XIII.

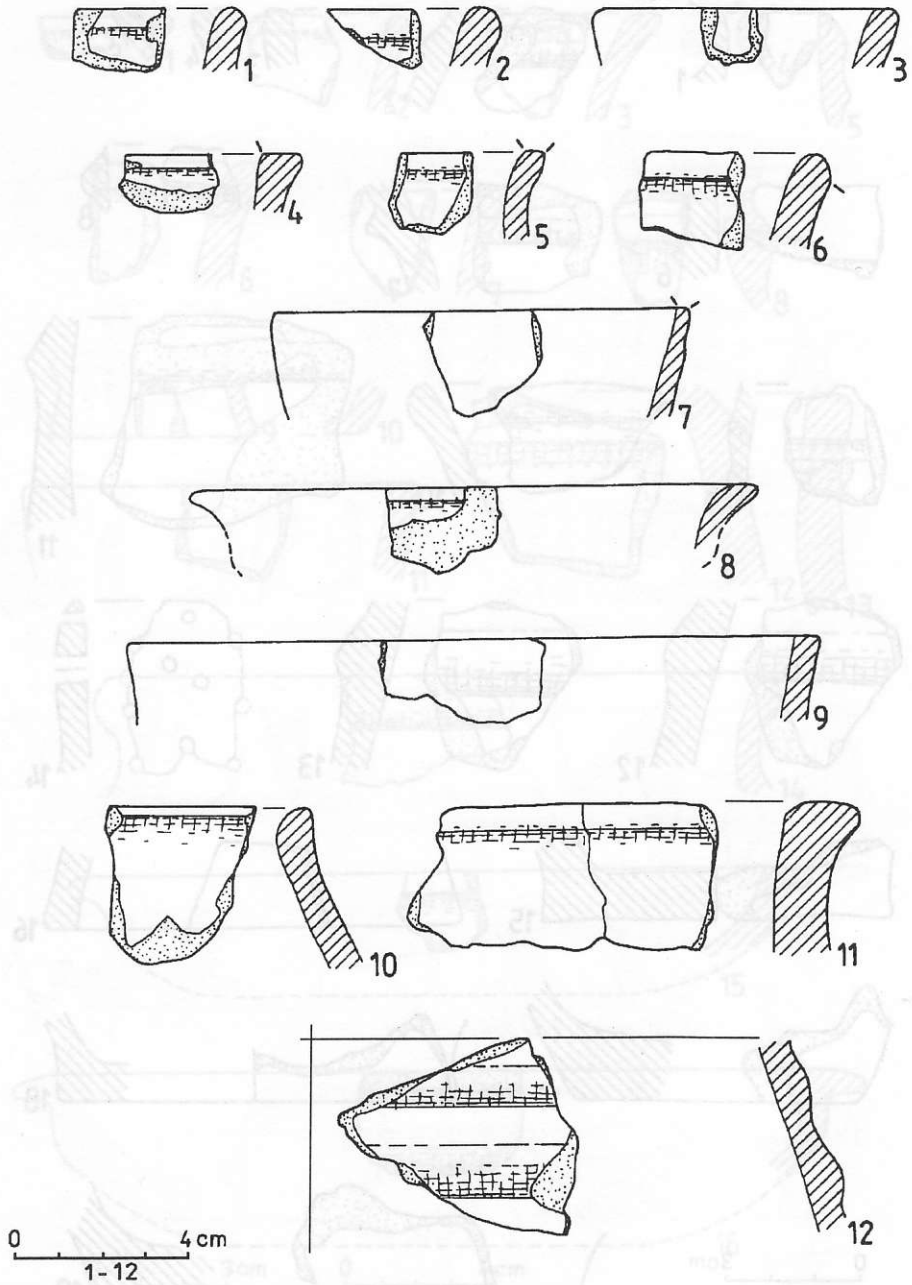

Ryc. 18. Narkowo, gm. Dobrze, stan. 9. Wybór ceramiki z wykopu XIV.
 Fig. 18. Narkowo, commune of Dobrze, site 9. Selection of pottery from excavation XIV.

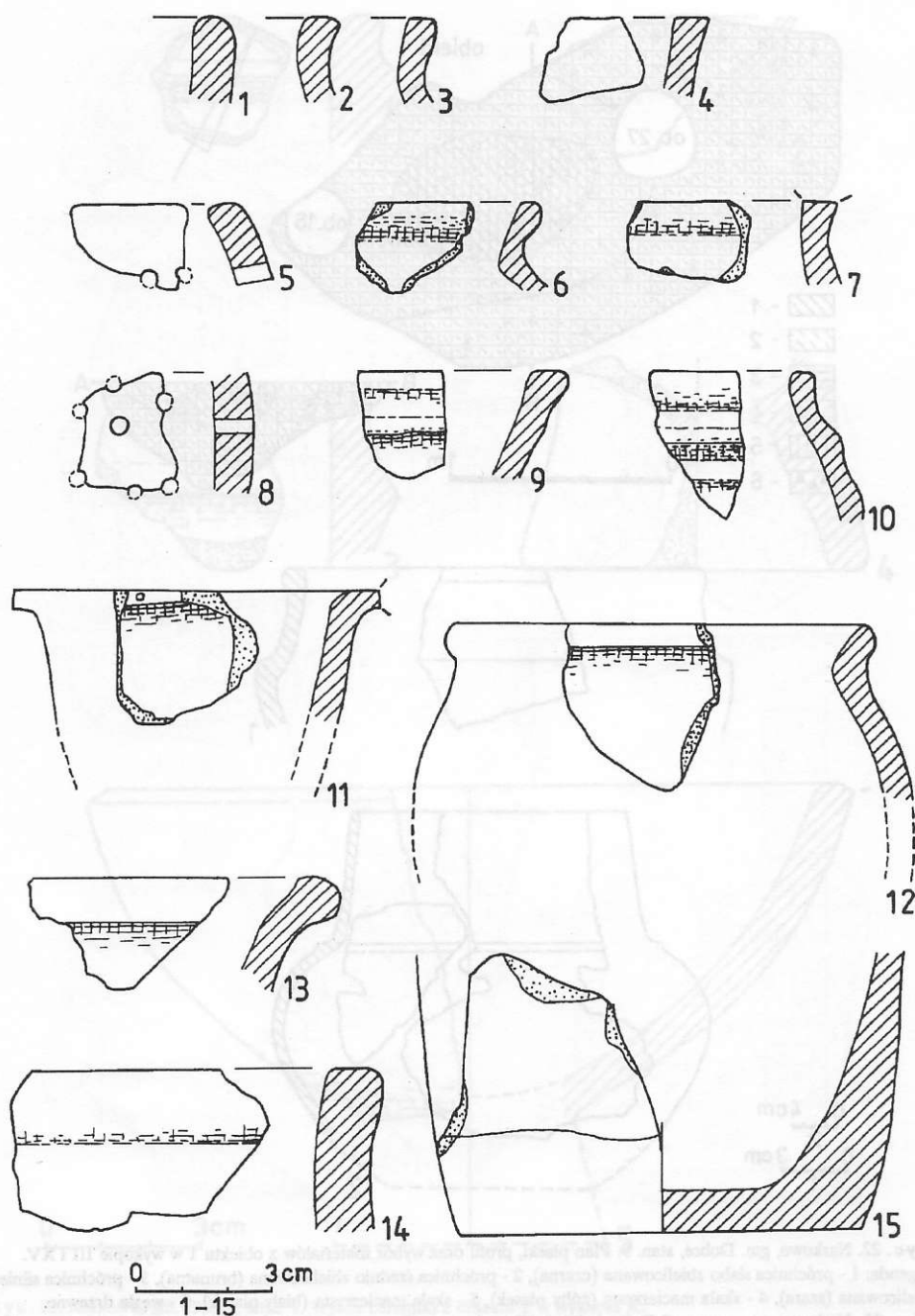
Ryc. 19. Narkowo, gm. Dobro, stan. 9. Wybór ceramiki z wykopu XV.

Fig. 19. Narkowo, commune of Dobro, site 9. Selection of pottery from excavation XV.

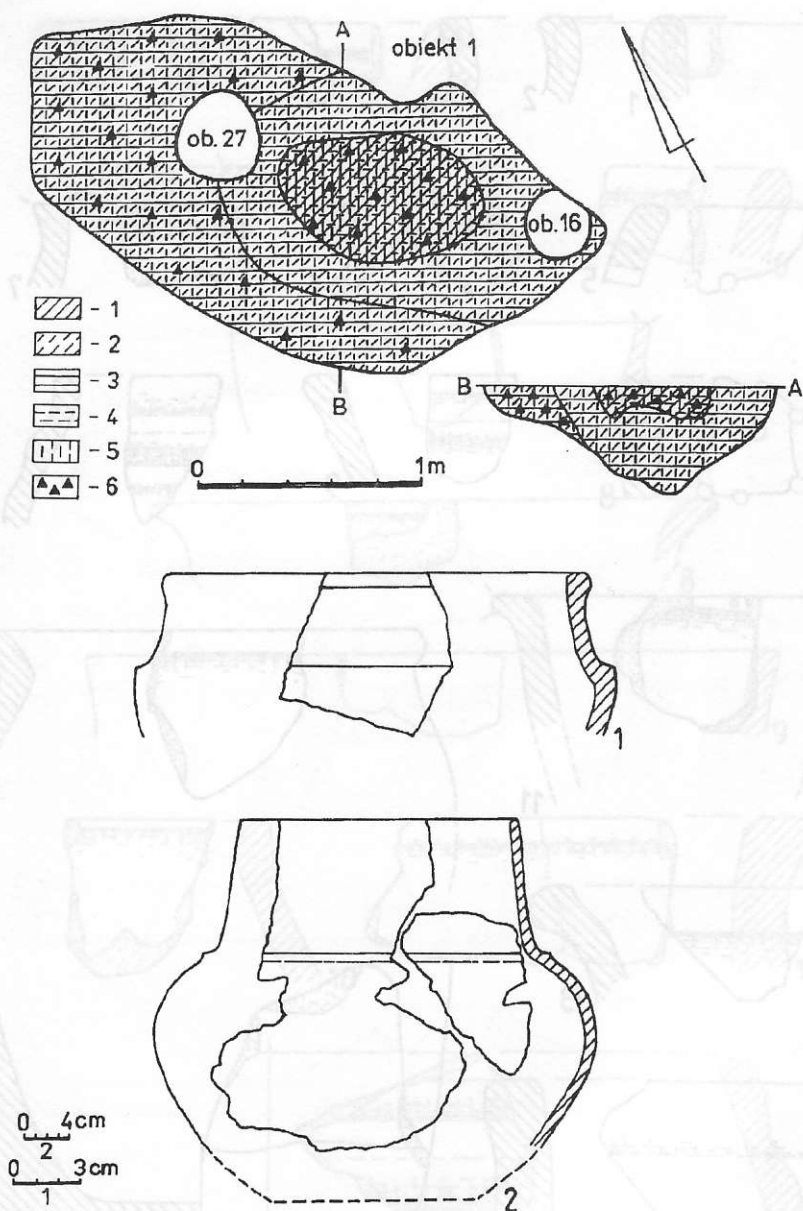
Ryc. 20. Narkowo, gm. Dobrze, stan. 9. Wybór ceramiki z wykopu XV.

Fig. 20. Narkowo, commune of Dobrze, site 9. Selection of pottery from excavation XV.

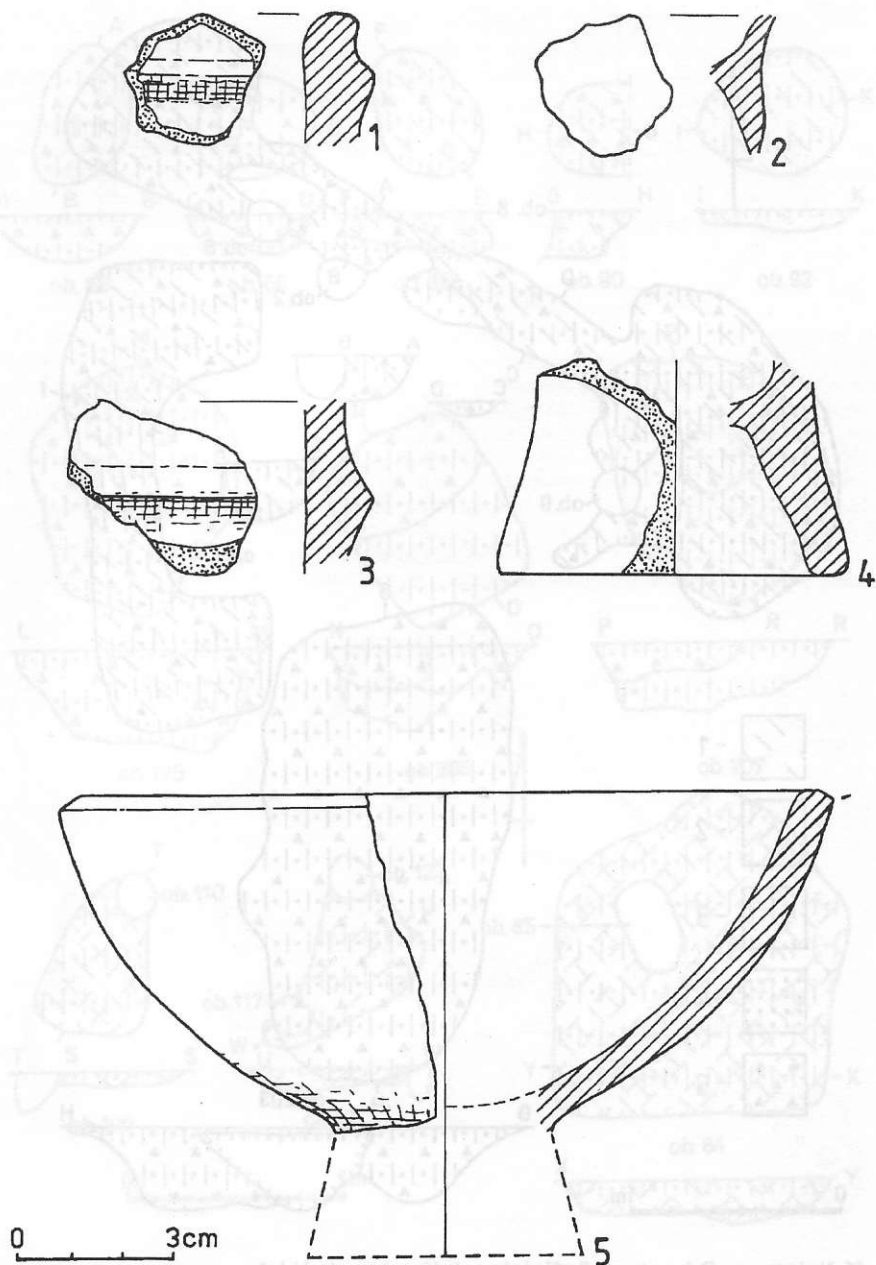

Ryc. 21. Narkowo, gm. Dobrze, stan. 9. Wybór ceramiki z wykopu XVII.

Fig. 21. Narkowo, commune of Dobrze, site 9. Selection of pottery from excavation XVII.

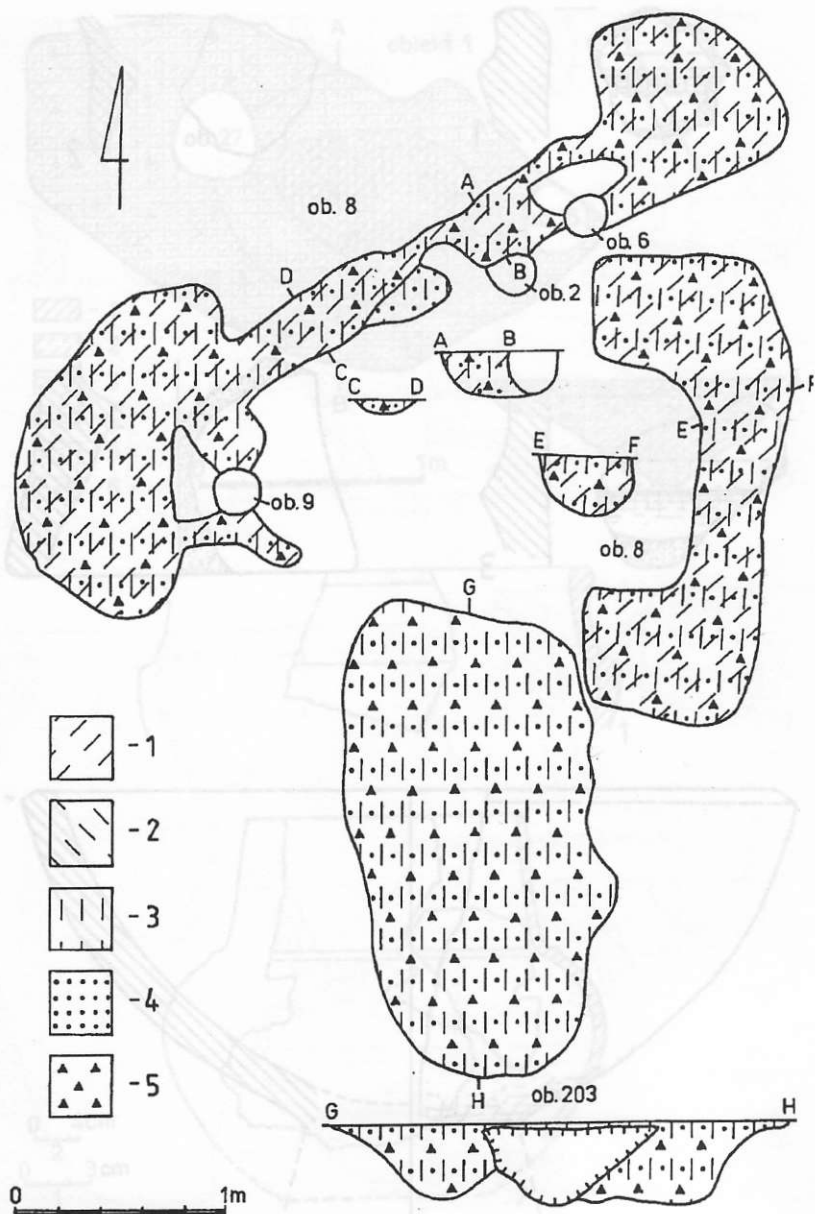

Ryc. 22. Narkowo, gm. Dobrze, stan. 9. Plan płaski, profil oraz wybór materiałów z obiektu 1 w wykopie III i XV.
 Legenda: 1 - próchnica słabo zbielicowana (czarna), 2 - próchnica średnio zbielicowana (brunatna), 3 - próchnica silnie zbielicowana (szara), 4 - skała macierzysta (żółty piasek), 5 - skała macierzysta (biały piasek), 6 - węgle drzewne.
 Fig. 22. Narkowo, commune of Dobrze, site 9. Flat plan, profile and a selection of materials from feature 1 in excavations III and XV.
 Legend: 1 - slightly podsoled humus (black); 2 - medium podsoled humus (brown); 3 - strongly podsoled humus (gray), 4 - mother rock (yellow sand), 5 - mother rock (white sand), 6 - charcoal.

Ryc. 23. Narkowo, gm. Dobrze, stan. 9. Wybór ceramiki z obiektu 8 w wykopie X.

Fig. 23. Narkowo, commune of Dobrze, site 9. Selection of pottery from feature 8 in excavation X.

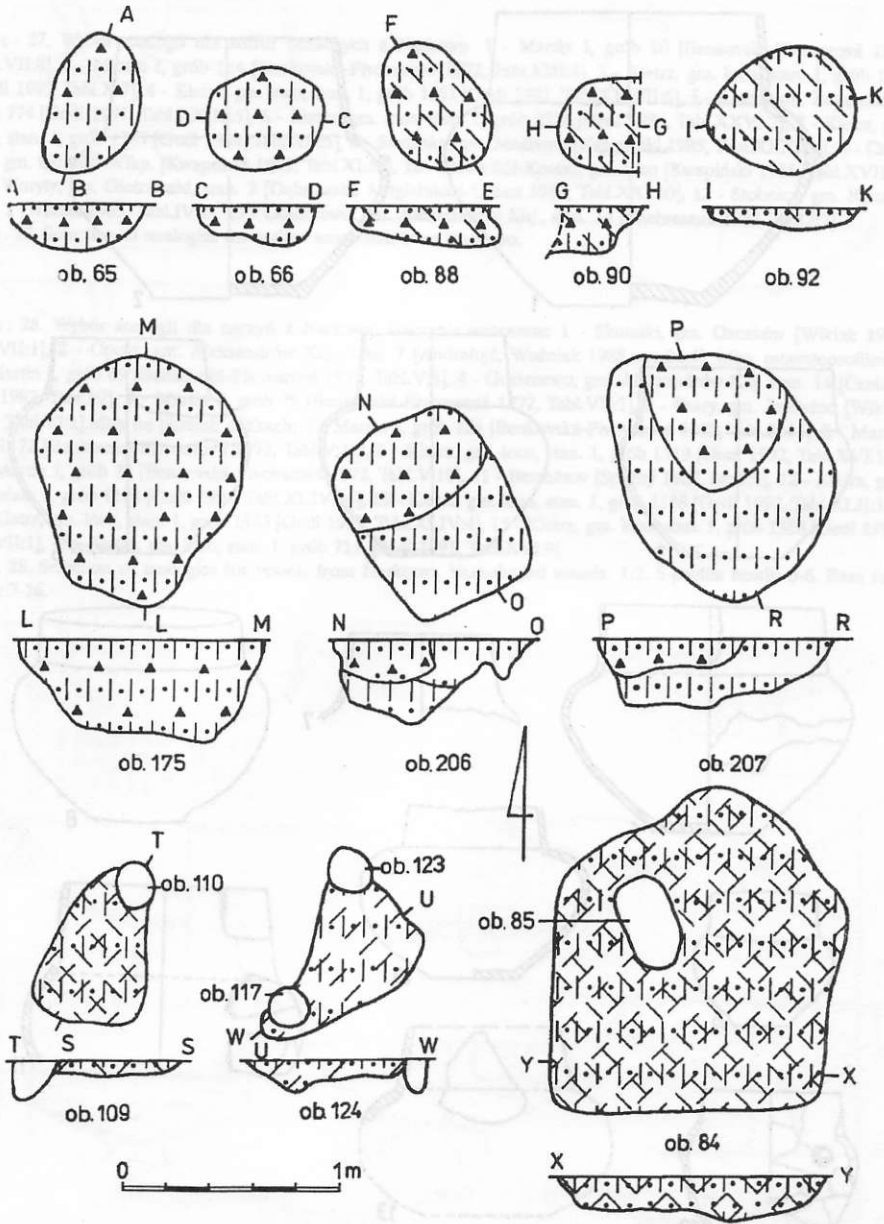

Ryc. 25. Narkowo, gm. Dobre, stan. 9. Profile i plany płaskie wybranych obiektów.

Legenda: 1 - próchnica słabo zbielicowana (czarna); 2 - próchnica średnio zbielicowana (brunatna); 3 - próchnica silnie zbielicowana (szara); 4 - skała macierzysta (żółty piasek); 5 - węgle drzewne.

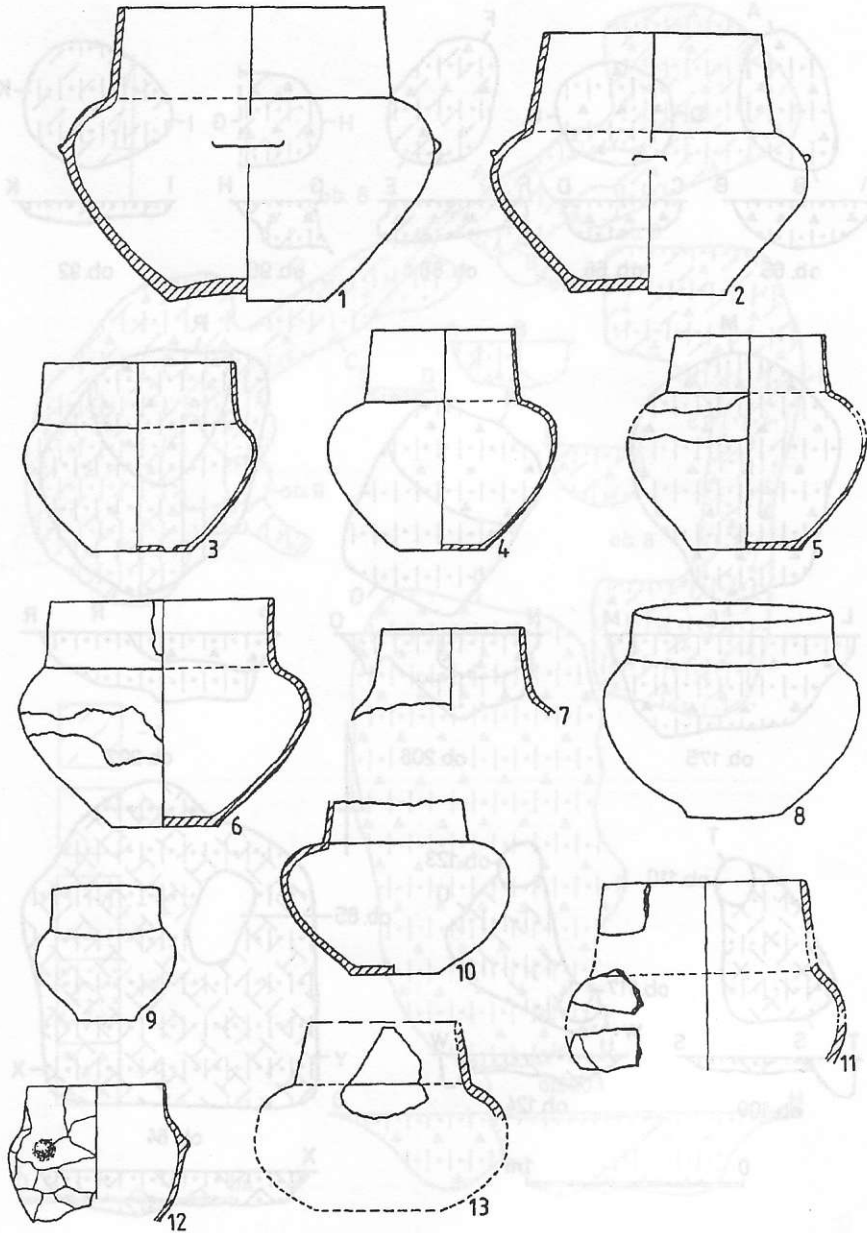
Fig. 25. Narkowo, commune of Dobre, site 9. Profiles and flat plans of selected features.

Legend: 1 - slightly podsoiled humus (black); 2 - medium podsoiled humus (brown); 3 - strongly podsoiled humus (gray); 4 - mother rock (yellow sand), 5 - charcoal.

Ryc. 26. Narkowo, gm. Dobre, stan. 9. Profile i plany płaskie wybranych obiektów. Legenda: por. ryc.25.

Fig. 26. Narkowo, commune of Dobre, site 9. Profiles and flat plans of selected features. Legend: cf. Fig. 25.

0 5cm 0 5cm 0 6cm 0 6cm 0 10cm 0 10cm 0 12cm
 2 1 4,5,11 6,7 13 3 12

Ryc. 27. Opis ryciny na następnej stronie

Ryc. 27. Wybór analogii dla amfor bezuchych z Narkowa. 1 - Martin I, grób 80 [Benkovská-Pivovarová 1972, Tabl.VII:8], 2 - Martin I, grób 154 [Benkovská-Pivovarová 1972, Tabl.XIII:4], 3 - Kietrz, gm. loco, stan. 1, grób 1373 [Gedl 1992, Tabl.X:7], 4 - Kietrz, gm. loco, stan. 1, grób 1251 [Gedl 1991, Tabl.XLVIII:6], 5 - Kietrz, gm. loco, stan. 1, grób 774 [Gedl 1991, Tabl.XXII:15], 6 - Kietrz, gm. loco, stan. 1, grób 2336 [Gedl 1984, Tabl.XXVI:2], 7 - Kietrz, gm. loco, stan. 1, grób 1367 [Gedl 1984, Tabl.XII:5], 8 - Siedlisko, gm. Maszewo [Kwapiński 1985, Tabl.XXXI:1], 9 - Chróścik, gm. Gorzów Wlkp. [Kwapiński 1985, Tabl.XI:16], 10 - Nowa Sól-Kosierz, gm. loco [Kwapiński 1985, Tabl.XVII:2], 11 - Woryty, gm. Gietrzwałd, stan. 2 [Dąbrowski, Mogielnicka-Urban 1981, Tabl.XXI:20], 12 - Stobnica, gm. Ręczno, stan. 1 [Wiklak 1963, Tabl.IV:2], 13 - Goszczewo, gm. Aleksandrów Kuj., stan. 14 [Czebreszuk 1987, Tabl.I:7].

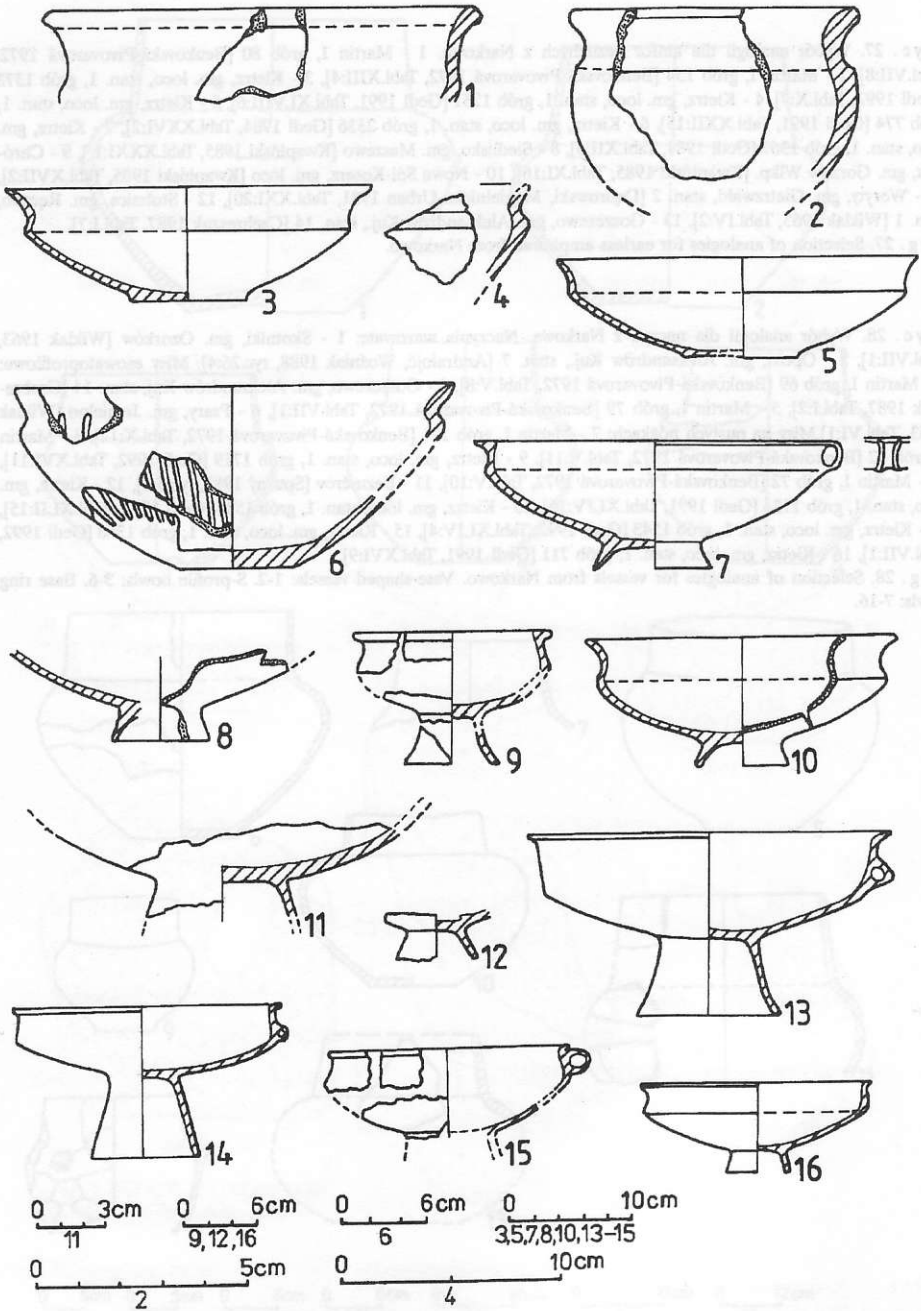
Fig. 27. Selection of analogies for earless amphorae from Narkowo.

Ryc. 28. Wybór analogii dla naczyń z Narkowa. Naczynia wazowate: 1 - Skotniki, gm. Ozorków [Wiklak 1963, Tabl.VII:1], 2 - Opoki, gm. Aleksandrów Kuj., stan. 7 [Andrałojć, Woźniak 1988, ryc.26:4]. Misy esowatoprofilowe: 3 - Martin I, grób 69 [Benkovská-Pivovarová 1972, Tabl.V:8], 4 - Goszczewo, gm. Aleksandrów Kuj, stan. 14 [Czebreszuk 1987, Tabl.I:2], 5 - Martin I, grób 79 [Benkovská-Pivovarová 1972, Tabl.VII:1], 6 - Psary, gm. Jemielno [Wiklak 1963, Tabl.VI:1]. Misy na pustych nóżkach: 7 - Martin I, grób 121 [Benkovská-Pivovarová 1972, Tabl.X:12], 8 - Martin I, grób 72 [Benkovská-Pivovarová 1972, Tabl.V:11], 9 - Kietrz, gm. loco, stan. 1, grób 1719 [Gedl 1992, Tabl.XVI:11], 10 - Martin I, grób 72 [Benkovská-Pivovarová 1972, Tabl.V:10], 11 - Bezmérov [Spurný 1982, ryc.5:1], 12 - Kietrz, gm. loco, stan. 1, grób 1124 [Gedl 1991, Tabl.XLIV:16], 13 - Kietrz, gm. loco, stan. 1, grób 1538 [Gedl 1992, Tabl.XLII:15], 14 - Kietrz, gm. loco, stan. 1, grób 1543 [Gedl 1992, Tabl.XLIV:4], 15 - Kietrz, gm. loco, stan. 1, grób 1368 [Gedl 1992, Tabl.VII:1], 16 - Kietrz, gm. loco, stan. 1, grób 711 [Gedl 1991, Tabl.XVI:9].

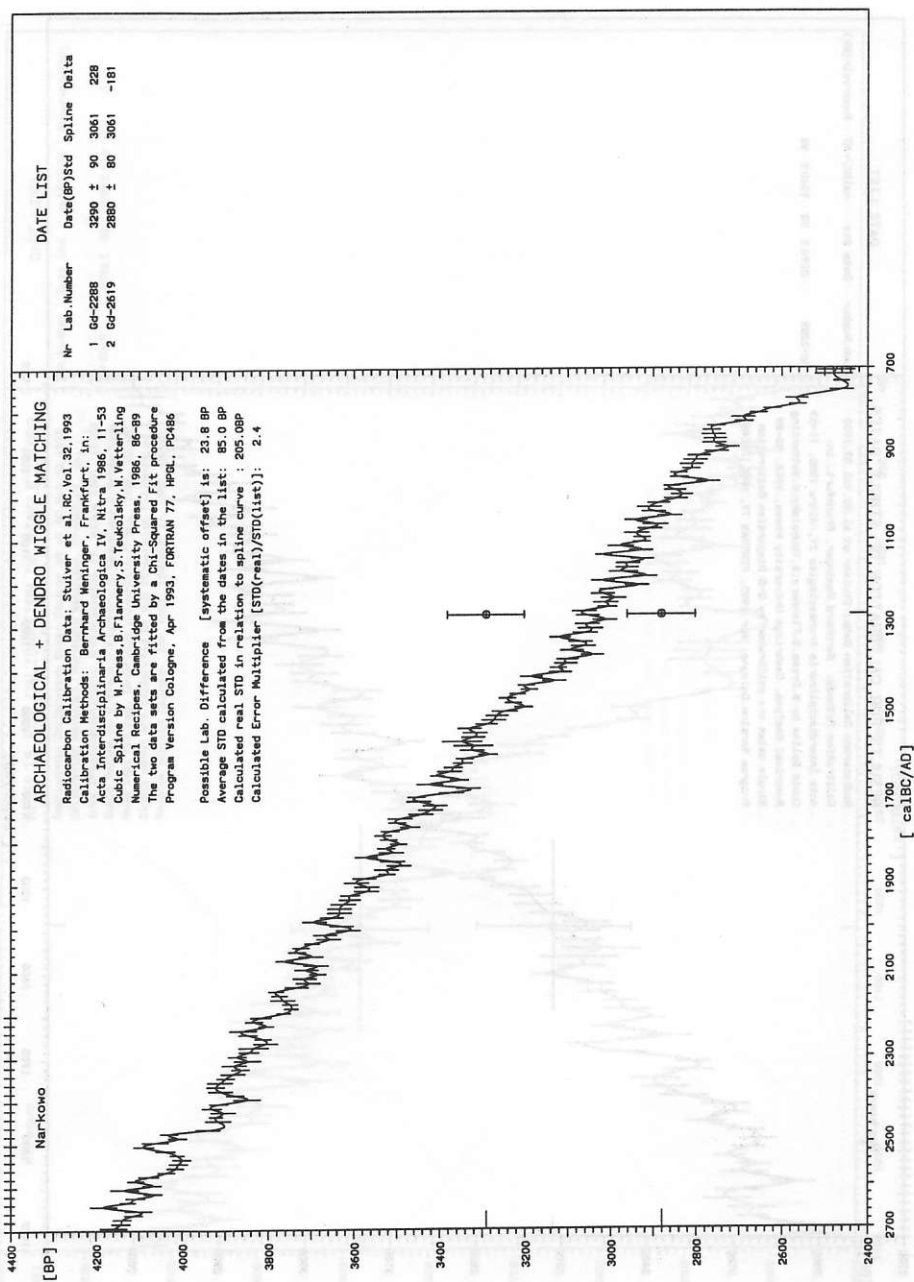
Fig. 28. Selection of analogies for vessels from Narkowo. Vase-shaped vessels: 1-2. S-profile bowls: 3-6. Base ring bowls: 7-16.

Ryc. 28. Wybór analogii dla naczyń z Narkowa. Naczynia wazowate: 1-2. Misy esowatoprofilowe: 3-6. Misy na pustych nóżkach: 7-16.

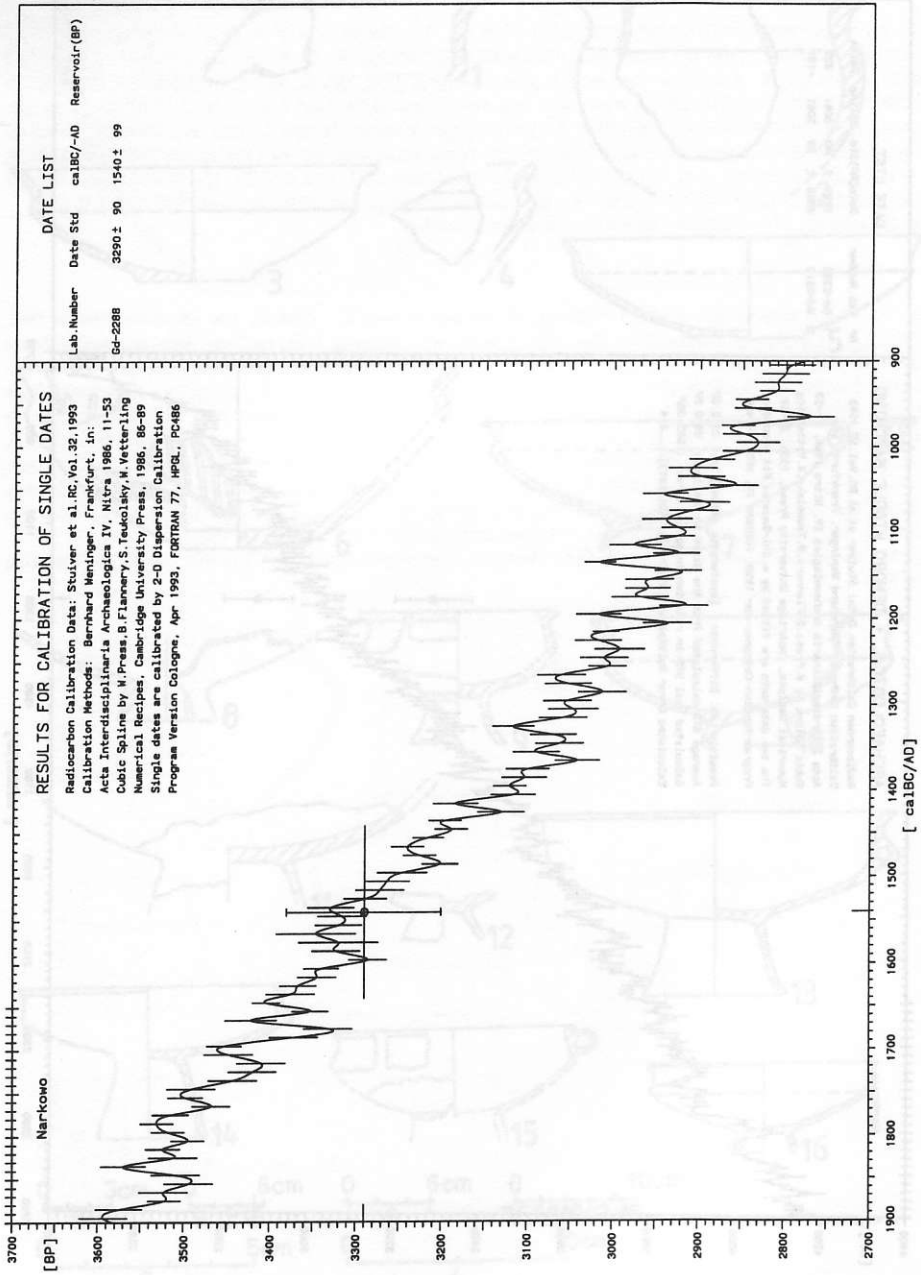

Ryc. 28. Opis ryciny na poprzedniej stronie

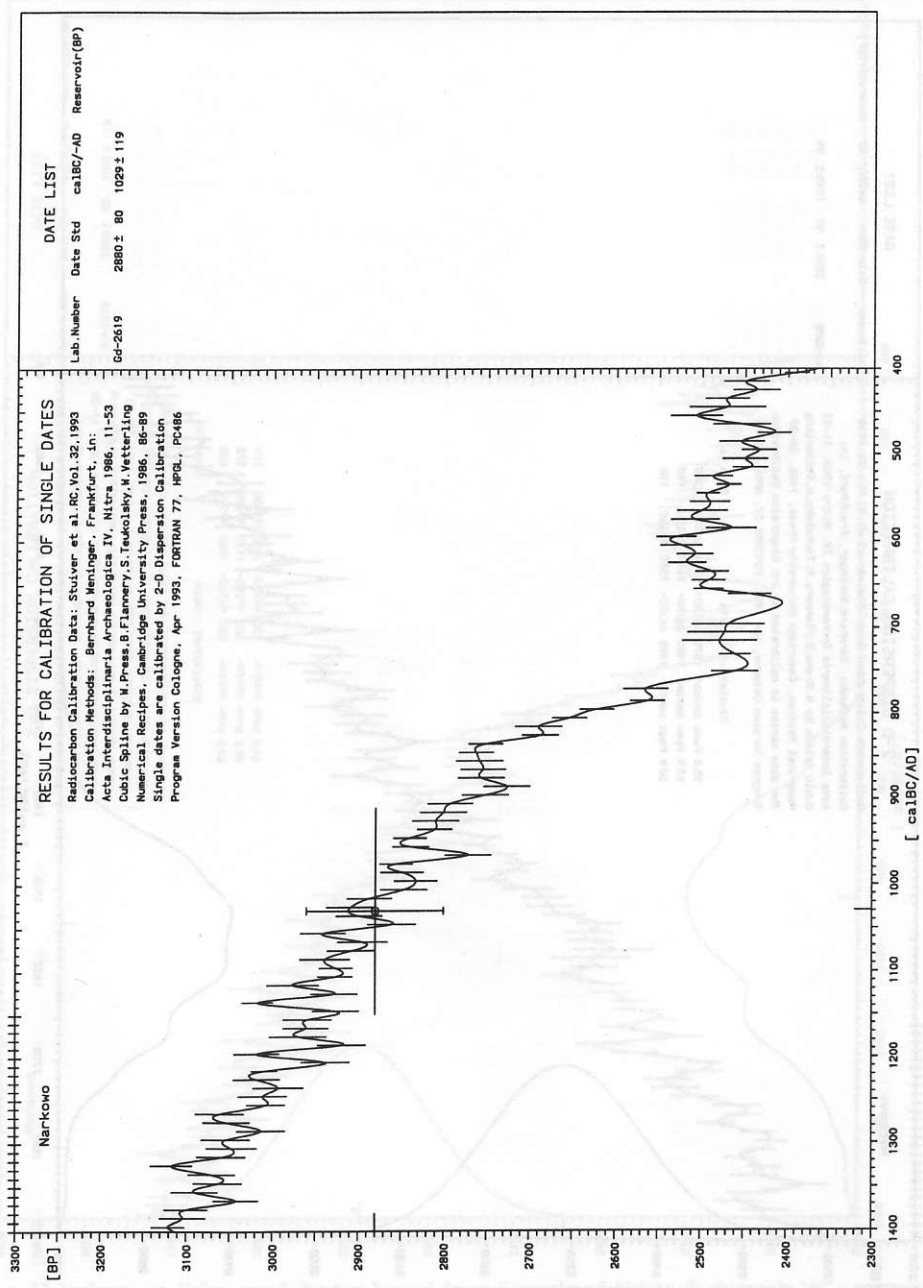

R y c . 29. Narkowo, gm. Dobre, stan. 9. Test „wiggles matching”.

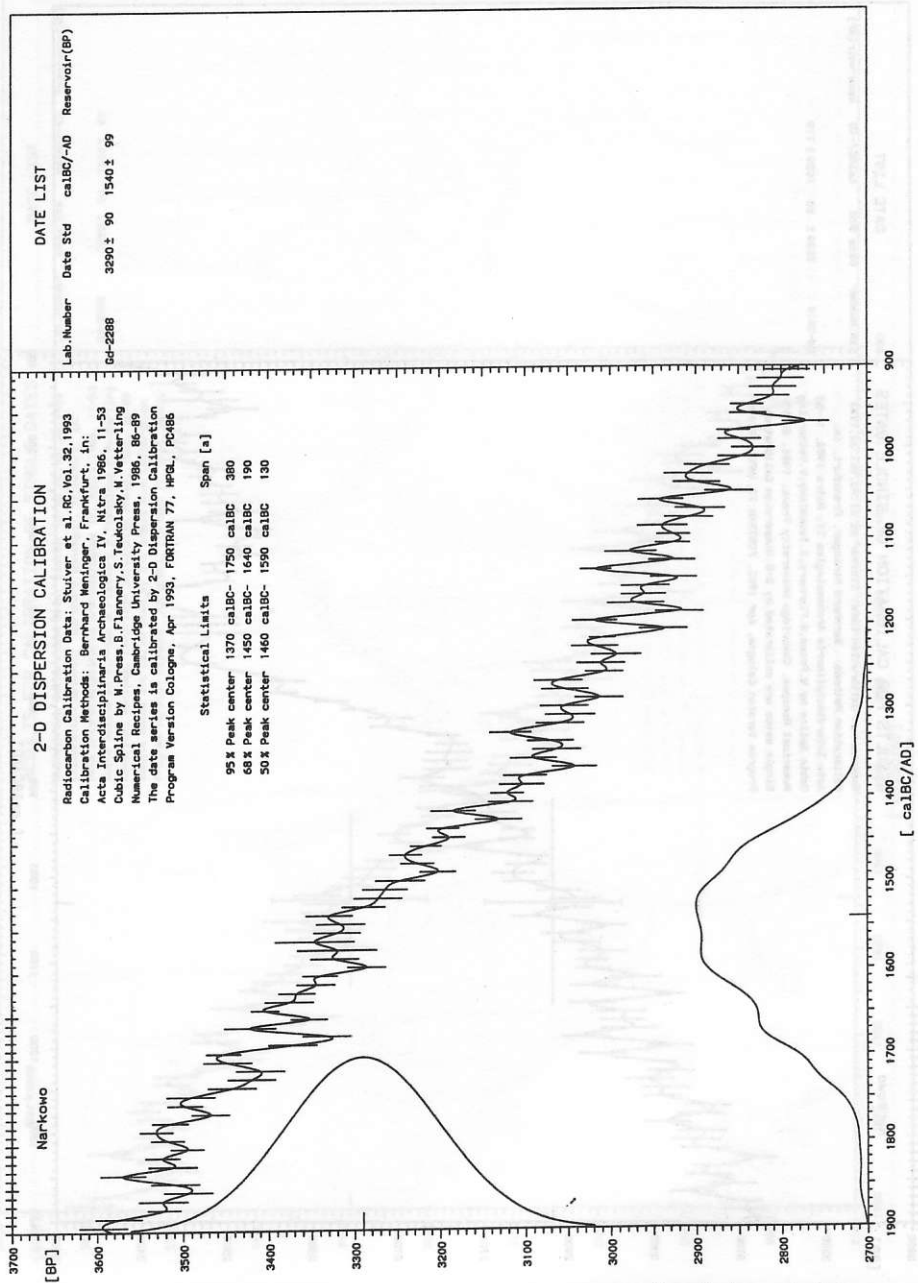
Fig . 29. Narkowo, commune of Dobre, site 9. „Wiggles matching” test.

Ryc. 30. Narkowo, gm. Dobre, stan. 9. Wyniki kalibracji datowania ^{14}C o numerze laboratoryjnym Gd-2288.
 Fig. 30. Narkowo, commune of Dobre, site 9. Calibration results of ^{14}C dating lab no. Gd-2288.

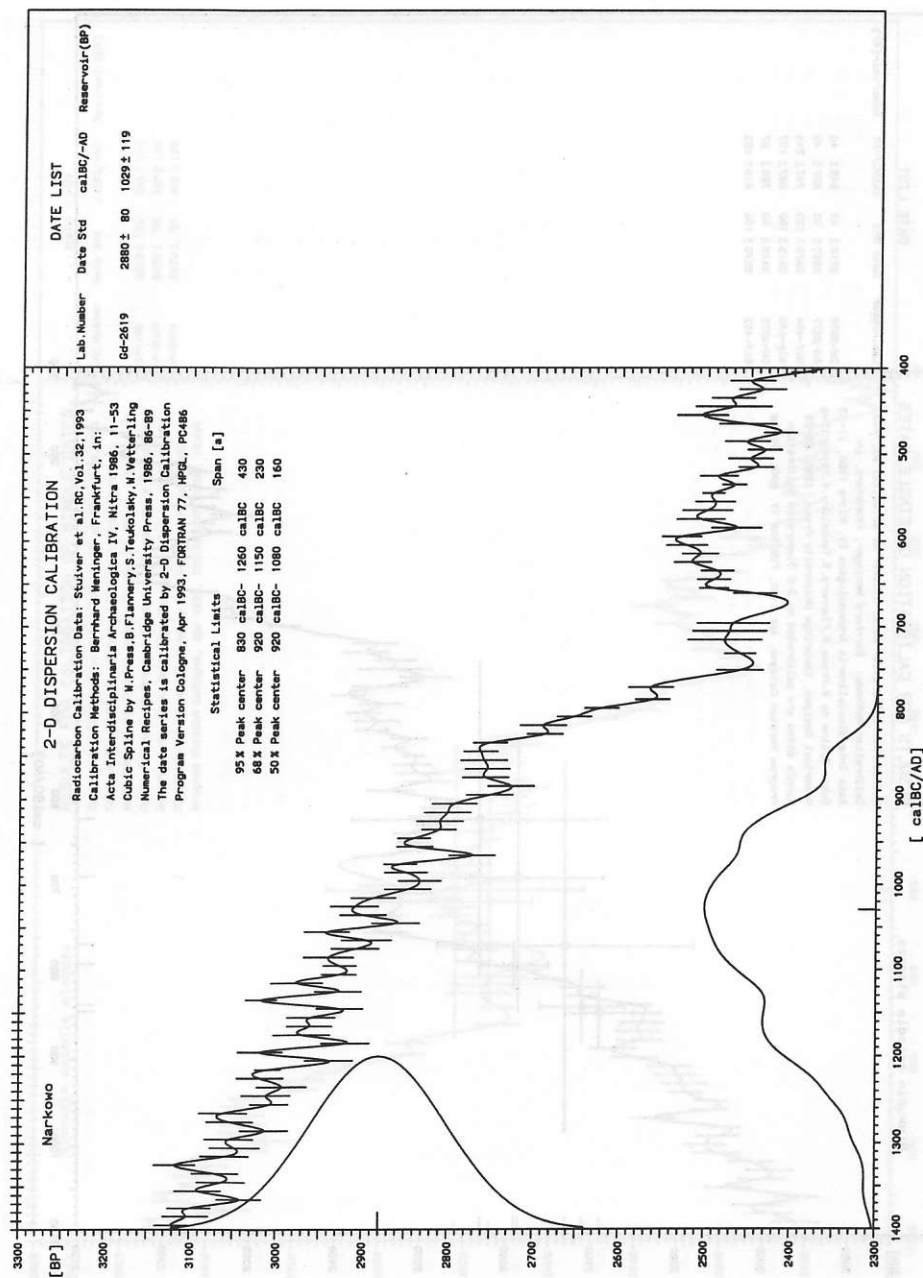

R y c . 31. Narkowo, gm. Dobre, stan. 9. Wyniki kalibracji datowania 14C o numerze laboratoryjnym Gd-2619.
 Fig. 31. Narkowo, commune of Dobre, site 9. Calibration results of 14C dating lab no. Gd-2619.

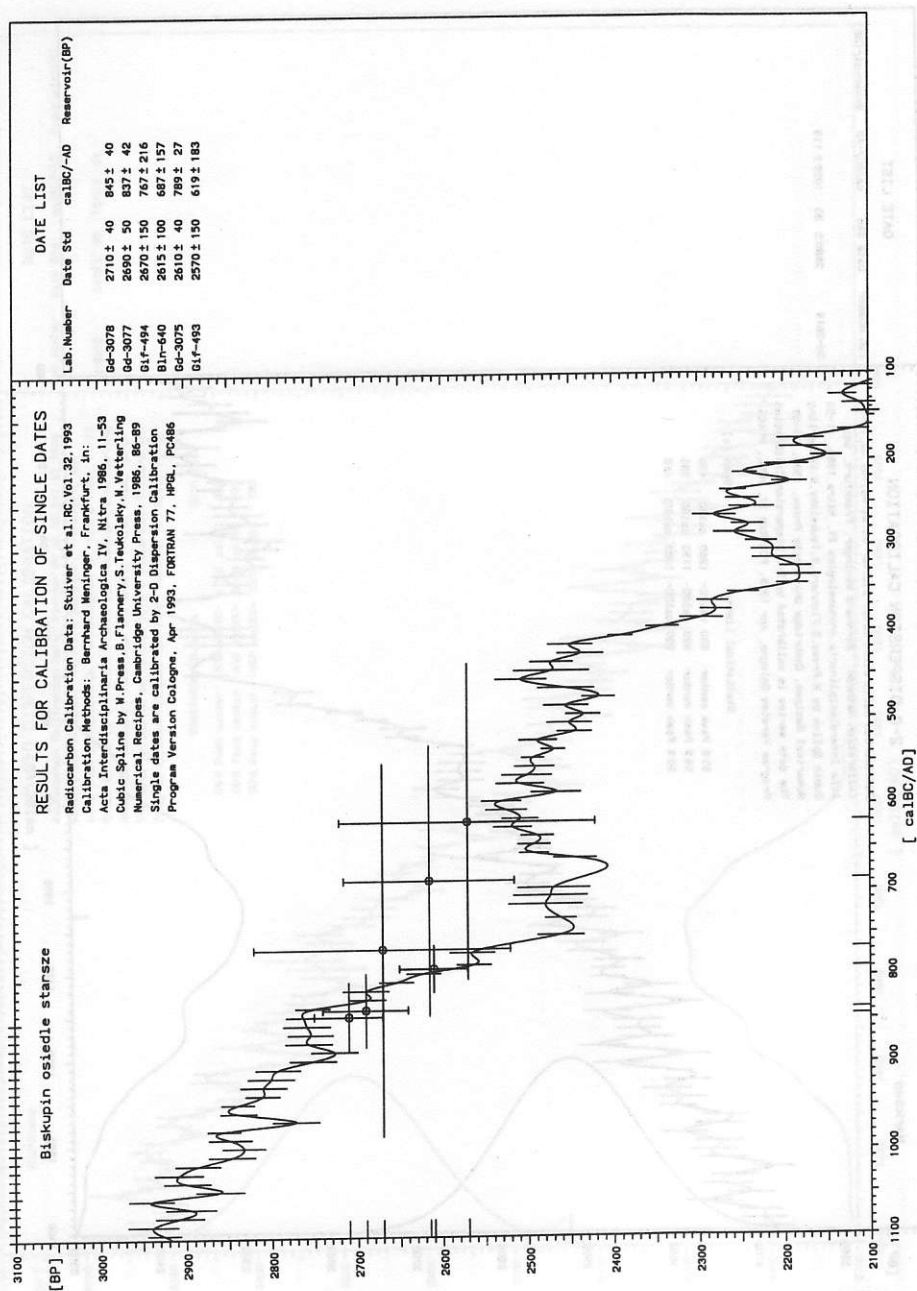
Ryc. 32. Narkowo, gm. Dobrze, stan.9. Przebieg krzywej dyspersji prawdopodobieństw dla datowania ^{14}C o numerze laboratoryjnym Gd-2288.

Fig. 32. Narkowo, commune of Dobrze, site 9. Probability dispersion curve for ^{14}C dating lab no. Gd-2288.

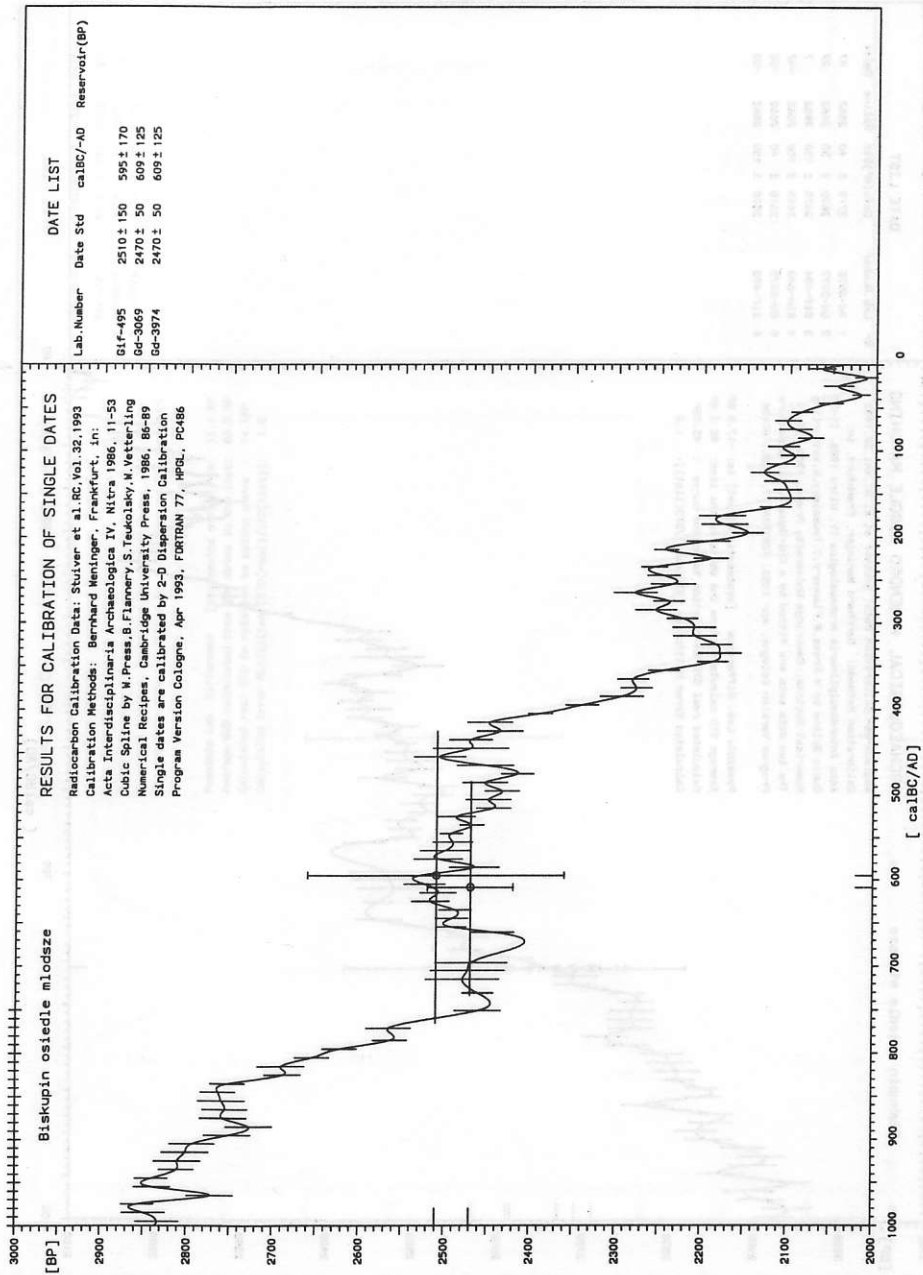

R y c. 33. Narkowo, gm. Dobre, stan.9. Przebieg krzywej dyspersji prawdopodobieństw dla datowania ^{14}C o numerze laboratoryjnym Gd-2619.

Fig. 33. Narkowo, commune of Dobre, site 9. Probability dispersion curve for ^{14}C dating lab no. Gd-2619.

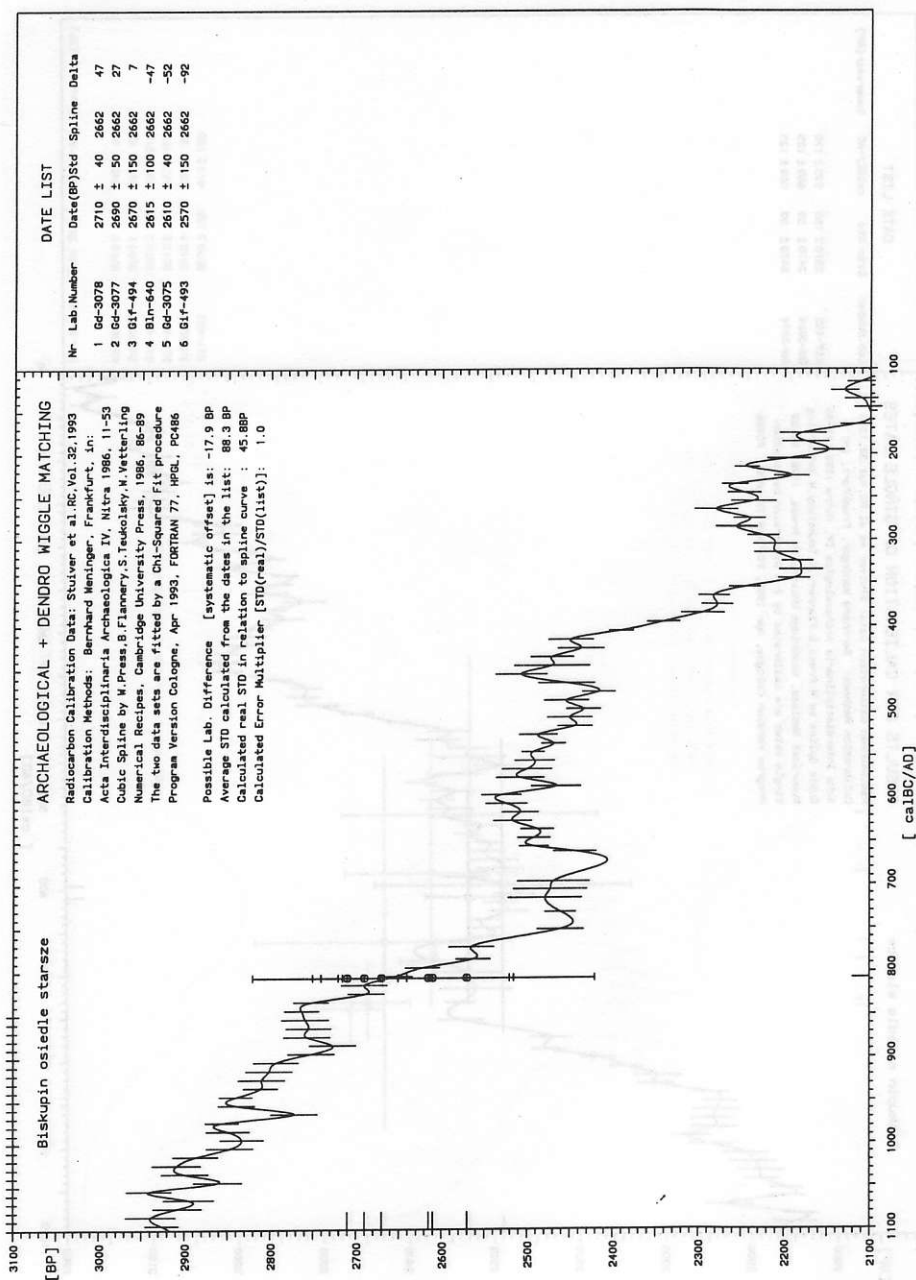

Ryc. 34. Biskupin, gm. Gąsawa, stan.4, osiedle starsze. Wyniki kalibracji poszczególnych dat 14C.
 Fig. 34. Biskupin, commune of Gąsawa, site 4, older settlement. Calibration results of individual 14C dates.

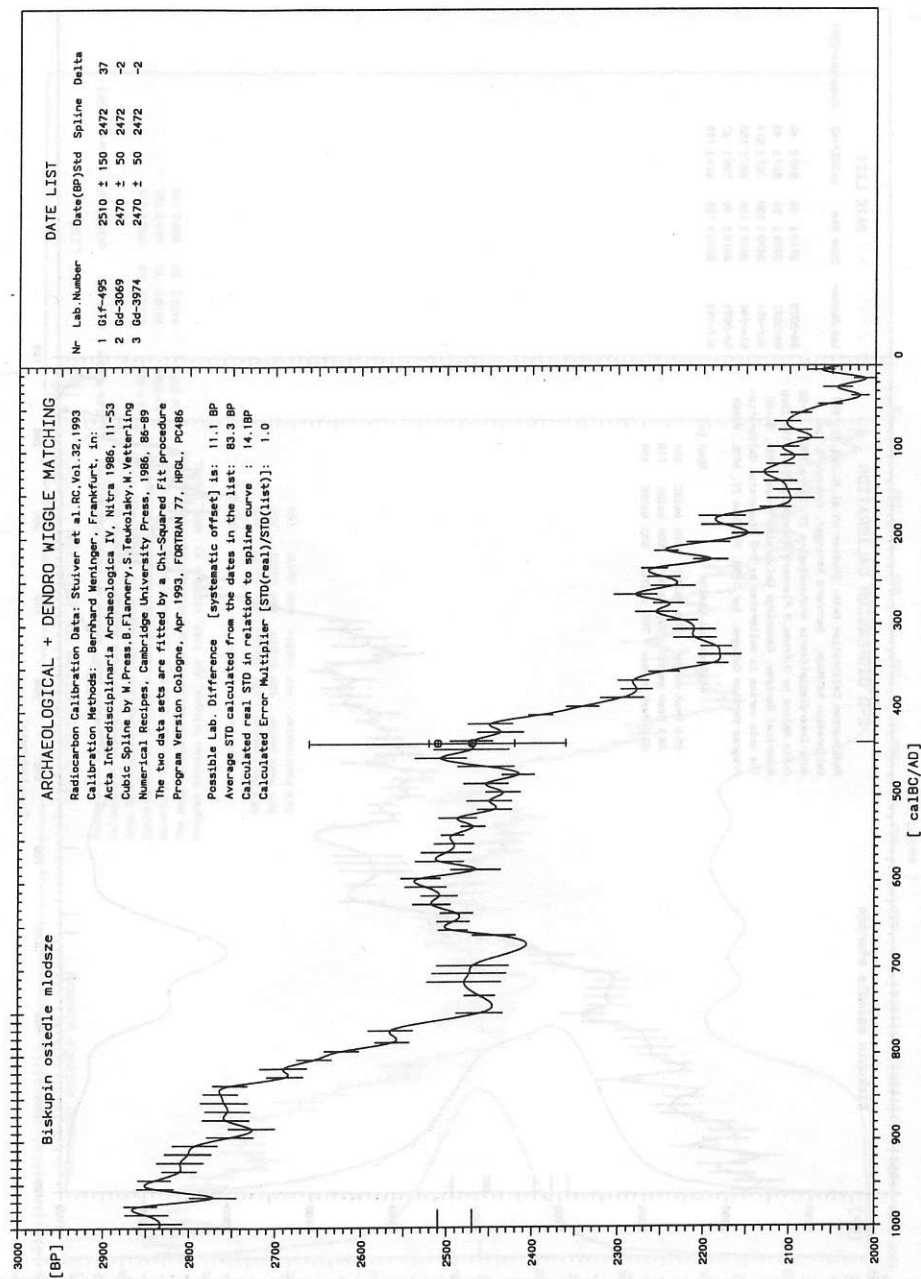
Ryc. 35. Biskupin, gm. Gąsawa, stan.4, osiedle młodsze. Wyniki kalibracji poszczególnych dat 14C.

Fig. 35. Biskupin, commune of Gąsawa, site 4, younger settlement. Calibration results of individual 14C dates.

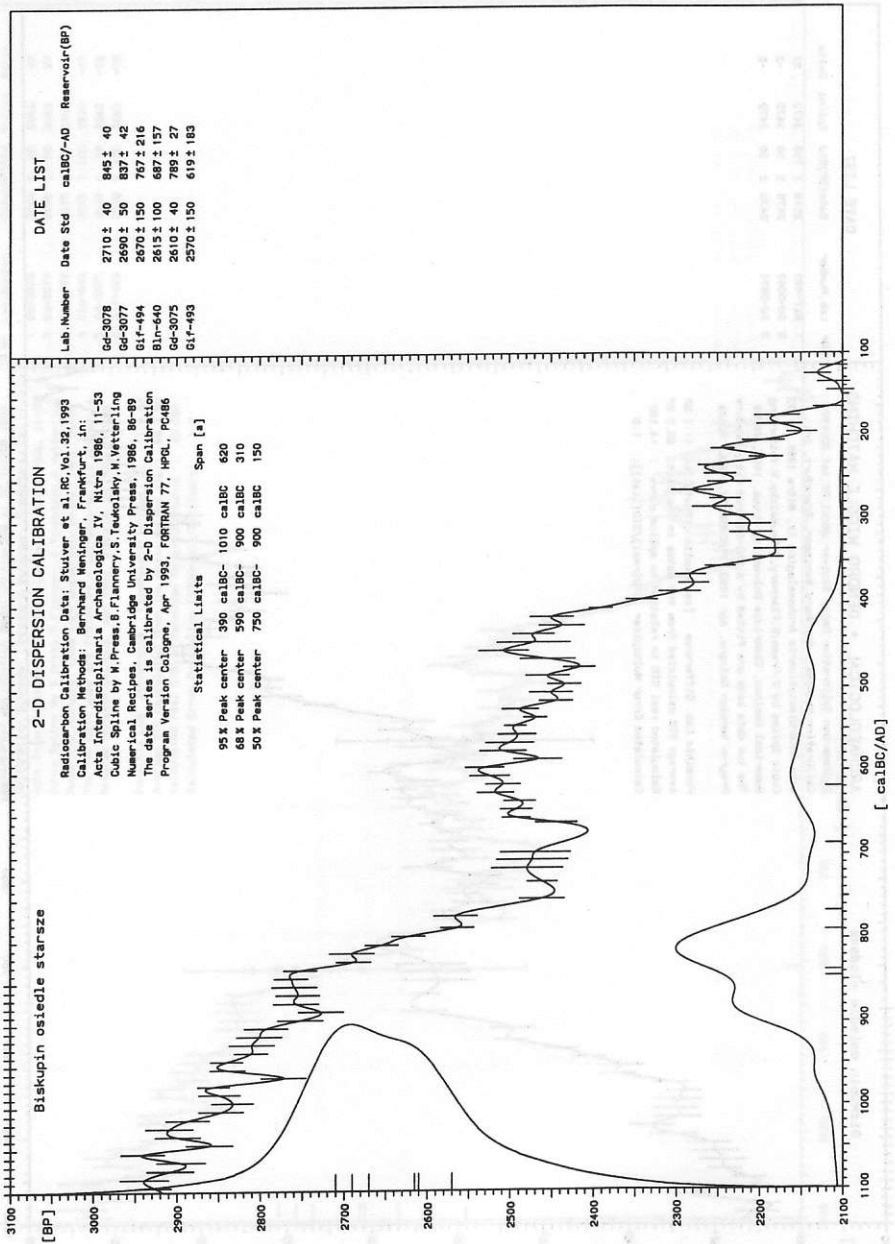
Ryc. 36. Biskupin, gm. Gąsawa, stan.4, osiedle starsze. Test „wiggle matching”.

Fig. 36. Biskupin, commune of Gąsawa, site 4, older settlement. „Wiggle matching” test.

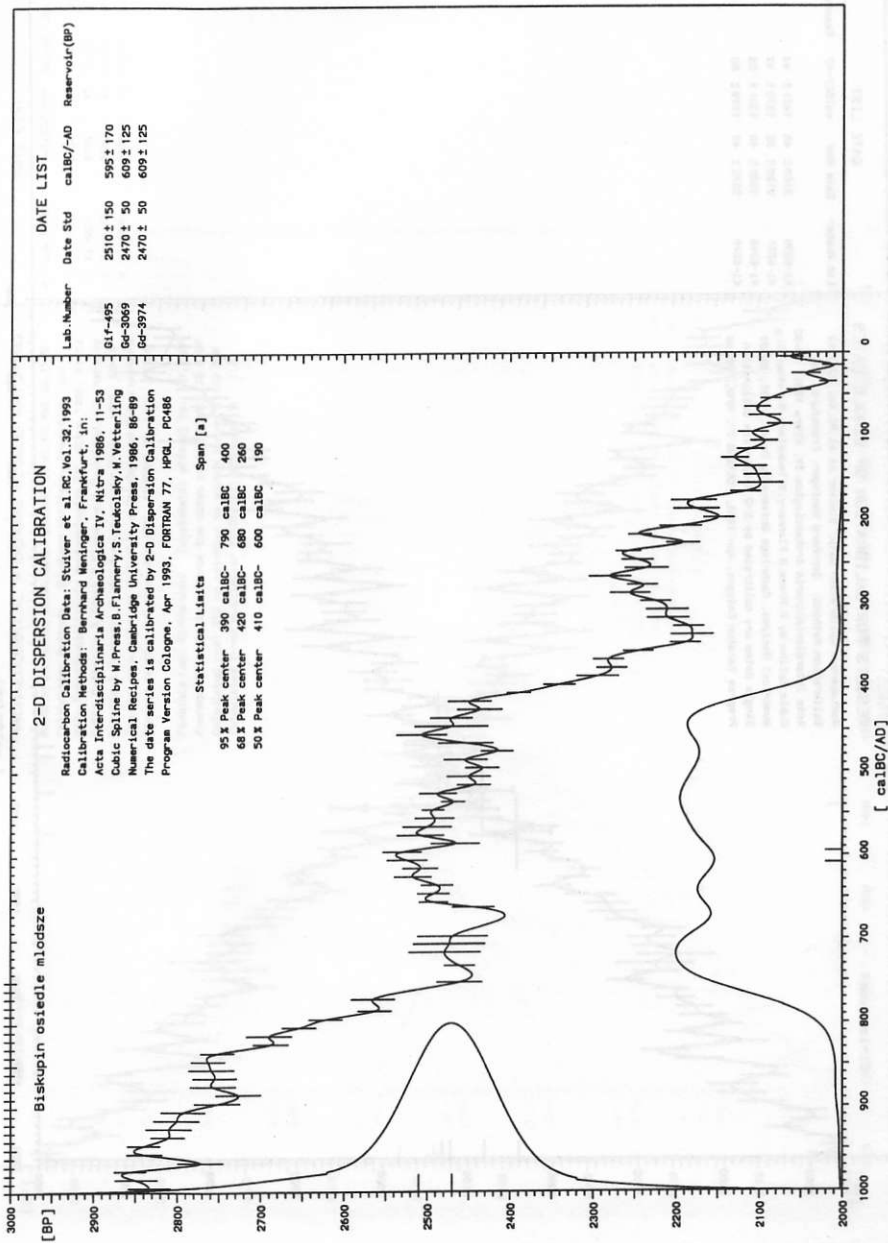
Ryc. 37. Biskupin, gm. Gąsawa, stan.4, osiedle młodsze. Test „wiggle matching”.

Fig. 37. Biskupin, commune of Gąsawa, site 4, younger settlement. „Wiggle matching” test.

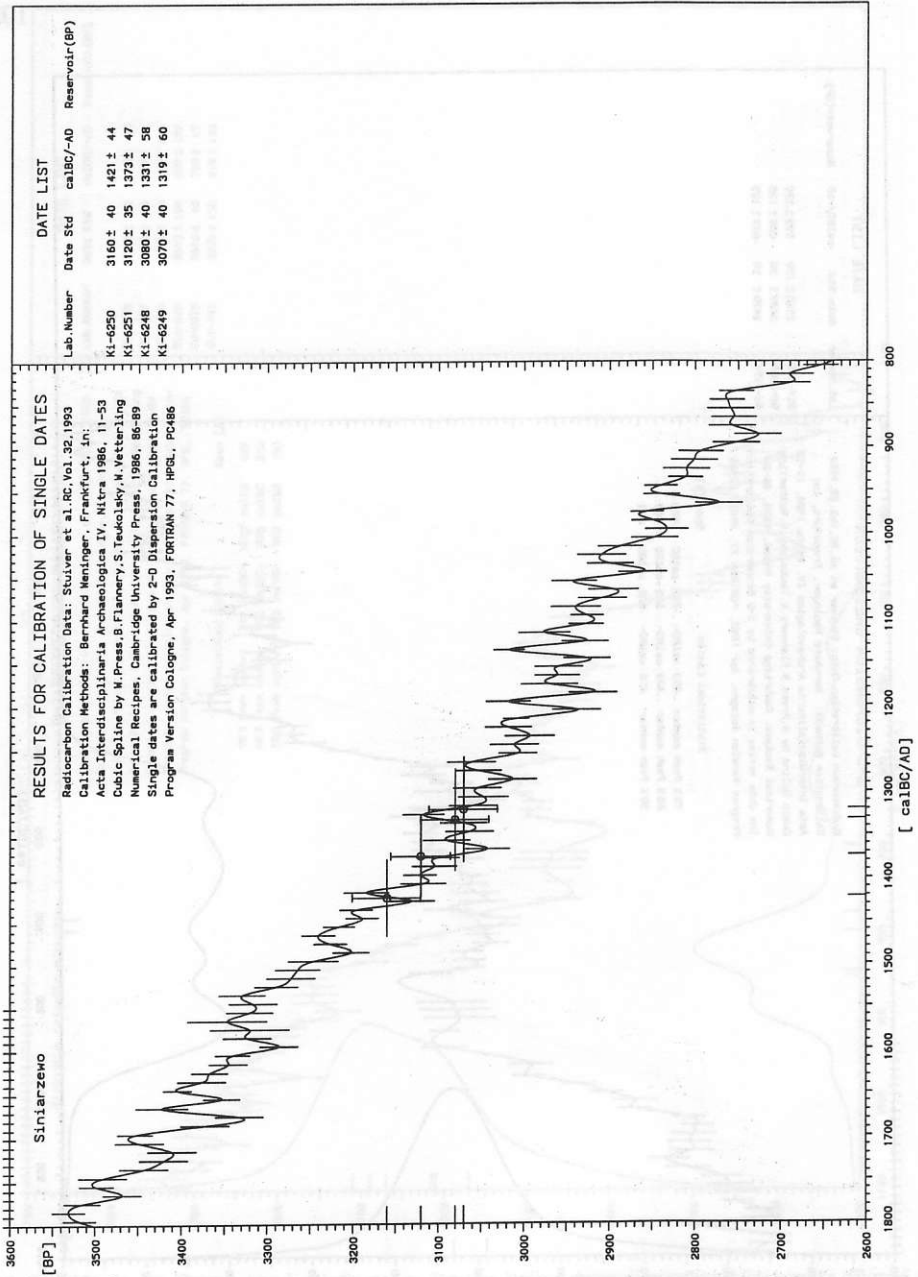
Ryc. 38. Biskupin, gm. Gašawa, stan.4, osiedle starsze. Przebieg krzywej dyspersji prawdopodobieństw dla datowań z osiedla.

Fig. 38. Biskupin, commune of Gašawa, site 4, older settlement. Probability dispersion curve for datings from the settlement.

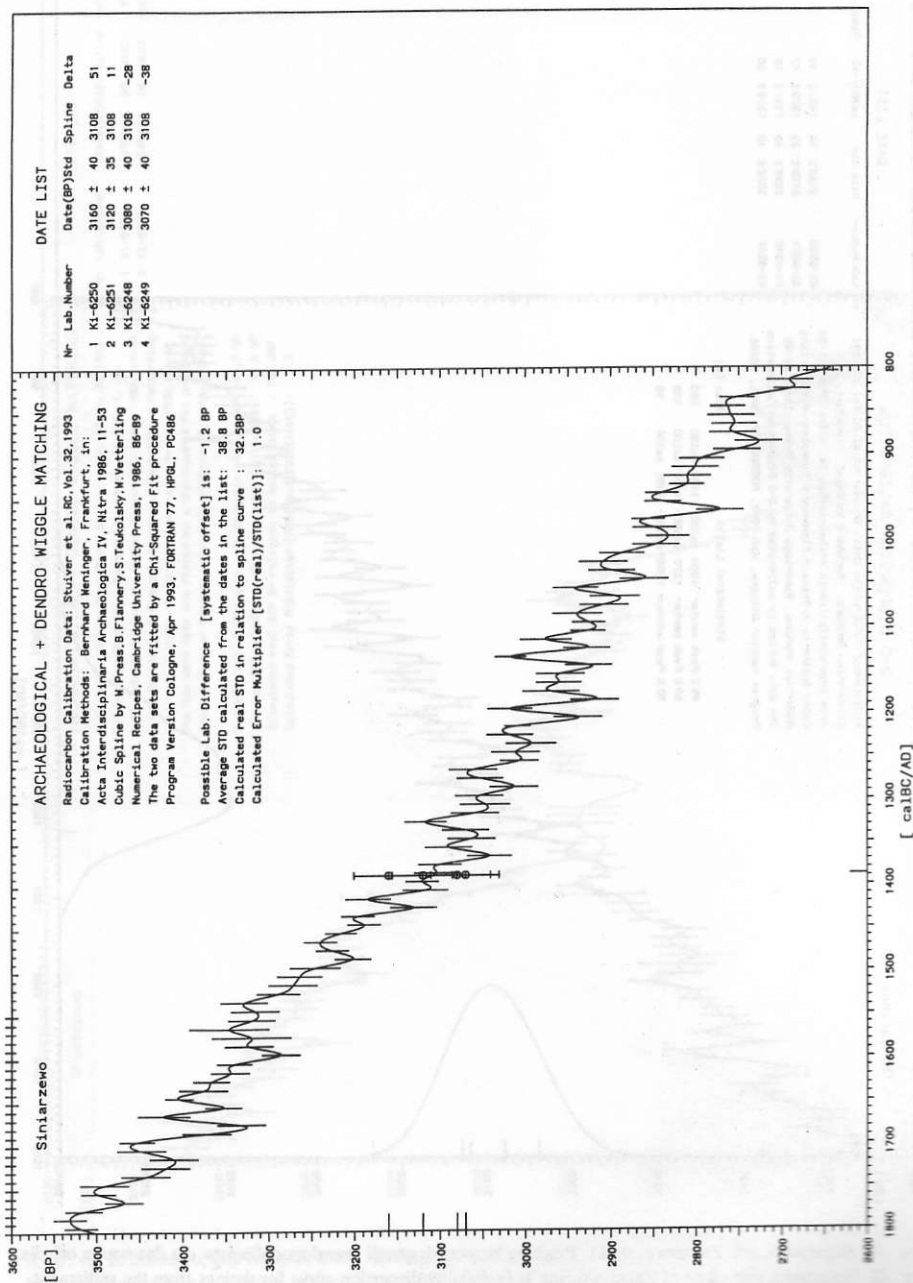
Ryc. 39. Biskupin, gm. Gąsawa, stan.4, osiedle mlodsze. Przebieg krzywej dyspersji prawdopodobieństw dla datowań z osiedla.

Fig. 39. Biskupin, commune of Gąsawa, site 4, younger settlement. Probability dispersion curve for datings from the settlement.

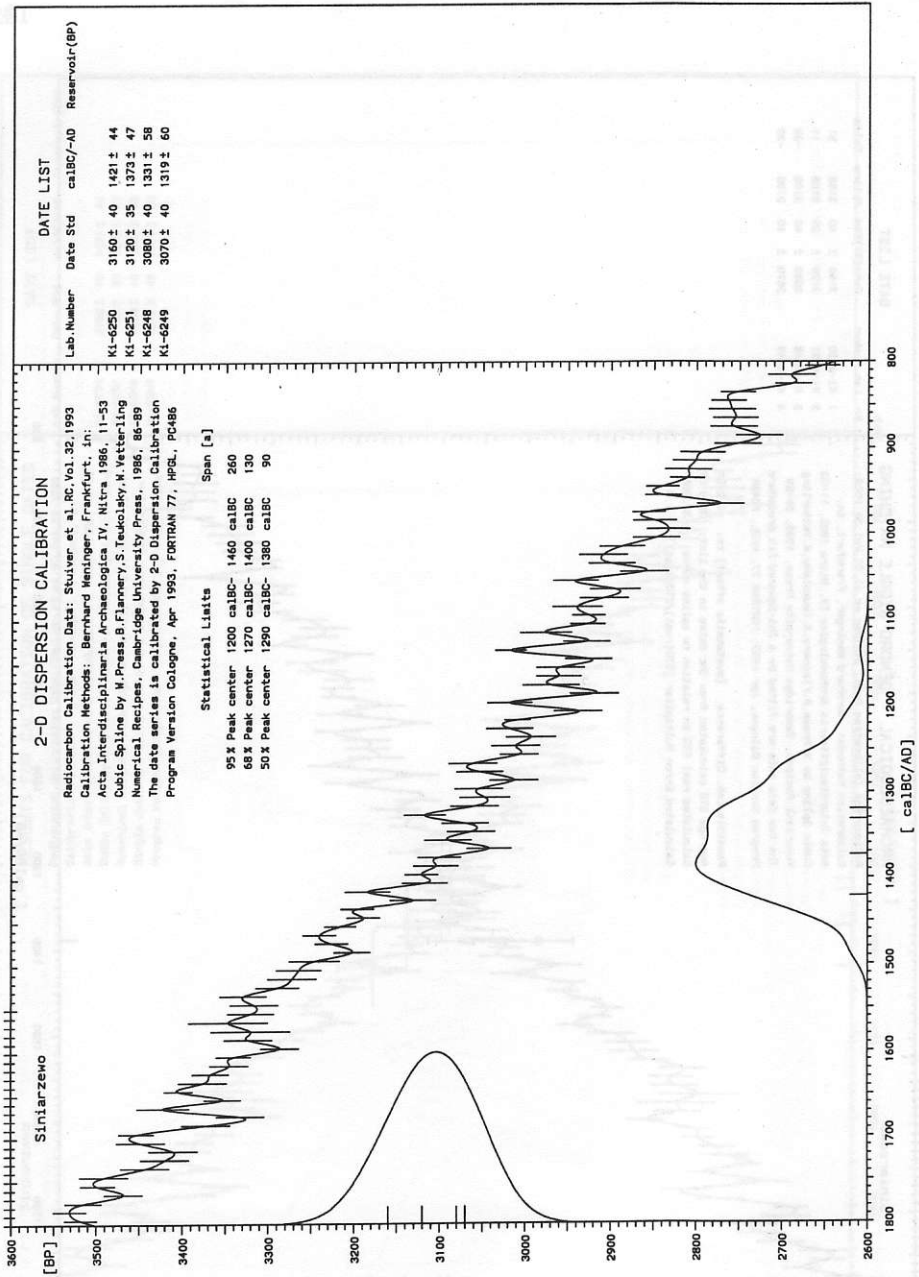
Ryc. 40. Siniarzewo, gm. Zakrzewo, stan.1. Kalibracja poszczególnych datowań ^{14}C .

Fig. 40. Siniarzewo, commune of Zakrzewo, site 1. Calibration of individual ^{14}C datings.

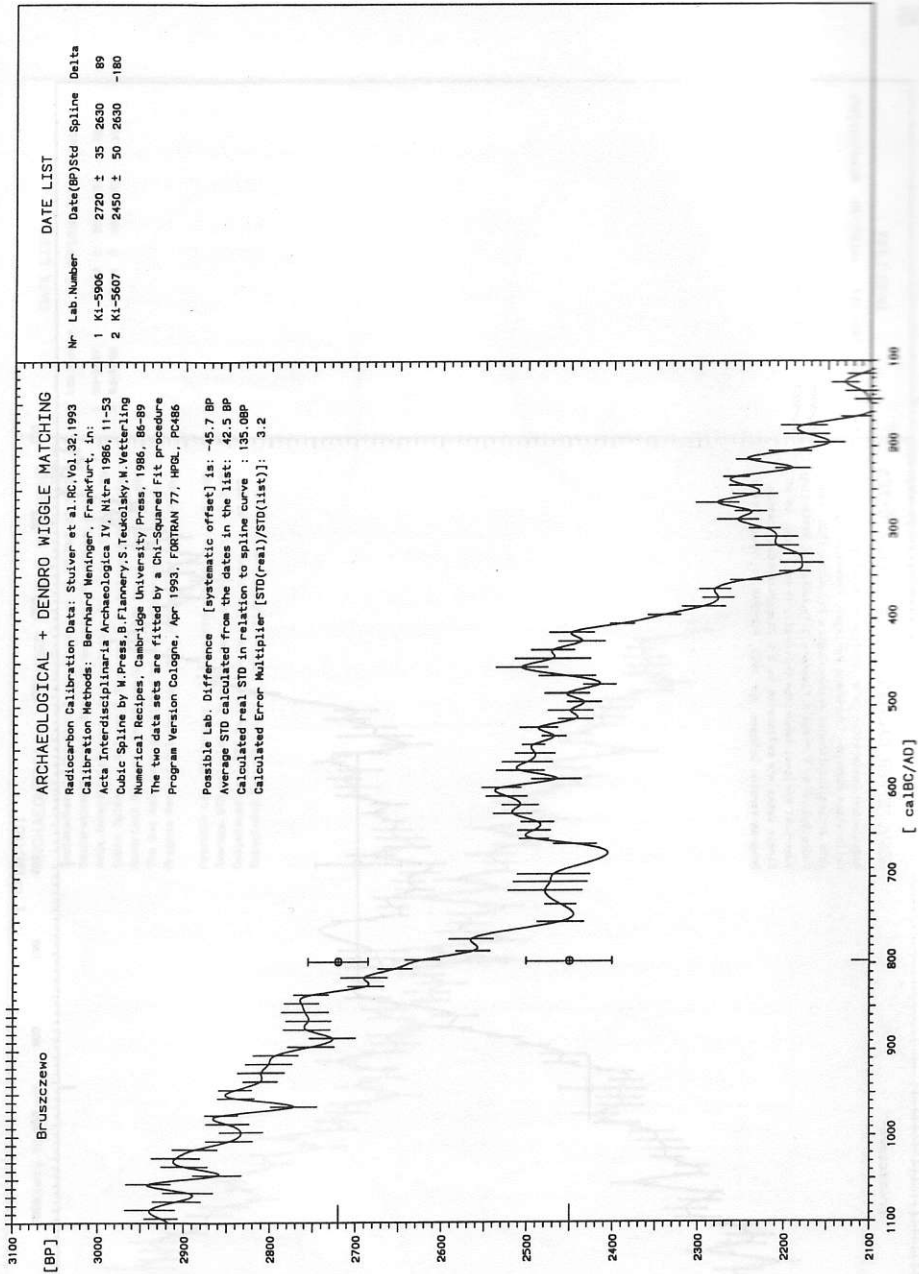

Ryc. 41. Siniarzewo, gm. Zakrzewo, stan.1. Test „wiggle matching”.

Fig. 41. Siniarzewo, commune of Zakrzewo, site 1., „Wiggle matching” test.

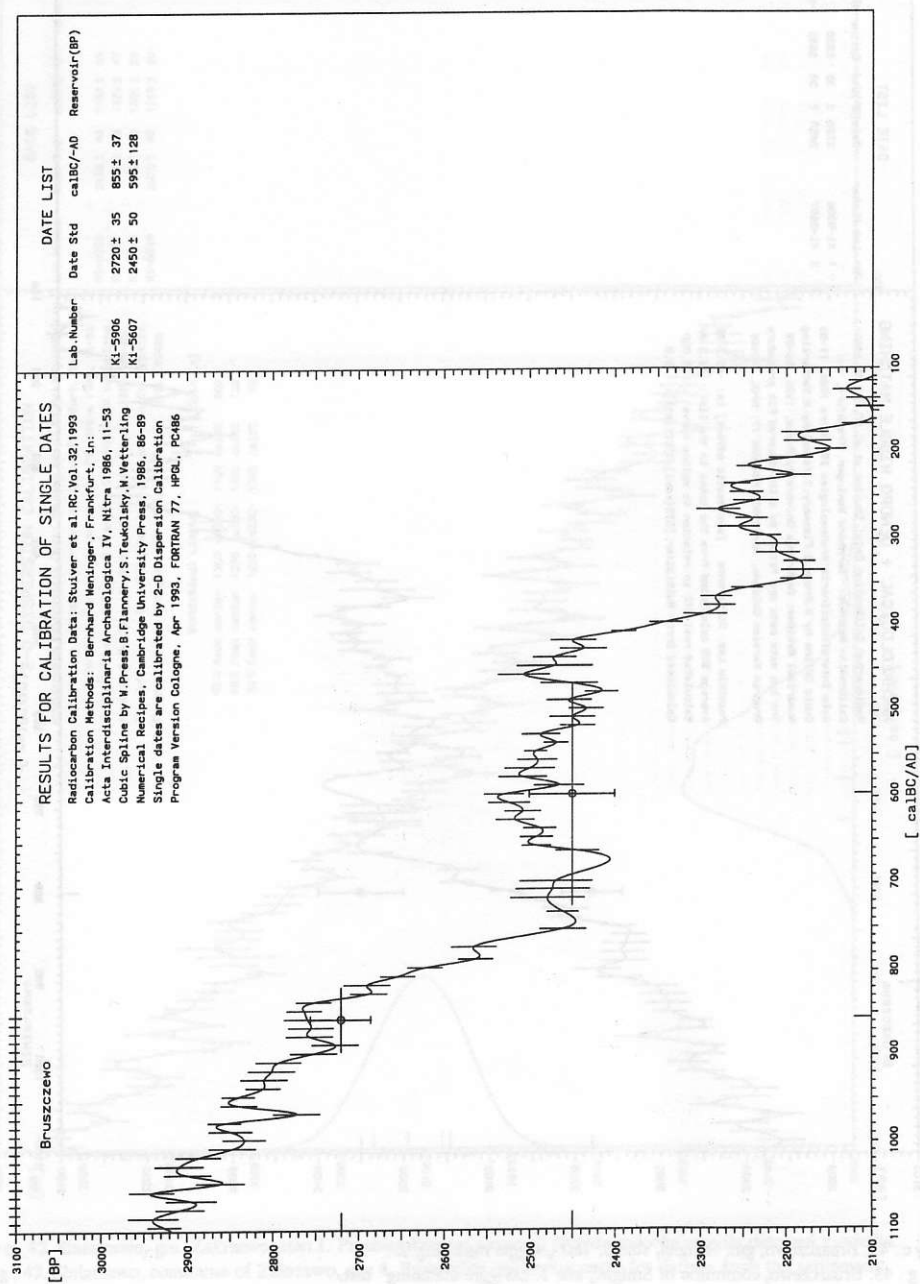

Ryc. 42. Siniarzewo, gm. Zakrzewo, stan.1. Przebieg krzywej dyspersji prawdopodobieństw dla datowań z osiedla.
 Fig. 42. Siniarzewo, commune of Zakrzewo, site 1. Probability dispersion curve for datings from the settlement.

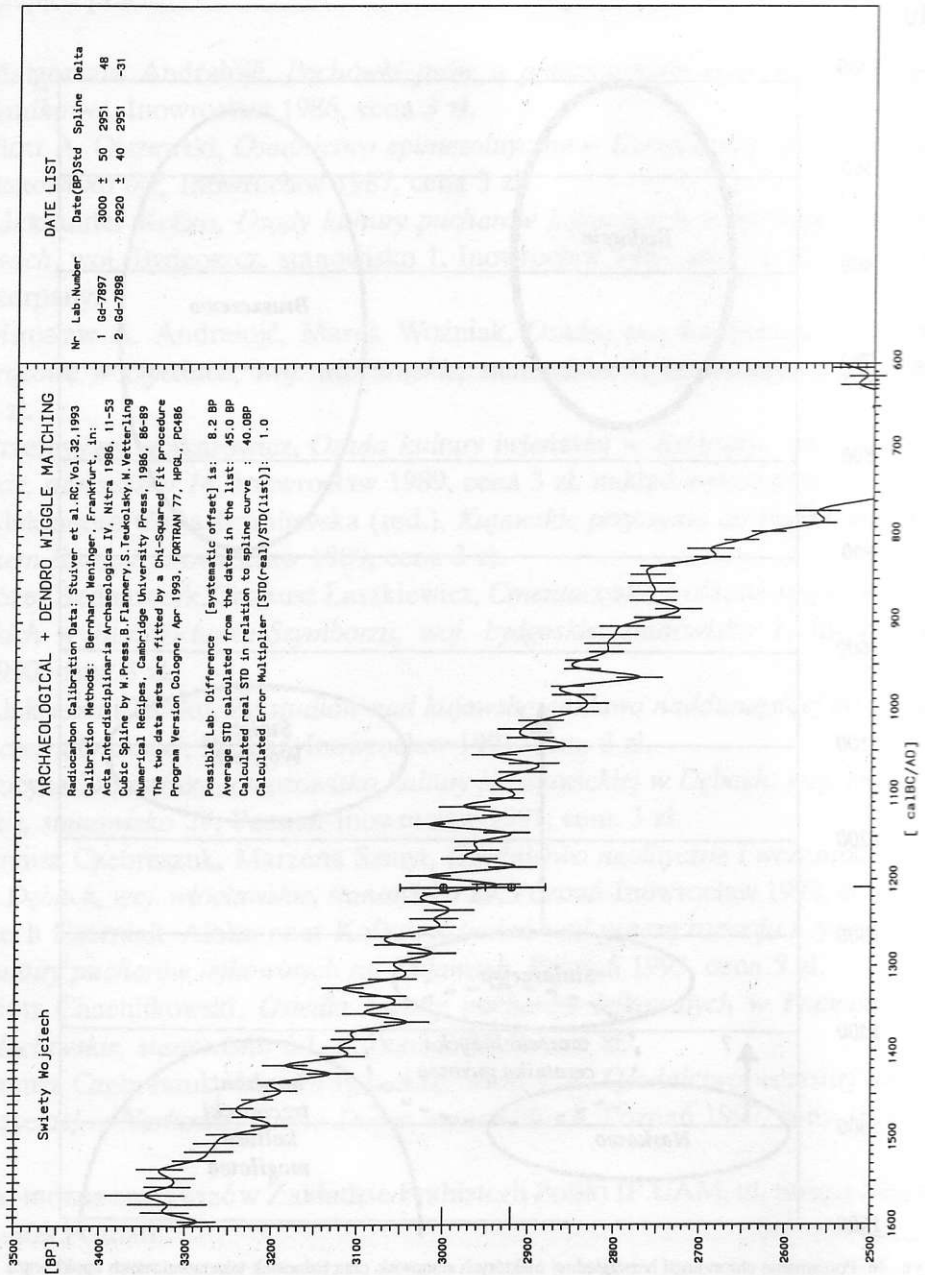

Ryc. 43. BruszczeWO, gm. Śmigiel, stan.5. Test „wiggle matching”.

Fig. 43. BruszczeWO, commune of Śmigiel, site 5. „Wiggle matching” test.

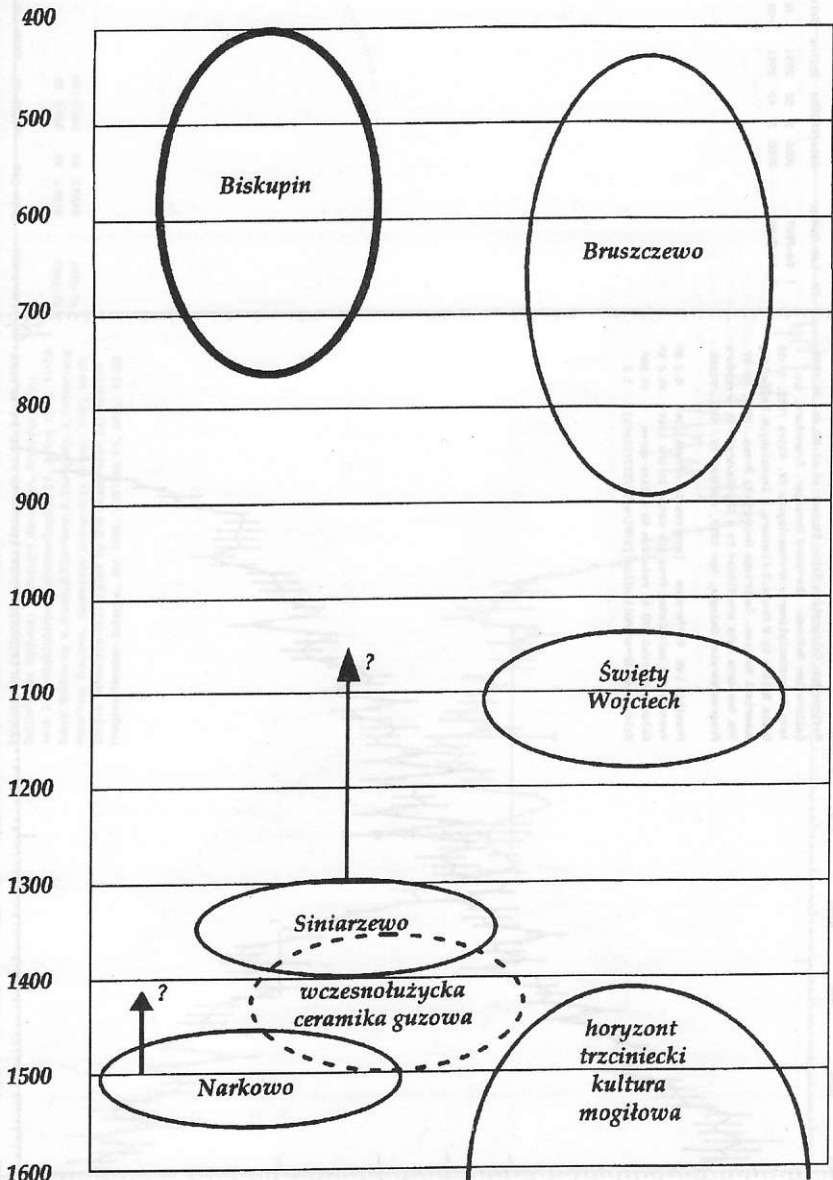

Ryc. 44. Bruszcze, gm. Śmigiel, stan.5. Kalibracja poszczególnych datowań ^{14}C .
 Fig. 44. Bruszcze, commune of Śmigiel, site 5. Calibration of individual ^{14}C datings.

Ryc. 45. Święty Wojciech, gm. Międzyrzecz, stan.10. Test „wiggle matching”.

Fig. 45. Święty Wojciech, commune of Międzyrzecz, site 10. „Wiggle matching” test.

Ryc. 46. Porównanie chronologii bezwzględnej niektórych stanowisk oraz jednostek taksonomicznych epoki brązu i początków epoki żelaza z terenu Kujaw i Wielkopolski.

Legenda: pogrubiona linia ciągła - datowanie na podstawie dendrochronologii i metody 14C, linia ciągła - datowanie na podstawie metody 14C, linia przerywana - datowanie na podstawie analizy porównawczej cech stylistycznych.

Fig. 46. Comparison of absolute chronology of some sites and taxonomic units of the Bronze Age and Early Iron Age in Kujawy and Wielkopolska.

Legend: thick line - dating based on dendrochronology and 14C method, regular line - dating based on 14C method, dotted line - dating based on comparative analysis of stylistic traits.